

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

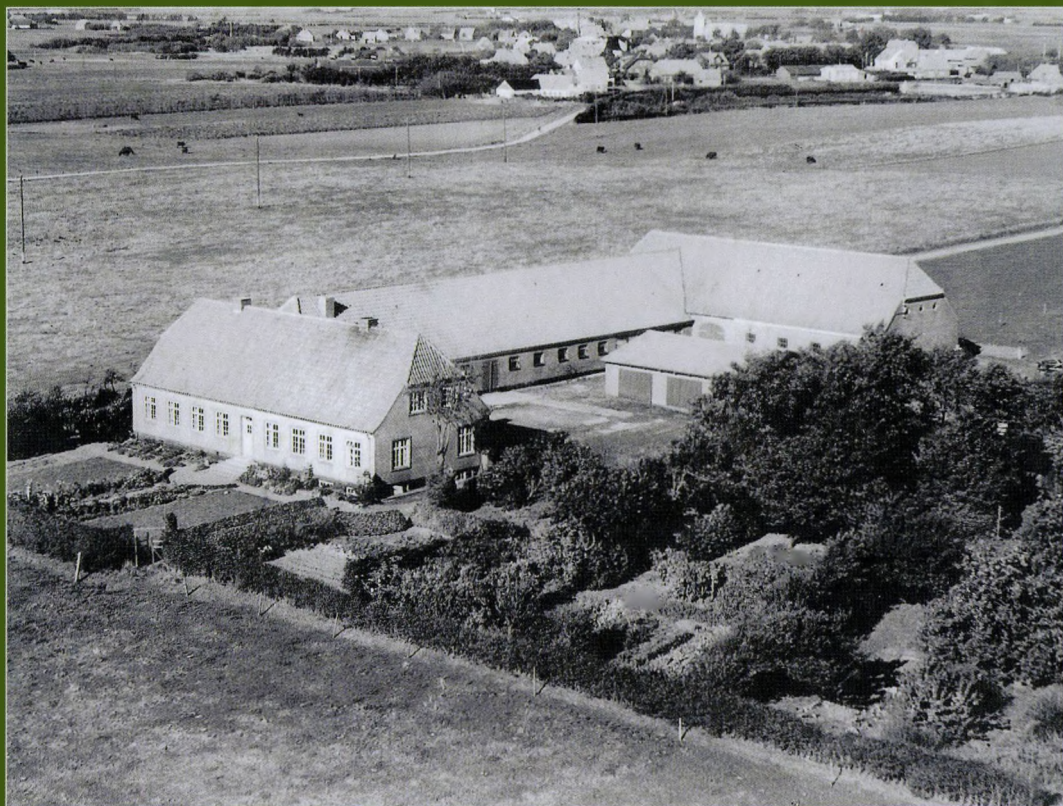
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

2010

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Fra Ribe Amt

Fra Ribe amt 2010

**Udgives af Historisk Samfund for Ribe Amt.
Produktion: Rosendahls**

ISSN 0046-4864

**Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.**

**Omslagsbillede:
Gården opført i »Bedre Byggeskik« stil.
Nymindegabvej 207, Outrup.**

Fra Ribe Amt

Historisk Samfund for Ribe Amt
2010

De kæmpede mod tuberkulose – og sejrede

Af Olaf Lyne

Omkring 1850 bredte husdyrtuberkulosen sig og ikke mindst kvægbesætningerne blev hårdt ramt. I Danmark blev sygdommen en af tidens svøber for bønderne. Tuberkulosen var mest udbredt i de større besætninger og i områder, hvor der var en stor import af avlsdyr, som for eksempel af anglerkvæg på øerne og korthorn i Jylland. Situationen så mildt sagt håbløs ud og sygdommen forårsagede store tab, såvel økonomisk som produktions- og sundhedsmæssigt. Ribe og Ringkøbing amter blev særlig hårdt ramt.

Robert Kock

Robert Kock blev født i Prøjsen, han studerede til læge og blev professor i Berlin. Længe var han ubekendt, bortset fra at han havde vakt nogen opmærksomhed om sit navn ved at opdage én af landbrugets fjender, miltbrandsbacillen, havde klarlagt dens levevis og arbejdsmetode, desuden kunne han give oplysning om, hvordan man undgik fremtidige epidemier.

I marts måned 1882 var der i Berlin et møde i »Fysiologisk Selskab«. Mødet blev afholdt i en sal, der på ingen måde var strålende udstyret, og taleren var bare en landsbydoktor fra øst. Men var både sal og taler ganske jævne og ligetil, så var forsamlingen meget finere, for her var forsamlet mange af Tysklands ypperste videnskabsmænd, som lyttede til, hvad landsbydoktoren, der var

lige så beskeden, som han var nærsynet, havde at fortælle de lærde professorer, hvis navne nu for længst er glemt.

Taleren var altså Robert Kock. Han havde ikke lagt sig til at sove på de vundne laurbær efter at have løst miltbrandens gåde, nej han havde smøget ærmerne op, pudset brillerne og givet sig på jagt efter den værste af alle mikrober, den mystiske »morder«, der hvert år var årsag til ét af hvert syvende dødsfald i Europa og USA. Mange forskere havde forsøgt at løse gåden, men hidtil uden resultat.

Robert Kock kunne altså i 1882 dokumentere at han havde opdaget den frygtede mikrobe tuberkulosebacillen.

Robert Koch.

Robert Koch (1843-1910) tysk læge og bakteriolog, er især kendt for opdagelsen af den bakterielle årsag til miltbrand, tuberkulose

og kolera. Modtog 1905 Nobelprisen i medicin.

Nu var en del af gåden løst, men hvordan skulle bacillen bekæmpes? Først i 1890 lykkedes det Kock at fremstille tuberkulinet på basis af dræbte kulturer af tuberkulosebaccillen. Stoffet opfyldte dog ikke hans forventninger om, at det skulle være et middel mod tuberkulose ved vaccination, men det viste sig at være et sikkert og meget følsomt middel til at afsløre, om et menneske eller dyr havde tuberkulose, og nu blev tuberkulinprøverne snart meget vigtige i kampen mod den frygtede sygdom.

På et enkelt punkt var Robert Kock dog usikker i sin vurdering af tuberkulosens betydning, nemlig i spørgsmålet om, hvor stor betydning kvægtuberkulosen havde for mennesker.

Der skelnedes som bekendt mellem tre typer af tuberkelbaciller, menneske, kvæg og fjerkrætypen. Det var en udbredt opfattelse, da der er tale om baciller af samme art, at smitte kan finde sted mennesker og dyr imellem. Det vakte derfor i høj grad opmærksomhed, da Robert Kock på en lægekongres i London i 1901 fremsatte den påstand, at kvægtypen ikke var sygdomsvækkende over for mennesker.

På kongressen var der imidlertid mange, som ikke ville godkende denne påstand og efter ca. 20 års forskning, der især blev udført i England, var det klart at han ikke havde ret. En væsentlig del af 1200 undersøgte tilfælde af tuberkulose hos mennesker viste sig at stamme fra kvægtuberkulosebaccillen

For sit banebrydende forskningsarbejde i kampen mod tuberkulose tildeltes Robert Kock i 1905 Nobelprisen i medicin.

Barn, angrebet af underlivstuberkulose, forårsaget ved nydelse af tuberkuløs mælk.

Foto gengivet fra: Kvægtuberkulosen, Dens skadelige virkninger og dens bekæmpelse. Udgivet af De samvirkende Jyske Mejeriforeninger.

Bernhard Bang

Bernhard Bang blev født i Sorø i 1848. Han fik sin dyrlægeeksamen i 1873 og var 1880-1919 ansat som professor og lærer ved Landbohøjskolen i København, hvor han forskede og skrev om årsagerne til kvæg sygdomme, og ikke mindst havde kvægtuberkulosen hans store interesse. Han indså straks, at man i Robert Kocks tuberkulin havde et effektivt hjælpemiddel i kampen mod sygdommen, idet man ved hjælp af tuberkulinprøverne i et tidligt stadium kunne konstatere, hvilke dyr, der var angrebet.

Allerede i 1892 fremsatte Bang en plan til en måde at udrydde sygdommen, nemlig ved en gradvis rensning af syge besætnin-

ger. Dette skulle ske ved straks at fjerne nyfødte kalve og holde dem isolerede fra den øvrige besætning og på denne måde over nogle år oparbejde en hel ren besætning.

Hvor det var muligt, var det en udmærket måde, men det var ikke alle, der havde en stor eller to stalde, der gjorde det muligt at have to besætninger, og når dyrene kom ud om sommeren, skulle de også holdes adskilte. Det burde heller ikke være de samme personer, som passede og røgtede de dyr, som var syge og de, som var fri for tuberkulose.

Mælken spillede en væsentlig rolle i smitetspredningen, og Bang udtalte i 1895 i et foredrag, på Fælles- og Andelsmejerierne ved siden af den uhyre store fordel, de havde bragt det danske landbrug, medførte en stor fare for udbredelse af tuberkulose, og at der derfor hvilede et tungt ansvar på alle de, der havde med driften af disse institutioner at gøre.

Bernhard Bangs planer var gennemtænkte, og hvis de til alle dele blev rigtig gennemførte, skulle det vise sig, at de havde en afgørende betydning for bekæmpelsen af kvægtuberkulosen.

For sit enestående forskningsarbejde og vigtige oplysnings- og rådgivningsarbejde blev Bernhard Bang berømt, ikke bare i Danmark, men i næsten hele Verden.

Den første tuberkuloselov 1898

Forsknings- og oplysningsarbejdet, som blev udført af professorerne Robert Kock og Bernhard Bang, kan uden tvivl kaldes for et enestående pionerarbejde, men det gik utroligt langsomt med at få bekæmpelsesar-

bejdet i gang ude blandt landbrugerne, som dog ellers skulle have den største nytte og gavn af, at kvægtuberkulosen blev bekæmpet. Mange rystede på hovedet, når der blev talt om sagen og ikke så få var sikre på, at det absolut ikke kunne betale sig, det ville blive alt for dyrt.

Der kom dog alligevel endelig en fortsættelse af pionerarbejdet, idet regeringen og lovgivningsmyndighederne i 1898 vedtog Tuberkuloseloven, gennem hvilken Staten ydede støtte til tuberkulinprøver og dyrlægehjælp til besætningsejere, som ville gå ind i rensning af deres besætning. Ligeledes skulle køer med yvertuberkulose dræbes ved offentlig foranstaltning mod en delvis erstatning.

Ole Lyne (1849-1927)

Rottarp, Outrup.

Foto 1905 i privat eje.

To bønder i Outrup prøver Bangs plan

Outrup Mejeri begyndte som Fællesmejeri, men i 1885 blev det omdannet til Andelsmejeri. Fra 1892 og i ca. 20 år frem var min farfar, Ole Lyne (1849-1927) mejeriets kasserer. Han kom snart til at kende de store problemer kvægtuberkulosen forårsagede, ikke alene for bønderne men også i stigende grad for mejerierne. Af den grund blev

han interesseret i mulighederne for at få sygdommen bekæmpet, men mange af dem, han talte med om problemerne, måske endda de fleste, rystede på hovedet og mente, at det var håbløst at gøre noget af det, som var foreslået.

Oles søn, min far Jes Lyne (1882-1954) blev i 1915 gift med Olga og de flyttede ind på gården, som Jes, der var enebarn, senere skulle arve. Nu var de to bønder på gården, og begge var interesseret i at komme i gang med tuberkulosebekæmpelsen. Alting gik dog ikke så let, og modgang fik de af anden karakter, da Jes' kone Olga, døde i 1918.

Ole og Jes var dog kommet så langt i forberedelserne, at de bestemte sig for at prøve Bernhard Bangs plan om at flytte de nyfødte kalve bort fra den smittede besætning. Men hvor skulle de flyttes hen?

En løsning ville her være at bygge en ny kostald som en tilbygning til den gamle, stråtækte firlængede gård.

Der blev skaffet forslag og tegninger fra »Bedre Byggeskik«, og i løbet af 1920 blev der bygget en meget moderne stald med fodergang ved begge sider og rensegang i midten, automatisk vandingsanlæg til køer og ungdyr, samt ikke mindst et brandsikkert loft.

Ane, min farmor, ville meget gerne se den nye stald, men hun var meget plaget af reumatisk leddegigt og kunne ikke selv gå til bygningen. Da stalden i november var næsten færdig bar Ole og Jes farmor i en stol til stalden, som hun havde hørt så meget om og glædet sig til. I december sov Ane ind.

Bangs plan fungerede

Da stalden var færdig, varede det ikke læn-

ge, inden der begyndte at komme dyr i den. Ole og Jes var fælles om at drive landbruget, så det var let for dem at dele arbejdet i de to stalde, så hver af dem havde deres egen afdeling at passe. Planen med at flytte de nyfødte kalve til den nye stald var vellykket. Ved udsætning af de syge dyr og forsigtighed ved indkøb af rene dyr, lykkedes det i løbet af tre år at få en tuberkulosefri besætning. Der var nu et synligt bevis for, at de kunne lykkes at bekæmpe sygdommen.

Ikke mindst Jes agiterede da også for at få flere bønder til at tage kampen mod sygdommen op for alvor. Bl.a. talte han om sagen ved Landboforeningens møder og mejeriernes generalforsamlinger.

Men stadigvæk var mange – ja vistnok flertallet skeptiske og fortsatte med at ryste på hovedet.

Slagterierne hårdt ramt af tuberkulosen

Det var ikke kun mejerierne der havde store problemer med tuberkulosen, ramte også slagterierne hårdt og forårsagede store tab. På Esbjerg Andelsslagteri (EAS) var der for eksempel i 1922 et tab på over 200.000 kr., og dertil kom ejerens tab ved en mindre afregning, utrivelighed m.m. Også amtets øvrige slagterier havde forholdsvis lige så store tab. EAS satte derfor, som det første slagteri, gang i et oplysningsarbejde blandt landbrugerne, og bestyrelsen bemyndigede overdyrlæge Laurids Hansen til at besøge en del af de smittede besætninger for, sammen med ejerne, at finde smitekilderne og give anvisning på, hvorledes smittens udbredelse kunne forebygges. Det var svinebesætningerne, som først besøgte. I 1923 blev 33 besætninger besøgt. Disse havde ved årets

slagtninger en tuberkuloseprocent på 59,6, for de samme besætninger var den i 1924 nede på 23,9%, og fra 10 af besætningerne var alle slagtede svin helt rene. I 1924 besøgte dyrlægen 200, og året efter 400 besætninger.

Det stod hurtigt klart, at den største smittekilde for svinene var kreaturbesætningerne, hvilket blev en af årsagerne til at Mejeriforeningen begyndte sit arbejde. Det skete i september 1923 ved et repræsentantskabsmøde på Ladelund Landbrugsskole. På grund af, at der netop ved dette tidspunkt var udbrudt en mund- og klovsygeepidemi, som varede i over to år, blev sagen på en måde lagt på is. Dog havde overdyrlægen holdt et foredrag ved repræsentantskabsmødet den 2. september 1924, hvor spørgsmålet om et organiseret bekæmpelsesarbejde for tuberkulosen drøftedes, men der skulle gå lang tid, inden folk havde sundet sig efter mund- og klovsygeepidemien.

I 1928 blev der endelig taget fat for alvor. Den 29. februar udsendte Mejeriforeningen 142 indbydelseskort til landbrugsorganisationerne, sundhedsautoriteterne og politimyndigheder med flere, til et møde på Paladshotel i Esbjerg. Formanden L. Elbæk Jessen meddelte, at hensigten med mødet var at få en mere energisk kamp mod menneske- og kvægtuberkulose i Ribe Amt.

Ved mødet blev der også indledt et samarbejde med Ringkøbing Amts Mejeriforening, og man blev enige om at anskaffe forskelligt demonstrationsmateriale til brug ved de oplysningsforedrag, der skulle holdes.

Sidst i februar afholdt Mejeriforeningen to stærkt besøgte møder i Bramming og Varde med den nu 80 årige Bernhard Bang

som taler. Det blev en stor oplevelse at høre hans planer og indsats for tuberkulosebekæmpelsen, der har haft uvurderlig betydning for hele vort land og langt derudover. Med dette regnede Mejeriforeningen dets oplysningsarbejde for endt og det første afsnit af bekæmpelsesarbejdet afsluttet.

Fællesudvalget for tuberkulosens bekæmpelse

Fra da af lededes arbejdet af et fællesudvalg, som fik følgende medlemmer. For Ribe Amts Mejeriforening: Gdr. Elbæk Jessen. For Ribe Amts Dyrlægeforening: Overdyrlæge Laurids Hansen. For Vestjyllands Fællesledelse for kvægavl og kontrolforeninger: Konsulent Chr. Larsen. For Ribe vestre Landboforening: Gdr. Rask-Jensen. For Landboforeningen i den østre del af Ribe Amt: Forstander J. Kr. Madsen. For Ribe Amts Husmandsforeninger: Husmand Jesper Nielsen. For Andelsslagterierne: Gdr. Hans Duborg. For Privatslagterierne: Fabrikant Bundgaard.

Fællesudvalget holdt sit første møde den 13. marts 1928 og valgte Elbæk Jessen som formand, Laurids Hansen som sekretær og Bundgaard som kasserer. Disse tre valgtes sammen med Chr. Larsen til forretningsudvalg.

I udvalgets første år blev der rundt om i mejeriforeningens 72 kredse med ca. 10 570 besætninger afholdt 59 agitationsmøder for at få oprettet tuberkulinforeninger og få udrensningen i gang. Af møderne holdt L. Hansen 27, Chr. Larsen 8, Toft 7, Siggaard 16 og Bundgaard 1. Efter møderne vedtog man ikke at afholde flere gratis møder.

I flere tilfælde syntes det, som om alle

oplysninger om sagen blev frosset inde på grund af fuldstændig mangel på interesse. Det skete ikke så sjældent, at mejeribestyrelsens formand tolkede den i kredsen herskende interesse i vendinger som f. eks.: »Foredraget er jo gratis, og vi kan godt høre det, men det er ellers ikke fordi vi regner med, at mejeriet vil foretage sig noget« Nogen kunne undre sig over foredragsholderens naivitet og sige: »Vi havde jo fået nogle tuberkulosebestemmelser til at bluffe englænderne med, men derudover skal der såmænd intet ske!«

Efterhånden blev det dog nødvendigt, af hensyn til eksporten at lytte til englændernes råd og vejledning på området.

I 1929 udkom den første af udvalgets beretninger, som var redigerede af konsulent Larsen. I den fandtes navnene på 215 rene besætninger med 3805 dyr. Fra 1930 til 1943 udkom der hvert år en beretning med stadig flere nye navne på rene besætninger. Disse beretninger sporede uden tvivl mange bønder til at tage kontakt med nogen, som havde sit navn i beretningerne, og så måske begynde selv at sanere sin besætning.

*Jes Jensen Lyne
(1882-1954) foto fra 1942.
Privat eje.*

I årenes løb afgik nogle af udvalgets medlemmer og nye kom til i stedet. I 1929 afgik Laurids Hansen og i hans sted valgtes Chr. Larsen som sekretær. I 1930 ønskede L. Elbæk Jessen at træde tilbage og en ny formand skulle vælges.

Gdr. Jes Lyne, Outrup ny formand

At Jes Lyne, som ikke var medlem af udvalget, blev valgt skyldes muligvis et forslag fra Chr. Larsen, Varde, der fra sit arbejde kendte Jes og hans store interesse for tuberkulosens bekæmpelse.

For Jes må det have været spændende, men også en stor udfordring at skulle lede det bare to år gamle, men store Fællesudvalg med hele Ribe Amt som arbejdsfelt. En uvurderlig hjælp har han sikkert fået af Chr. Larsen, udvalgets energiske sekretær.

Fra de første tre år (1930-1933) findes desværre ikke noget, som Jes har skrevet om arbejdet med at organisere og få arbejdet ind i faste rammer. Mange interessante breve, notater, manuskripter etc. gik op i røg, da hans gård natten mellem den 14. og 15. august 1932 i løbet af en time blev forvandlet til en rygende ruin.

Bortset fra den nye kostald med det brandsikre loft, hvor kun taget brændte, var alt totalt ødelagt.

Jes prøvede at redde lidt fra stuehuset, hvilket kunne have kostet ham livet, for da han anden gang skulle ud, var stråtaget skredet ned foran døren. Han kom ud, men der gik ild i den smule tøj, han havde nået at få på, og han blev alvorligt forbrændt, og var efterfølgende på sygehuset 40 dage og nætter, eller som han senere plejede at sige: »Lige så længe som Jesus var i ørkenen«

Den nye gård blev opført på rekordtid. Fra ca. 15. september til 9. december 1932. stuehuset var det sidste, som blev indflytningsklart.

Ny gård

En ny gård skulle bygges. Fra arkitekt Harald Nielsen fra »Bedre Byggeskik« fik Jes snart tegningerne, hvor kostalden fra 1920 meget naturligt indgik i de nye bygninger.

På grund af depressionens tidens store arbejdsløsheds tid var det let at få håndværkere, så omkring 15. september kom byggeriet i gang, og allerede den 9. december kunne familien flytte ind i stuehuset, som var det sidste, der blev færdigt.

Efterhånden kunne Jes igen begynde at arbejde i Fællesudvalget. Fra 1933 er der

bl.a. en del breve fra mejerier, som gerne ville have hans foredrag eller noget oplysningsmateriale

Det, som nu følger, er mest uddrag og pluk fra hans notater, årsmødemanuskrifter og lignende.

De første fem år gik mest med små mejerslag i form af oplysende flyveskrifter, avisartikler, udstillinger ved amtsskuer, foredrag, udsendelse af årsberetninger m.m. Alt sammen for at få brudt isen.

I 1933 var mejeribestyrelserne i de fleste tilfælde gode medarbejdere for sagen, ligesom der i ¾ dele af mejerierne fandtes én

eller flere rene besætninger. I treårs perioden 1929-1932 var stigningen af rene besætninger 0, 6% (fra 1,9% til 2,5%), en regnekundig spøgefugl kom frem til, at det ville tage 325 år, inden alle besætninger var fri for tuberkulose. Men isen begyndte at smelte, så i 1936 var antallet af rene besætninger steget med 14,7% fra 1932 til 17,2%. Dog skrev Jes: »Der er jo et bitte nøk at tage endnu« eller som konen sagde: »Ja, der er langt frem«, da hun så sig tilbage.

I 1936 omdannedes Fællesudvalget til »Fællesorganisationen for husdyrtuberkulosens bekæmpelse i Ribe Amt« med de enkelte mejerier og slagterier som bidragydende medlemmer. Kontingentet: 1 øre pr. 1000 kg mælk, fra 1942 2 øre + 1 øre pr. slagtet svin. For den enkelte landmand blev årsudgiften til dette 10-15 øre.

Dyrskuet i Nr. Nebel i 1937 var det en historisk dag for tuberkulosens bekæmpelse: for første gang var de tuberkulosefri dyr udstillet ved egen bom. Det kan tilføjes, at allerede i 1943 var alle udstillede dyr »rene«.

Ved et årsmøde, muligvis i 1936, udtalte

Her står de tre køer, som reagerede ved tubekulinprøven i 1938, og venter på at komme til slagteriet. Foto i privat eje.

Jes Lyne bl.a. følgende i sin velkomsttale: »I bekæmpelsesarbejdet findes der et dybt alvorligt kapitel, som hedder: Forholdet mellem menneske- og kvægtuberkulose. Kapitlet om menneskets tuberkulose er også et økonomiske spørgsmål, da det påfører samfundet store udgifter, for ikke at tale om de tab sygdommen medfører i form af nedsat arbejdsevne, der bliver særlig stor, da sygdommen især angriber yngre personer, desuden er sygdommen både langvarig og kostbar, men den er mere end det, den er et spørgsmål om menneskelykke. Det er derfor med glæde, vi vil hilse tuberkulosedoktor Sjørlev velkommen til at holde foredrag om dette vigtige kapitel.«

I 1938 fik min far noget af et chok, da det ved tuberkulinprøven viste sig, at tre køer reagerede. Disse blev snarest sat ud. Dyrlæge Moberg og læge Sørensen var enige om, at vi alle for en sikkerheds skyld skulle røntgenundersøges på Spangsbjerg Sanatorium i Hjerting.

Først var det far, min mor Ingrid, tjenestepigen og mig, der tog af sted til undersøgelsen. Så var det de to karles tur, men de nægtede kategorisk at tage til Hjerting, for de hverken ville eller behøvede at undersøges.

Far fik dem dog til sidst overtalt til at tage af sted – på cykel. Far måtte love, at hverken han eller andre i familien fortalte nogen om årsagen til at de fik en fridag. Lidt sure var de, da de startede, trods det at de havde fået penge til mad og kaffe, hvilket de også havde fortjent.

Ingen af os var heldigvis smittede, og fremover kom der heller ingen »reagenter« i besætningen.

Ny tuberkuloselov

På initiativ af Landbrugsminister Bording, kom der i 1942 en ny lov om bekæmpelse af tuberkulose, ikke bare hos kvæg, men også svin og fjerkræ. Loven blev underskrevet 29. juli og den lægger i højere grad end tidligere ansvaret for smittespredning over på ejeren.

Ved behandlingen af den nye lov kom der mange interessante oplysninger som blandt andet påviste smittefaren fra dyr til menneske. Ved en undersøgelse blev det konstateret, at der i Ribe Amt var 322 mennesker med lungetuberkulose, af disse var 95 kreaturpassere, hvoraf 41 havde kvægtuberkulose. Af de øvrige 227 mennesker var der kun 12, som var smittet med kvægtuberkulose. Det beviste tydeligt, hvor stor faren var for smitteoverførsel, ikke bare gennem mælken, men også ved indånding af luften fra tuberkuløst kvæg.

Fællesorganisationens ophør

Ved det sidste årsmøde den 29. november 1943 blev der givet en oversigt over en del af resultaterne, der var opnået i de 15 år, udvalget og organisationen havde arbejdet.

Kredsdyrlæge Bjerregaard, Grindsted præsenterede en oversigt over hvordan bekæmpelsesarbejdet havde sat sine spor i mejeriforeningens 72 kredse. 13 kredse havde nu 100% rene besætninger, af de øvrige havde bare et mejeri under 50% rene besætninger, bortset fra otte mejerier havde alle en plan for bekæmpelsesarbejdet. Disse planer var enten for to, tre eller fem år. Et mejeri havde en syvårs plan.

Ser man på konsulent Larsens årlige be-

retninger, så viser hans statistik, at stigningen af rene besætninger i syvårsperioden 1929-1936 fra 1,9% til 17,2% = 15,3%, mens stigningen i følgende syvårs periode 1937-1943 var fra 17,2% til 79,2% = 60%.

Om man antager, at antallet af besætninger i de 72 kredse er det samme i 1943, som det var i 1929, altså 10.570, så betyder en stigning på 70,2%, at der nu var 8.372 rene besætninger mod 215 i 1929 – næsten utroligt.

Ikke bare udvalget/organisationen har gjort et stort og fortjenstfuldt arbejde, for uden dyrlægernes store indsats bl.a. i form af at udføre og kontrollere de mange tusind tuberkulinprøver, og deres personlige oplysningsarbejde, havde bekæmpelsen ikke fået den store fremgang, som den fik.

Til sidst kunne formanden, Jes Lyne, afslutte det sidste årsmøde med følgende ord: »Vi har hele tiden arbejdet på at overflødiggøre os selv, og som stillingen nu er blevet, er dette mål praktisk taget nået!«.

1944 holdt Ribe Amts Mejeriforening sit 50 års jubilæum, og i den anledning stod blandt andet i avisen: »Jubilæet begyndte med en hilsen til kongen med ni hurraråb og kongesangen!« Videre: »Kvægtuberkulosens bekæmpelse har været en af foreningens store opgaver.«

Her bør tilføjes, at officielt har kvægtuberkulosen i Danmark været udryddet siden 1952.

Efterskrift

Far døde i februar 1954, hvis han havde levet til efteråret, ville han have fået et større chok end i 1938, og måske tænkt på doktor Sjørsløvs foredrag i 1936.

Årsagen til dette var at læge Ingemann da konstaterede, at Ann-Lis og mit første barn, Alfred, som også var fars og mors eneste barnebarn, havde reageret på en tuberkulinprøve.

På Spangsbjerg Sanatorium viste røntgenundersøgelsen, at der var en skygge på den ene lunge.

Vi og min mor Ingrid, var naturligvis meget bekymrede for, hvordan det skulle gå. Læge Ingemann kontaktede Julemærkesanatoriet i Kolding, og snart kom der brev fra overlæge Arthur Mårtensen med besked om, at vi kunne komme med Alfred den 1. november.

Han var da et år og fire måneder.

Det var ingen lystrejse og det var svært at sige farvel. Vi vidste, at han skulle være i Kolding på ubestemt tid, men det vigtigste for os var at han blev helt frisk igen.

Under ventetiden var der mange naboer og venner, der havde bil, som kørte søndagstur til Kolding og tilbød os at komme med for at se til vores søn.

Endelig kom brevet om, at Alfred var frisk og måtte komme hjem. Den 12. juli

1955 kom en nabo med sin bil og kørte os til Kolding for at hente ham.

Det blev en rigtig glædens dag at få Alfred hjem igen efter otte en halv måneds ophold på Julemærkesanatoriet, og nu var han to år.

Heldigvis har han ikke kendt sygdommen siden. Smittekilden er ikke kendt – men kvægtuberkulose var det ikke!

Kilder:

Nr. Nehel landboforenings jubilæumsbøger 1946 og 1996.

Riibe Amts mejeriforenings jubilæumsbog 1944.

Landbruget i Danmark.

H. K. Kristensen: Outrup Sogn 1935.

Danmarkshistoriens Hvem Hvad Hvornår. København 1996.

Bra Bøskers leksikon.

Avisudklip.

Jes Lynes notater og manuskript.

Olaf Lyne, Granbo, Vasavägen 679, FI-64220 Yttermark, Finland.

Født i Outrup 1927. Fhv. gårdejer og bankfilialbestyrer.

»Glædens Dag« den 12. juli 1955.

Tre af julemærkehjemmets sygeplejersker tager afsked med Alfred, som efter et ophold på 8½ måned måtte komme hjem. Foto i privat eje.

Vardes store arbejdsplads og den tyske Værnemagt

Af Knud Andreasen

I Vardes vestlige udkant ligger et stort areal med spredte bygninger, som i dag anvendes til en række forskellige formål, men indtil 1984 lå her byens stolthed og største arbejdsplads, Varde Staalværk. Alle i byen har et forhold til denne virksomhed. I de fleste familier har én eller flere været ansat, eller man har i hvert fald kendt nogle af de ansatte.

Forud for lukningen i 1984 var der gået nogle kedelige år med en langsom nedtrapning af aktiviteterne på området ved Vestervold, men ellers fremstod Varde Staalværk i byens erindring som en væsentlig del af dagliglivet. Alle fulgte med i virksomhedens udvikling: Skulle der nu igen investeres, og skulle der igen ansættes flere medarbejdere?

Alligevel er én periode af stålværkets historie helt væk i Vardes kollektive hukommelse. Ingen har Varde Staalværk med i sine erindringer om de fem år fra 1940-45, hvor Danmark var besat af den tyske Værnemagt.

Der skete så meget andet. Varde var også dengang porten til Vestkysten, hvor de meget store befæstningsarbejder blev udført, og lejren i Oksbøl husede mange af Værnemagts soldater. De militære aktiviteter har naturligvis en stor plads i byens hukommelse, men med hensyn til stålværkets rolle i besættelsestiden husker selv folk

med tilknytning til virksomheden kun et eller andet om, at dens ledelse vist var en del af modstandsbevægelsen, og det lader sig da også let fastslå, at værkets direktør O.R. v. Bülow stod i spidsen for modstandsbevægelsens byledelse.

Aviserne fra dengang – Vestkysten eksisterede også dengang, endda med redaktion i Varde – indeholder intet om Varde Staalværk, men det gør den illegale presse til gengæld. Her bliver virksomheden hængt ud som »En 100 Procents tysk Rustningsfabrik«,¹ og her omtales også gentagne tilfælde af sabotageaktioner mod den.

De største var en påsat brand i juli 1943. En brand af et omfang, der krævede indsats af brandvæsnet ikke kun fra Varde, men også fra Esbjerg. Senere samme år sprængte sabotører otte bomber, hvilket medførte så store ødelæggelser, at sabotagen regnes for en af besættelsestidens største i provinsen. Det kan ikke være gået upåagtet hen i den lille by, men det er ikke de historier, der fortællles, når folk forsøger at huske, hvordan der var under krigen.

Samarbejdet med vor nabonation

Nu skal historie ikke fortællles på grundlag af aviser, og slet ikke de illegale, ligesom folks erindringer heller ikke behøver at afspejle, hvad der virkelig skete. Til gengæld findes der i arkiver rundt omkring et righol-

digt materiale, som giver et godt billede af, hvordan Varde Staalværk overlevede de vanskelige år under Anden Verdenskrig.

Trediverne havde været gode år. Vi hører så meget om krise, men for industrien var der tale om en vækstperiode. Udenrigshandlen var stramt styret af Valutacentralen, som skulle sikre, at valuta kun blev brugt til import af varer, der ikke kunne fremstilles i Danmark. Denne politik styrkede den lokale fremstilling, og Jern- og Metalindustrien, som Varde Staalværk tilhørte, dækkede i slutningen af trediverne 85% af hjemmemarkedet.²

Den 1. september 1939 blev Polen angrebet af Tyskland, og et par dage efter erklærede Storbritannien og Frankrig Tyskland krig i henhold til deres garantier over for Polen. Et af de første midler, der blev taget i brug, var blokade af skibsfarten, og der opstod meget hurtigt mangel på råvarer, som Danmark hidtil havde fået fra Storbritannien og Amerika. Situationen udviklede sig særdeles ugunstigt for Varde Staalværk, som løbende måtte hæve sine priser i takt med de stærkt stigende råvarepriser. Den danske industris produktion faldt, og arbejdsløsheden voksede, indtil der i sommeren 1940 var mere end 100.000 ledige.

Tysklands besættelse af Danmark og Norge havde et klart militært sigte, men forinden havde Tyskland gjort sig overvejelser over, hvordan adgangen til dansk og norsk erhvervsliv kunne udnyttes til at fremme den økonomiske vækst i det kommende Stortyskland.³

Norge havde interessante råvarer og var samtidig vejen til de svenske jernmalmlejer. Danmark var et landbrugsland med en stor

eksport til England, som Tyskland straks overtog, men Danmark havde også en industri, som var trængt af råvaremangel. Skibsværfterne var af særlig interesse, og ganske få måneder efter besættelsen var der placeret tyske rustningsordrer hos en række danske virksomheder.

Op gennem trediverne havde der været nogen handel mellem Tyskland og Danmark, og den blev kraftigt udvidet, da den danske handel med Storbritannien faldt bort ved den tyske besættelse. Ingen advarede mod samhandlen, tværtimod tilskyndede regeringen til et økonomisk samarbejde, og statsminister Stauning udtalte den 4. juli 1940 i folketinget, at »Det er et naturligt Ønske i Folket, at der maa blive Arbejdsmuligheder og Virksomhed for alle, og til Opnaelse af dette Maal stoler vi paa det økonomiske Samarbejde med vor Nabonation, som i øvrigt har bestaaet i mange Aar under de skiftende Forhold«. ⁴

I den første besættelsessommer kunne ingen forudse krigens forløb. Tyskland viste sin overlegne militære styrke med felttoget mod Holland, Belgien og Frankrig i maj / juni 1940, og en fredsaftale med England – måske nok dikteret fra Berlin – var en tænkelig afslutning på de tyske aggressioner. Så ville den tyske Værnemagt vel igen forlade Danmark, og vi kunne leve fredeligt videre med vore naboer og gerne som leverandør til dem, så der kunne blive arbejdsmuligheder og virksomhed for alle, som landsfader Stauning havde udtalt.

Varde Staalværk blev kontaktet af tyske indkøbere i juli og besøgt den 23. august 1940. De tyske indkøbere var militærfolk fra Værnemagten, fordi leverancerne skulle gå

til den tyske rustningsindustri, som havde absolut topprioritet. Tyskerne har med stor grundighed rapporteret om besøget. Det har ikke været muligt at finde tilsvarende rapporter i de efterladte papirer fra stålværket.

Tyskerne ønskede at udnytte stålværkets muligheder for at støbe emner i slidfast manganstål. Dette materiale var nødvendigt til larvefodsled til bæltekrøretøjer, som for eksempel kampvogne. Materialet skulle indeholde 12% mangan for at have de rette egenskaber, og Varde Staalværk havde ikke længere mangan, men aftalen blev, at tyskerne sammen med ordrerne forpligtede sig til at levere den nødvendige mængde mangan. Fremtiden så igen lys ud for virksomheden, som fra den tyske Værnemagt kunne både få ordrer og de råvarer, der var så stor mangel på.

Sådan gik månederne. Krigen udvidedes først i Nordafrika, så på Østfronten og siden i Stillehavet, men det var alt sammen langt væk. Danskerne kunne ikke lide tyskerne og slet ikke deres besættelse af vort land. Man havde ikke omgang med dem. De få, der havde, blev lukket ude fra det gode selskab. Der blev set skævt til dem, der handlede med dem, men det har tilsyneladende ikke påvirket Varde Staalværks leverancer til den tyske rustningsindustri.

Kommunisterne vågner op

I Tyskland sloges nazister og kommunister om magten allerede fra tyverne, og da nazisterne overtog magten i 1933, blev kommunistpartiet forbudt. I Danmark sikrede »fredsbesættelsen«, at de politiske partier i hvert fald i begyndelsen kunne fungere på

lovlig vis, men efter Tysklands overfald på Sovjetunionen den 22. juni 1941 forlangte besættelsesmagten, at kommunistpartiet blev forbudt også i Danmark.

Kommunisterne blev nu en illegal bevægelse, der i løbet af efteråret begyndte at udsende illegale månedsbreve, som i marts 1942 skiftede navn til »Land og Folk« og blev det første, større illegale blad. Der opstod nogle bladgrupper, der fremstillede og distribuerede bladet, og det blev den første aktive modstand mod tyskerne, men da havde Danmark også været besat i to år.

For Varde Staalværk havde det været to gode år. Omsætningen i 1941 havde været 72 procent højere end i 1940, og i 1942 nåede stålværket en omsætning, der var dobbelt så stor som i 1940.⁵ Det krævede naturligvis udvidelser, og de første to år af besættelsen var præget af store investeringer i bygninger og anlæg.

Selv om vi leder forgæves i aviserne efter omtale af virksomhedens succes, så vakte de store ordrer til Tyskland alligevel opmærksomhed i hvert fald hos kommunisterne, som nu direkte modarbejdede ethvert samarbejde mellem Danmark og Tyskland.

Der var også kommunister blandt Varde Staalværks ansatte. Én af dem hed Viggo Hansen. Han var maskinarbejder og valgt til fællestillidsmand for stålværksarbejderne. I efteråret 1942 blev han kontaktet af den illegale ledelse af Danmarks Kommunistiske Parti – af Holger Vivike fra partiets centralkomite. Holger Vivike havde til opgave at få sat gang i noget modstandsarbejde i Sydjylland. Med sig havde han Hans Peder Poulsen fra Esbjerg, der styrede indsatsen i lokalområdet. Sammen fik de over-

talt Viggo Hansen til at opbygge en modstandsgruppe i Varde.

Viggo Hansen samlede en mindre gruppe omkring sig bestående af kommunistiske kolleger fra stålværket. De fik udleveret et eksemplar af den såkaldte kagebog, som var et sæt instruktioner i udførelse af forskellige former for sabotage. Deres forudsætninger for at genere besættelsesmagten var dog små. De havde ingen uddannelse i illegalt arbejde, og de havde ingen hjælpemidler til rådighed. Kagebogen indeholdt opskrifter på fremstilling af sprængstof, men køb af de nødvendige ingredienser hos en materialist eller på et apotek kunne ikke undgå at vække opmærksomhed.

De første ødelæggelser

Lillejuleaften i 1942 anbragte Viggo Hansen en hjemmelavet bombe ved stålværkets centrale kompressor anlæg i et forsøg på at stoppe hele værkets trykluftforsyning. Eksplosionen slog hul i trykluftbeholderen, men det lod sig forholdsvis let reparere. Viggo Hansen fortæller i øvrigt, at han selv blev tilkaldt i juleferien for at udføre reparationen.⁶

Vinteren gik, og modstanden mod den tyske besættelse voksede. Det samme gjorde modstanden mod de landsmænd, der tjente penge på at samarbejde med tyskerne, men der manglede fortsat hjælpemidler til effektive sabotageaktioner. Der blev dog påsat enkelte brande i jernbanevogne med halm beregnet til Værnemagten, som måtte konstatere, at selv om det økonomiske tab var til at leve med, var der tegn på en voksende protest i den danske befolkning.

På stålværket forsøgte Viggo Hansen og hans lille gruppe at ødelægge viklingerne i

en kondensator ved at hugge i kobbertrådene med en mejsel. Det havde ikke den store virkning, men for virksomhedens ledelse må det på samme måde have været et tegn på, at nogen protesterede mod dens samarbejde med tyskerne.

Et par uger senere, natten til den 1. maj 1943 forsøgte gruppen sig igen. Denne gang med sprængstof. De havde skaffet noget aerolit, som var almindelig brugt af entreprenører til sprængning af murværk, sten og træstubbe. Viggo Hansen lavede tre bomber ved at fylde aerolit i jernrør. Kun én af bomberne eksploderede og ødelagde elektromotoren til den luftkompressor, Viggo Hansen tidligere havde forsøgt at sprænge.⁷

Det gav et mindre afbræk i produktionen, og ledelsen besluttede at ansætte sabotagevagter, som blev bevæbnet med skydevåben.⁸ Det var et voldsomt skridt at tage, men der var helt tydeligt kræfter, der ønskede at ødelægge virksomheden, og ledelsen havde et ansvar over for virksomhedens ejere, som havde investeret i en udvidelse af produktionen for at kunne fastholde leverancerne til den tyske krigsindustri.

Den illegale presse fik et stadig større omfang, og én af de virksomheder, der blev hængt voldsomt ud, var Varde Staalværk. Det har sikkert også lagt et pres på den kommunistiske gruppe af stålværksarbejdere, og lørdag den 3. juli om aftenen eksploderede en bombe, som beskadigede trykluftanlæggets luftbeholder. Det centrale kompressor anlæg var tydeligvis det foretrukne mål. Men denne gang var sprængningen kun optakten til en mere effektiv ødelæggelse af værkets produktionsmuligheder, for senere på aftenen udbrød der brand i et modella-

Udsigt over Varde Staalværk efter branden den 4. juli 1943. Modellagrene har ligget til højre i billedet. (Varde Lokalhistoriske Arkiv).

ger. De træmodeller, der var basis for støbningen, blev opbevaret i forskellige bygninger på værkets område, og de var naturligvis særdeles brandbare. Brandvæsnet kom til stede, men kunne kun begrænse ilden til den bygning, hvor den var opstået, og hele bygningen brændte ned til grunden.⁹

Det vakte mistanke om, at mere kunne være på vej, og de øvrige lagre og magasiner blev gennemløbet, men der fandtes ikke flere brandbomber. Alligevel opstod en ny brand søndag morgen i endnu et modellager. Ilden blev opdaget af en sabotagevagt, som slog alarm til brandvæsnet fra både Varde og Esbjerg. De kunne dog ikke stille meget op, og samtlige modeller brændte, det vil sige ca. 30.000 stk.

Uden modeller – ingen produktion, så Varde Staalværk måtte skrive til sine kunder, at man var tvunget til at standse produktionen. Selv om stålværket havde 30.000 modeller på lager, var modellerne ejet af værkets kunder, og hver kunde modtog en opgørelse over sine mistede modeller. Derfor blev nye modeller sat i arbejde på snedkerier spredt over hele Danmark og Tyskland; idet hver kunde havde sit foretrukne modelsnedkeri. Denne måde at arbejde på betød, at der hurtigt kom nye modeller frem, og allerede efter halvanden måned kunne Varde Staalværk genoptage produktionen. Det illustrerer måske også virksomhedens store betydning for fremstillingen af krigsmateriel, som var

det område, hvorpå alle ressourcer blev anvendt.

Storbranden må have været én af årets begivenheder i Varde, men den er ikke omtalt i aviserne,¹⁰ og den indgår ikke i de historier, der fortælles fra besættelsestiden. Kun i den illegale presse får branden en fyldig omtale, og så fremgår den af stålværkets korrespondance med kunderne, hvor muligheden af, at en sabotageaktion kunne ligge bag, nævnes for første gang.¹¹

Med hjælp udefra

Det var i august 1943, Varde Staalværk blev i stand til at genoptage produktionen, og august 1943 blev en afgørende måned i det dansk/tyske samarbejde. Antallet af sabotageaktioner nåede langt over hundrede på en enkelt måned, og den første henrettelse af en modstandsmand i Danmark skete den 28. august i Ålborg.¹² Den henrettede dømtes for deltagelse i »at bjerge store Mængder af Sprængstof, der var kastet ned fra en engelsk Flyvemaskine«. ¹³

Det var efter tre års besættelse lykkedes at få etableret kontakt mellem England og Danmark, så den spirende modstandsbevægelse kunne få hjælp fra England. Hjælpen bestod i nedkastning af våben og sprængstof sammen med instruktører, som ofte var udlandsdanskere, der efter en skoling i England kastedes ned over Danmark med faldskærm.

En sådan faldskærmsagent, Aage Møller Christensen, kom i sensommeren 1943 til Varde for at få sat mere gang i modstandsarbejdet. Han blev naturligvis introduceret for de få i byen, som havde vist vilje til at gå ind i arbejdet. Det var Viggo Hansen fra stålværket

og hans kommunistkollegaer, mens der på en anden politisk fløj var nogle nationalister, som bekendte sig til partiet Dansk Samling.

Viggo Hansen havde tidligt kontaktet Vardes populære læge Knud Nordentoft, så de vidste, hvor de havde hinanden. Knud Nordentoft havde bedt Dansk Samlings frontfigur i Varde, politifuldmægtig Henning Schlanbusch kontakte Viggo Hansen, og trods forskellen i politisk ståsted opstod der et flerårigt samarbejde mellem de to. Schlanbusch var jo politifuldmægtig og dermed underordnet byens politimester Jørn Simony, og de to var for længst blevet enige om at gøre en indsats for at genskabe stoltheden af at være dansk og uafhængig af tysk overherredømme. På politistationen, der dengang var en del af rådhuset på torvet, havde de en meningsfælle i den anden politifuldmægtig Poul Erik Gerner-Mikkelsen, så i efteråret 1943 var der en vis bredde i sammensætningen af modstanden i Varde.

Faldskærmsagenten Aage Møller Christensens første opgave var at få våben og sprængstof fra England frem til de lokale modstandsfolk. Først skulle der udvælges en passende plads for nedkastningerne. En sådan fandt man ved Skodborg Høj mellem Ansager og Starup, og den 12. oktober 1943 modtog Varde-gruppen fra en engelsk Halifax-flyvemaskine en sending, som kunne gøre en større aktion mulig.¹⁴

Men nu opstod et nyt problem for Viggo Hansen. En stor aktion mod Varde Staalværk med anvendelse af våben og sprængstof krævede mange deltagere, og de var ikke lette at opdrive. Der var på værket lokale sabotagevagter, som ville kunne genkende aktørerne, og de første dødsdomme for del-

tagelse i sabotager var afsagte, så hans kommunistvenner undslod sig.

Viggo Hansen klagede sin nød til politifuldmægtig Schlanbusch, der havde andre kontakter, så lørdag den 11. december 1943 mødte otte sabotører fra den københavnske Holger Danske gruppe op i Varde, deriblandt brødrene Jørgen og Flemming Kieler og Bent Faurschou-Hviid, sidstnævnte kaldet Flammen. Hjemme hos Viggo Hansen i Spigerborggade forklarede denne ud fra skitser, hvordan stålværket var indrettet, og hvor sprængladningerne skulle anbringes for at have den største effekt.

Herefter overtog de københavnske sabotører aktionen. De overrumplede sabotagevagterne i deres vagtlokale og låste dem inde i et beskyttelsesrum. Så gik man i gang

med at anbringe de otte sprængladninger, som Viggo Hansen havde planlagt. Det tog ganske lang tid, så undervejs hentede Flammen én af vagterne i beskyttelsesrummet og tvang ham til fra vagtlokalet at ringe til politiet og meddele, at alt var roligt på stålværket. Disse periodiske kontakter var en almindelig rutine, som sabotagevagterne skulle udføre.¹⁵

Holger Danske folkene tog med det første morgentog fra Varde, mens byen blev vækket af de otte eksplosioner, der ramte de allervigtigste funktioner af stålværkets produktionsanlæg og samtidigt de funktioner, som var vanskeligst at reparere med de reservedele, der i øvrigt var næsten umulige at fremskaffe.

Denne gang var værket lagt grundigt

Kompressorrummet efter sabotagen den 12. december 1943. (Varde Lokalhistoriske Arkiv).

ned. Så grundigt, at det blev omtalt i allierede kredse, og ødelæggelserne blev beskrevet i en omfattende rapport af den tyske værnemagt, der i en længere periode ikke kunne forvente leverancer fra Varde. Som ved tidligere aktioner leder man forgæves efter lokale notiser, men denne gang meddeler Varde Staalværk dog sine kunder, at man ikke kan overse, hvornår produktionen vil kunne genoptages.¹⁶

Arrestationen

Viggo Hansen beretter, at han mandag morgen gik på arbejde som normalt. Virksomheden lå stille, så der var ikke så meget at gøre, og politiets forhør klarede han uden problemer. Sagens alvor taget i betragtning kan vi vel tillade os at gætte på, at forhørene ikke blev overladt til Viggo Hansens venner hos Varde Politi. Gestapo var veletableret i Esbjerg, men kan have haft gode grunde til at lade Viggo Hansen urørt. Den almindelige opfattelse i lokalsamfundet var, at der var tale om sabotører udefra, der havde lavet en heldig aktion mod Varde Staalværk, men for Gestapo må det have undret, at sabotører uden kendskab til virksomhedens produktionsapparat kunne ramme så præcist. Derfor kan Gestapo have besluttet at vente på, at de lokale hjælpere afslørede sig selv ved en lignende aktion.

Sabotagen kan henregnes blandt modstandsbevægelsens største succeser, og selv om den ikke blev nævnt i aviserne, blev den bemærket i England, og kort efter nytår kom der gennem faldskærmsagenten Aage Møller Christensen besked om, at Viggo Hansen sammen med folk fra Holger

Danske var udset til at udføre en lignende aktion mod to værnemagervirksomheder i Åbenrå, nemlig Callesens Motorfabrik og Pumpefabrikken Hamag.

Tidspunktet blev fastsat til den 5. og 6. februar 1944, og denne gang gik det helt galt. Måske på grund af mangel på det lokalkendskab, som havde været en afgørende del af succesen i Varde. Hamag blev ødelagt, men sabotagevagterne hos Callesen tilkaldte politiet, inden sabotørerne fik sprængladningerne klar. De måtte flygte og overnattede i en villa i udkanten af Åbenrå. Huset blev næste formiddag omringet af Gestapo, og modstandsfolkene måtte skyde sig fri og forsøge at undslippe over markerne. Flere blev såret, og Peer Borup fra Holger Danske blev dræbt.¹⁷

Fra Varde havde Viggo Hansen haft sin svoger Jens Jørgensen med ved aktionen. Han blev ramt af et skud i ryggen, men Viggo Hansen fik ham transporteret til Tjæreborg, hvor præsten Eilif Krogager tog imod dem og ringede til sin ven læge Bendt Øllgaard i Ølgod for at få behandlet skudsåret. Transporten fra Tjæreborg til Ølgod foregik i Varde Politis tjenestevogn.

Alt dette efterlod sig spor – mange spor – og der må også have været spor efter aktionerne mod Varde Staalværk. I hvert fald arresterede tyskerne den 9. februar ti personer fra Varde og omegn.

Deres videre skæbne er ikke en del af Varde Staalværks historie, så det skal blot nævnes, at politimester Jørn Simony, politifuldmægtig Poul Erik Gerner-Mikkelsen og læge Knud Nordentoft døde i tyske Kz-lejre, mens Viggo Hansen og Henning Schlanbusch vendte hjem med de Hvide Busser.

*Varde Staalværk omkring tids-
punktet for jubilæet i 1946.
(Varde Lokalhistoriske Arkiv).*

Efter krigen

I løbet af sommeren 1945 blev modstandsbevægelsens byledelse afløst af en lokal bykomité med repræsentanter for de organisationer, der havde været aktive i frihedskampen. Her mødtes igen Viggo Hansen og Henning Schlanbusch, og de drøftede mulighederne for en sag mod Varde Staalværks ejere, som havde skaffet sig en utilbørlig fortjeneste på handlen med værnemagten.

De afstod dog fra at forsøge. A/S Varde Staalværks hovedaktionær var Det Østasiatiske Kompagni, og her var kongens fætter, Prins Axel, formand for bestyrelsen, så en sag mod ØK ville være utænkelig. Den anden aktionær var F.L. Smidth, med tidligere trafikminister Gunnar Larsen i spidsen. Gunnar Larsen blev sigtet i forbindelse med retsopgøret, men for et helt andet forhold. I det hele taget har sagsanlæggene og dommene et præg af tilfældigheder. Umiddelbart efter befrielsen ønskede modstandsbevægelsen hævn over alle, der havde tjent

på den tyske besættelse. Først og fremmest de store fisk, men de var ofte urørlige på grund af deres position i samfundet, som skulle køre videre. De mindre fisk kunne bedre undværes, og godt 1.000 blev dømt, hovedsageligt for småting.

Varde Staalværk kørte videre, nu med et tidssvarende produktionsapparat. De første år under besættelsen var der blevet investeret massivt, og senere havde sabotagerne krævet udskiftning af store dele af anlægget – betalt af værkets forsikringer.

I 1946 kunne virksomheden fejre sit 25 års jubilæum som aktieselskab. En moderne og veldrevet virksomhed i fuld gang med at producere stål til genopbygningen af Danmark efter de fem onde år. Der blev udsendt et jubilæumsskrift med et tilbageblik over de forløbne 25 år. Her leder man forgæves efter omtale af årene under den tyske besættelse, som må have været de mest spændende år i virksomhedens historie, men intet er nævnt fra de sidste år op til jubilæet.

Kilder

Beretning om modstandsbevægelsen i Varde af Politifuldmægtig H. Schlanbusch.
 Beretninger fra Mathias Lundorf.
 Beretning fra Viggo Hansen.
 Forskellige illegale blade.
 Danica 1000. Mikrofilmkopier af tysk materiale fra The National Archives, Washington D.C.
 T. 77: Oberkommando der Wehrmacht. Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt. Spole 696 og 697.
 Rigsdagstidende. 92de ordentlige Samling 1939-40. II.
 Revisionsudvalget for tyske betalinger: Sager vedr. industri- og håndværkerleverancer, nr. 1816.
 Aktieselskabers driftsregnskaber: Registreringsnr. 5531 (Varde Staalværk).
 A/S Varde Staalværk: Diverse Breve til Kunder 1937-1952.
 A/S Varde Staalværk: Bestyrelsesprotokoller 1921-1979 (5 stk.).
 A/S Varde Staalværk 1921-1946. Jubilæumsskrift.
 Dagbladet »Vestkysten«. Årgang 1943-46.

Litteratur

Alkil Niels (red.): *Besættelsestidens Fakta*. Bd. 1-2. J.H. Schultz Forlag 1945-1946
 Brandenburg Jensen, Ole: *Besættelsestidens økonomiske og erhvervs-mæssige forhold. Studier i de økonomiske relationer mellem Danmark og Tyskland 1940-1945*. Syddansk Universitetsforlag 2005
 Friisberg, Claus (red.): *Varde 1920 – 1990. Fra købstad til storkommune*. Bd. 2. Varde Kommune 1992
 Jensen, Christian, Tomas Kristiansen og Karl Erik Nielsen: *Krigens købmænd. Det hemmelige opgør med Riffelsyndikatet, A.P. Møller, Novo og den øvrige storindustri efter Anden Verdenskrig*. Gyldendal 2000
 Lund, Arne: *Industrien under den tyske Besættelse 1940-1945. I. Del. Reguleringen*. Dansk Industrieretning. Industriforeningen i København 1949
 Lundorf, Ellen Bøgh: *Historisk oversigt over modstandsbevægelsens arbejde i Varde 1940-1945*. Varde Kommune 1985
 Schlanbusch, Henning: *Politifuldmægtig i Varde i Fra Rite Ami* Bd. 21, nr. 2 (1979) s. 235-251
 Tamm, Ditlev: *Retsopgøret efter besættelsen*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1984

Noter

- 1 *Vestjyden*, april 1943, s. 5.
- 2 Lund: *Industrien under den tyske Besættelse*, s. 6.
- 3 Jensen et al.: *Krigens købmænd*, s. 90f.
- 4 *Rigsdagstidende*, 92de ordentlige Samling 1939-40. sp. 4913.
- 5 A/S Varde Staalværk. *Driftsregnskab og Status*.
- 6 *Beretning fra Viggo Hansen*, s. 3.
- 7 *ibid.*, s. 4.
- 8 A/S Varde Staalværk. *Bestyrelsesprotokoller*. Møde den 8. juni 1943.
- 9 *Vestjyden*, juli 1943.
- 10 Aviserne var underkastet censur, og vellykkede sabotager måtte ikke omtales (bemærk note 17).
- 11 A/S Varde Staalværk. *Diverse breve til kunder*. Brev af 5. juli 1943.
- 12 Konstruktør Poul Edvin Kjær Sørensen, Ålborg.
- 13 Alkil Niels (red.): *Besættelsestidens Fakta*. Bd. 2 s. 847.
- 14 Beretning om modstandsbevægelsen i Varde af Politifuldmægtig H. Schlanbusch, s. 3.
- 15 *Beretning fra Viggo Hansen*, s. 9f.
- 16 A/S Varde Staalværk. *Diverse breve til kunder*. Brev af 13. december 1943.
- 17 Dagbladet »Vestkysten«, mandag den 7. februar 1944.

Knud Andreasen, født 1941, Skovduevej 6, 6800 Varde. Ingeniør og cand. mag. i historie. Erhvervs-karriere. Nu projektilknyttet Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945. Desuden frivillig medarbejder ved Varde Lokalhistoriske Arkiv. Specialeopgave: At overleve den tyske besættelse 1940-45. Syddansk Universitet 2008. Forfatter til bog om Sct. Jacobi Skole i Varde. Udg. 2009.

Døden skal have en årsag – også for slægtsforskere

Af Aja Høy-Nielsen

Døden skal have en årsag, siger man. Det har den også. Og den altdominerende årsag er livet, der som bekendt har en samlet dødelighed på 100%.

Artiklens hovedsigte er historisk at se på dødsårsagerne, som de udspiller sig i spændet mellem livets INDGANG og UDGANG, primært som de præsenterer sig for slægtsforskere med næsen dybt nede i kirkebøgerne og andre arkivalier.

Min tilgang til emnet opstod i forbindelse med et bogprojekt med arbejdstitlen »Livet med tuberkulose« med udgangspunkt i Spangsbjerg Sanatorium. Alle statistikker viser, at der i året 1900 i Danmark døde 6.000 personer af tuberkulose, og blandt de 15-65-årige – dvs. folk i den arbejdsføre alder – skyldtes hver tredje dødsfald tuberkulose.

Dette førte til en interesse for, hvordan det så ud i Esbjerg Lægedistrikt i årene omkring år 1900. Fra Landsarkivet i Viborg fik jeg adgang til dødsattester fra ligsynsmænd og læger fra Esbjerg Lægedistrikts landsogne, dvs. Esbjerg Købstad var ikke medtaget. Attesterne fra årgang 1899 til 1914 blev gennemgået, og jeg fik noteret de dødes alder, køn og formodet dødsårsag. Af dette materiale blev udtaget 9 årgange med i alt 921 dødsattester.

Dødsårsagerne – historisk kontekst

Inden en nærmere omtale af dødsårsagerne

er det hensigtsmæssigt først at præsentere en ramme, der sætter dødsårsagerne og interessen herfor ind i en bredere historisk kontekst.

Ret tidligt – fra ca. 1670'erne – fik man nogenlunde hold på antallet af døde i Danmark, men først senere – i sammenhæng med udvikling af statistiske metoder og den lægevidenskabelige udvikling – begyndte man at få styr på dødsårsagerne. Disse blev i atten hundredetallet mere præcise og kunne efterhånden også vise dødsårsagerne i aldersgrupperinger. Med de oplysninger var der tilvejebragt et grundlag for at igangsætte forebyggende tiltag. For Staten var der store samfundsmæssige interesser på spil, fordi man herved kunne få et hjælpemiddel til at opbygge en stor og livskraftig befolkning. En af gevinsterne var, at man kunne etablere en nationalt forankret hær, og sikre tilstrækkelig arbejdskraft til den gryende industrialisering og derved fremme et øget skattegrundlag.

Det var i de år, man blev man opmærksom på de talrige dødsfald blandt spæde og børn, op til 25% i barnets første leveår, specielt i København. Sammenhold dette med 0,4% i dagens Danmark. Det er bl.a. i dette perspektiv, vi skal se oprettelsen af Jorde-moderskolen ved Fødselsstiftelsen i København i 1787. Det blev også her, at mødre, især de ugifte, anonymt kunne afle-

vere deres uønskede børn. Man håbede på den måde at kunne nedbringe antallet af dødfødte, der var ombragt af de ulykkelige mødre. I øvrigt herskede der i befolkningen en udtalt fatalisme vedr. spædbørnsdødeligheden. Den velanskrevne landfysikus på Fyn Høegh-Guldberg skrev herom i 1847:

»Landalmuen lader med en beklagelig ligegyldighed børns sygdomme råde sig selv«, og videre beretter Høegh-Guldberg, hvad han engang hørte en bonde sige: »at man måtte overlade til Vor Herre at gøre et højst nødvendigt greb i den store børneflok«.

Andre steder var spædbørnsdødeligheden endnu mere skræmmende. I 1840'erne vakte det på Island opmærksomhed, at den

var på 30%, og det anså myndighederne for unormalt høj i forhold til den nævnte danske på op mod 25%. Statsmagten og lægerne stillede sig i de kommende år det spørgsmål, om den »normale« dødelighed blandt spædbørn på 25% var naturlig. I sandhed et grundlæggende spørgsmål.

Man havde hidtil haft den indstilling – som det fremgår af dødsattesterne fra dengang – at man udmærket kunne dø af BARNDOM eller ALDERDOM, hvad der sandt at sige ikke oplyser noget om dødsårsagerne, men blot henviser til et livsafsnit.

Forstået på den måde var dødens indtræden så at sige upåvirkelig af mennesker, men den kunne – alt efter temperament – tilskrives Gud, skæbnen eller naturens gang.

Ligsynslovene

Med Ligsynsloven af 1829 for København, og for det øvrige land i 1832, blev døden på en måde synlig. Man stillede sig nu spørgsmålet: Hvem døde af hvad og i hvilken alder? Men i første omgang blev loven indført for at forhindre begravelse af skindøde – hvilket der havde været en række skrækelige eksempler på. Herefter kunne man kun blive begravet, såfremt der forelå en dødsattest/ligsynsattest underskrevet af en læge eller to ligsynsmænd. Et afgørende ryk kom i 1871, hvor Den store Ligsynslov blev vedtaget. Den virkede næsten uændret i de næste 100 år. (lægestuderende i slutningen af 1960'erne fik i faget retsmedicin stadig referencer til den!) Ved alle dødsfald skulle der foretages et formelt ligsyn og udstedes en dødsattest. I byerne og de større købstæder af læger, de øvrige steder af to ligsynsmænd. Ligsynsloven skelnede – og det gør

Fra Sørine Andersens billeder i Aastrup sognearkiv.

Form Nr. 20.

Dødsattest, udstedt af Ligsynsmænd.

Anm. Del bemærkes, at Allessen skal slutte med en skriftlig Erklæring saalydende: Undertegnede erklære herved, at vi selv have synet Liget af N. N. og fundet sikre og utvivlsomme Tegn paa virkelige Dod til Stede, nemlig:

Fulde Navn: *Anne Caroline Andersen gift Kammeratter*
 Alder (o: fyldte Aar; for Born under 1 Aar: Maaneder eller Uger). *83 Aar*
~~Ugift~~ - gift - Enkemand; Enke:
 Egen eller Forældres Stilling og Næringsvej: *Arbejder*
 Bopæl: *Suldbøje* Sogn, *Hjerting* By;
 Dødssted: *Hjerting*
 Dødsdag: *26 Feb. 1909*
 Formodet Dødsarsag: *Leberdum*

Svar paa Spørgsmaal med Hensyn til Dodstegnene:

- 1) Er der Liglugt til Stede? *ja*
- 2) Er der Dødsstivhed? *nei*
- 3) Ere Øjnene brustne? *ja*
- 4) Er der Ligpletter? *ja*
- 5) Er der grøn Farvning af Underlivet? *ja*
- 6) Er der Tegn paa videre fremskreden Forraadnelse?

Hjerting den 8 Feb. 1909
 Undertegnede erklærer hermed at vi selv have synet Liget af *Anne Caroline Andersen*, og fundet sikre og utvivlsomme Tegn paa virkelige Dod til Stede, nemlig, Liglugt, ingen Dødsstivhed, brustne Øjne, Ligpletter, samt grøn Farvning af Underlivet.
 Afdoide er vidt tilstede af *Kaj V. Nielsen*
M. C. Hansen *M. M. Nielsen*
 Ligsynsmand. Ligsynsmand.

vend-om.

den stadig – skarpt mellem de to begreber:

1. Dødsmåden og
2. Dødsårsagerne

Hvad døds måden angår, falder den i to grupper:

Naturlig død: Er den største gruppe. Her kan lægen eller ligsynsmændene umiddelbart udskrive dødsattest, såfremt de sikre dødstegn er til stede.

Ikke naturlig død: Her var der – som det står i loven – »Formodning om, at dødsårsagen fortjener Justitsvæsenets opmærksomhed«.

Der kunne være tale om selvmord, mord eller mistanke herom; når lig flød ind på stranden, når personer eller fostre var dødfundne, eller når personer var omkomne ved ulykkelig hændelse, eller at det offentlige ønskede undersøgelse af et indtruffet dødsfald.

Ligsynet blev i disse situationer (ca. 10% af samtlige ligsyn) til et medico-legalt ligsyn, dvs. lægen og politimyndigheden var til stede; her afgjorde politiet – som det gælder den dag i dag – om der skulle foretages obduktion, dvs. videre undersøgelse af afdøde.

I kirkebogen fra Sneum Sogn år 1900 er jeg stødt på et medico-legalt ligsyn.

En 62-årig mand, Peder Christiansen, fattiglem, blev fundet døde i Sneum Enge. Undervejs til Allerup døde han. Her blev der foretaget medico-legalt ligsyn af læge og politi. Obduktion kom ikke på tale, og afdøde blev begravet tre dage senere på Sneum Kirkegård.

Ligsynsmændene var udpeget af politimesteren efter indstilling af sognerådet. Det var ofte lærere, sognefogeder eller fattigforstan-

dere, som blev udpeget. Fra 1909 skulle der noteres på dødsattesten, hvilken læge den afdøde evt. havde været i behandling af. Kravet medførte at man skulle angive mere præcise dødsårsager. Ligsynsmændene måtte først udfylde attesten på tredjedagen for at sikre imod, at personen var skindød. De skulle også bevidne på attesten, at de selv havde synet liget og »fundet sikre og utvivlsomme tegn på virkelig død til stede, nemlig«: ... liglugt, dødsstivhed, brustne øjne, ligpletter, grøn farvning af underlivet og tegn på fremskreden forrådnelse. Det sidste var nu sjældent tilfældet. Ligsynsmændene blev med tiden stort set erstattet af læger, men så sent som i 1921 foretog ligsynsmændene i landdistrikterne 24% af ligsynene, mens de i 1930 kun udgjorde 11%, og det var i overvejende grad i Ringkøbing og Thisted amter.

Jordemødre havde også tilladelse til at udstede dødsattester i de tilfælde, hvor barnet var dødfødt. Betalingen for at få skrevet en dødsattest var 2 kr. til lægen. De to ligsynsmænd fik hver en krone.

Esbjerg Lægedistrikt

Esbjerg Lægedistrikt blev oprettet 10. maj 1889 ved udskillelse fra Varde Lægedistrikt og omfattede foruden Esbjerg Købstad også sognene Aarre, Faaborg, Grimstrup, Vester Nebel, Alslev, Hostrup, Vester Nykirke, Skads, Bryndum, Guldager, Jerne, Tjæreborg og Sneum.

Den 13. juli 1900 blev en del af sognene tilbageført til Varde Lægestrikt, og Esbjerg Lægedistrikt bestod herefter af Esbjerg Købstad og sognene Vester Nykirke, Skads, Bryndum, Guldager, Jerne, Tjæreborg og Sneum.

Indkomne attester til Esbjerg Lægedistrikt fra sognene uden for Esbjerg Købstad.

	Ligsynsmænd	Læger
1899	139	10
1900	130	11
1903	49	3
1905	66	6
1906	70	10
1908	66	20
1909	73	16
1911	89	24
1914	56	24

Dødsattester fra jordemødre var ikke medtaget i pakken fra landsarkivet. Ifølge kirkebøgerne dækkende lægedistriktet udgør de dødfødte 1-4 børn pr. år. Attesterne fra Spangsbjerg Sanatorium er ikke medtaget her i optællingen.

Indberetningerne om dødsårsagerne og virkningen af den nye lov fra 1888 om »Foranstaltninger mod Udbredelse af smitsomme Sygdomme« betød, at distriktslægerne skulle indberette oplysninger om

smittede patienter og dødsårsager i deres distrikt til Sundhedskollegiet i København. Oplysningerne førte bl.a. til den store Epidemilov i 1892, der banede vejen for oprettelse af epidemisygehuse i alle landets amter. Samme år kom loven om Statsanerkendte Sygekasser, som gav medlemmerne ret til gratis lægehjælp og hospitalsophold samt en slags sygedagspenge. Trods medlemskab af en anerkendt sygekasse eller sygeforsikring var tuberkulosebehandling ikke medtaget. Årsagen var, at tuberkulose var en så udbredt sygdom med et så langstrakt forløb – ofte med mange måneders indlæggelse på sanatorier – at sygekasserne ved dækning ville gå konkurs. Tuberkulose var et privat anliggende indtil 1905, hvor tuberkuloselovene blev vedtaget. Det betød, at staten støttede oprettelse af tuberkulosehospitaller og sanatorier samt ydede tilskud til opholdsbetaling.

Fra distriktslæge Bruuns indberetninger ses nedenfor to skemaer om indberettede smitsomme sygdomme og antal døde.

Smitsomme sygdomme i Esbjerg Lægedistrikt, dvs. handelspladsen Esbjerg (senere købstaden Esbjerg) og landsognene

	1890	1892	1894	1896
Tyfoid feber*	62	54	80	30
Difteri	39	101	236	468**
Skarlagensfeber	13	8	162	82
Mæslinger	171	49	86	7
Lungebetændelse	63	72	101	44
Diarre/tarmbetændelse	108	146	198	464
Bronchitis	257	335	529	

* Tyfoid feber, febertilstand med diarre/tarmbetændelse (senere erkendt som en salmonella infektion).

** Difteriepidemi i Esbjerg. Bemærk fordoblingen af tilfælde fra 1894 til 1896, der genfindes i nedenstående tabel over døde 0-1-årige. Difteri var den store spædbørnsdræber.

Døde i Esbjerg Lægedistrikt, dvs. handelspladsen Esbjerg og landsognene. 1890-1896

	0-1 år	1-5 år	5-15	> 15 år	i alt
1890	38	20	5	27	90
1892	51	16	5	28	100
1894	49	20	18	39	129
1896	101	30	21	54	206

Ved gennemgang af dødsattesterne fra Esbjerg Lægedistrikt 1899-1914 blev årgangene 1899, 1900, 1903, 1905, 1906, 1908, 1909, 1911 og 1914 valgt ud og alder, køn og dødsårsag registreret, i alt 921 attester. Dødsårsagerne fra disse årgange danner grundlag for den diagnoseliste, der følger som bilag.

I skemaet på næste side er dødsårsagerne i årene 1900 og 1914 opstillet efter alder og dødsårsag.

Bemærkninger til dødsårsagerne

Alderdomssvaghed var meget længe en anerkendt dødsårsag, som udelukkende blev benyttet af ligsynsmænd. Efterhånden som flere lægeskrevne dødsattester kom til, steg arten og antallet af diagnoser. Det sam-

men forhold gør sig gældende hos spædbørnene.

Bronchitis og lungebetændelse var alvorlige sygdomme før antibiotikæraen.

Kramper optræder kun i opgørelsens første år og benyttes som diagnose af ligsynsmændene. Lægeligt er kramper som regel ikke en egentlig dødsårsag, men snarere et ledsagesymptom kort før dødens indtræden.

Ubekendt og pludselig død ses ligeledes kun i de første årsopgørelser.

Tuberkulose

Det spørgsmål, der var igangsættende for undersøgelsen af dødsattester fra Esbjerg Lægedistrikt, nemlig tuberkulosedødeligheden omkring år 1900, er søgt besvaret i tabellen, hvor antallet af døde og heraf andelen af tuberkulose som dødsårsag. Skemaet er kun dækkende for lægedistriktets landsogne.

Som det ses, svarer dødeligheden i aldersgruppen 15-65 år nogenlunde til landsgennemsnittets. Det bør ligeledes bemærkes, at det ikke har været muligt at få valide data fra Esbjerg Købstad.

Artiklen er en bearbejdet og forkortet udgave af mit foredrag den 12. november 2009 »Døden skal have en årsag«, arrangeret af SESF og Folkeuniversitetet.

Døde	under 1 år	1-15 år	15-65 år	over 65 år	i alt
1899 heraf tb	34 / 2	14 / 5	42 / 17	59 / 4	149 / 36
1900 heraf tb	26 / -	22 / 11	39 / 16	57 / 4	144 / 31
1903 heraf tb	22 / 2	5 / 2	13 / 7	12 / -	52 / 9
1905 heraf tb	16 / -	12 / 3	22 / 7	22 / 1	72 / 11
1906 heraf tb	19 / -	8 / 2	14 / 6	37 / 1	78 / 8

1900 /1914 døde i Esbjerg lægedistrikt uden for Esbjerg Købstad

	<u>0-1 år</u>	<u>1-5 år</u>	<u>5-15 år</u>	<u>15-65 år</u>	<u>over 65</u>	<u>i alt</u>
Alderdomssvaghed					42 / 14	42/14
Tuberkulose		2/-	8/1	17/1 (Sp. 31)	4/1	31/34
Slagtilfælde/apopleksia				1/1	1/2	2/3
Vattersot/hjertelidelse	-/1		-/1	3/2	1/3	4/6
Kræft		1/-		6/1	1/5	8/7
Sukkersyge				-/1		-/1
Gigt/feber				2/1		2/1
Lårbensbrud				-/1		-/1
Bronchitis	-/4	-/1		-/1	2/3	2/9
Lungebetændelse	2/4	2/1	1/-	4/3	4/3	3/11
Tarmbetændelse	1/3	1/1	1/-	1/-	1/1	5/4
Hjernebetændelse		-/2	5/-	-/1	1/1	6/3
Blodsygdom			1/-			1/-
Børneudslet	-/1					-/1
Strubehoste/croup	-/1					-/1
Kighoste			-/1			-/1
Åndssvag	1/3					1/3
Rosen	-/1					-/1
Børnetæring	2/-					2/-
Kramper	3/2	1/-			1/-	5/2
Ufuldbåren	-/4					-/4
Ubekendt/pludselig død	10/2			1/-		11/2
Dødfødte	3/4					3/4
Selv mord				1/-	2/ 1	3/1
Myrdet			1/-			1/-
Ulykke	-			1/-	1/-	2/-
	21/30	7/5	17/3	38/43 (29*)	59/35	144/114
Døde udenfor sognet	1/-	4/2		6/2	4/8	15/12**

* Udenbys patienter på sanatoriet

**11 af 12 udensøgnis døde enten på Varde Sygehus, Sct. Joseph Hospital eller Esbjerg Kommunes Sygehus

Kilder:

LAN.

Esbjerg Lægedistrikt.

B. 195. Medicinalindberetninger 1887-1911, 1914.

B. 291. Esbjerg Lægedistrikt. Dødsattester 1899-1914.

Bøger:

Bonderup, Gerda, Jørgen Mikkelsen og Lisbeth Skjernov (red.). »af yderste Vigtighed for det hele Borgersamfunds Tryghed«. Haderslev 2005. (1), s. 167.

Bonderup, Gerda og Nils Rosdahl. Forebyggelse og Rådgivning. Embedslægerne i 225 år. 2007.

Jacobsen, Kurt og Klaus Larsen. Ve og velfærd. København 2007., s.174-186.

Løkke, Anne. Døden i barndommen. København 1998.

Panum, Peter. Illustreret Lægebog, Lægebog for sunde og syge. Kjøbenhavn 1895.

Diagnoseliste

Der er registreret 921 dødsårsager fra årene 1899 – 1914 i Esbjerg Lægedistrikt, heraf er 738 udfærdiget af ligsynsmænd. På den enkelte attest optræder kun én dødsårsag. Listen er arrangeret således, at nærtstående (evt. identiske) diagnoser er opført på samme linie med den/de danske diagnoser først, hvilket afspejler ligsynsmændenes betegnelser, mens de efterfølgende latinske principielt er anført af lægerne eller forfatteren.

Alderdom, alderdomssvaghed, senil, senium, marasmus (gr. afkræftelse).

Alkoholforgiftning, delirium tremens.

Barselsfeber.

Blodforgiftning.

Blodmangel, anæmi.

Brystbetændelse, brysthindebetændelse, lungehindebetændelse, pleuritis.

Børnetæring, børn der sygner hen og dør inden for de første levemåned.

Chlorine, tarmbetændelse, diarré, gastroenteritis acuta.

Difteri, difteritis, diphtheria.

Dødfødt.

Engelsk syge, rachitis.

For tidlig født, ufuldbåren.

Gigtfeber, febris rheumatica.

Gulsot, icterus.

Halsbetændelse, angina tonsillaritis.

Hjernebetændelse, meningitis.

Hjertelidelse, hjertelammelse, blodprop i hjertet, vattersot, mb.Cordis.

Indvortes, inde i kroppen.

Influenza.

Kighoste, tussis convulsiva.

Kirtelsyge, scrophulose.

Kramper. Ofte et symptom kort før dødens indtræden.

Kræft, cancer.

Lungebetændelse, pneumonia.

Mæslinger, morbilli.

Nyresvigt, nyreforgiftning, uræmi.

Nervesvækkelse, nervøsitet, neurastheni.

Rygmarksbrok. Spina bifida.

Rørelse, sindsbevægelse.

Selvmord, suicidium.

Skarlagensfeber, scarlatina.

Skoldkopper, varicella.

Slagtilfælde, hjerneblødning, apopleksia.

Slim på lungerne, bronchitis.

Stivkrampe, tetanus.

Strubehoste, croup. Ofte dødsårsag hos patienter med difteri.

Sukkersyge, diabetes mellitus.

Tarmslyng, ileus.

Tuberkulose, brystsyge, lungesvindot, svindot, phthisis (gr. svinder hen), tæring, tuberkler.

Tyfoid feber, feber tilstand med diarre/tarmbetændelse (en salmonella infektion).

Andsvag, intelligenssvækkelse.

Årsag ukendt, mors sine causa, i dag benyttes causa ignota, hos spædbørn mortuus infantis.

Aja Høy-Nielsen, født 1944. Havnegade 69, 2. sal, 6700 Esbjerg. E-mail: ajahoy@hotmail.com Sygeplejerske. Har skrevet en række lokalhistoriske artikler, biografier til Dansk Kvindebiografisk Leksikon samt bøgerne: Sygeplejersker i en provins. Dansk Sygeplejeråd 1999 og Emil Cold 1965-1953, læge i Esbjerg. Esbjerg Byhistoriske Arkiv 2005. Medforfatter til Jubilæumsbogen om Spangsbjerg Sanatorium/Hospital, Et hus i 100 år, 1908-2008. udg. 2008.

På gengroede stier – en slægtshistorie fra Vester Vedsted / Hviding

Af Camilla Post

I slutningen af september måned i 2009 fandt en detektormand, som samarbejder med Sydvestjyske Museer en guldring på en mark vest for Hviding Kirke. Dens størrelse og indskriften tydede på, at det var en mands ring. Den målte 2,3-2,5 cm i ydre diameter, var 2-3 mm tyk og 4 mm høj.

Den var meget medtaget, kanterne ujævne, og ydersiderne meget ridsede. Det var imidlertid ringens inderside, der var interessant. Her var tre stempler i højrelief i forsænkede ovale felter. I det ene felt stod 14, i det næste K, og i det sidste felt LR. 14K henviser til ringens lødighed, det vil sige, den var af 14 karat guld, og feltet med de to bog-

staver må være guldsmedens mærke. Indskriften var let at læse, da den er punslet ind: Maren Lindbek 31. Maj.1874.¹ Nysgerigheden meldte sig med det samme. Hvem havde båret denne ring, og hvem var Maren? Denne artikel er et forsøg på at gå ad genog tilgroede historiske stier, for at genfinde historien om kvinden i ringen og manden, der bar den.

Maren Lindbek voksede op i tiden mellem den Første Slesvigske Krig og nederlaget til Preussen i 1864, der også markerede den danske helstats endeligt. Hun blev født den 8. oktober 1850 i Sdr. Farup i Vester Vedsted Sogn, som tredje barn af Christian

Ringene med de tre stempler. Man kan se begyndelsen på »Maren« til højre for stemplerne. Om der står LR eller LK er svært at afgøre. Kun to kendte guldsmede førte disse initialer i 1800-tallet: Laurids Andreas Koch (LK), der fra 1842 havde borgerskab i Nibe, og stadig nævnes i 1870. Mindre sandsynligt er Lars Pedersen Ravn (LR), der stadig kan have været levende i 1870'erne, siden han fik borgerskab i Ålborg i 1812. Den tredje mulighed er, at guldsmeden er ukendt. Foto: Claus Feveile.

og Anna Maria Beck. Hendes far havde været ved handelen i en del år, men i slutningen af 1830'erne købte han en gård i Sdr. Farup [Sdr. Farupvej 45] og blev i stedet gårdmand med ca. 10 tdr. land, en forholdsvis lille gård på den tid.²

Maren blev konfirmeret i Vester Vedsted Kirke den 23. april 1865 med karaktererne mg+ i kundskab, og mg i opførsel. Hun oplevede i sine unge år, hvordan Danmark i 1864 tabte krigen til Preussen, måske så hun, da grænsen mellem dansk og tysk land efterfølgende blev trukket syd for Vester Vedsted Sogn. Hun har under alle omstændigheder ikke kunnet undgå at møde de mange unge mennesker fra de grænsenære sogne på den slesvigske side.

I årene efter 1864 tog mange konfirman-

der over grænsen til Danmark for at blive konfirmeret af en dansk præst i en dansk kirke. Det kunne mærkes i Vester Vedsted Sogn, hvor antallet af udenbys konfirmander var højt i årene mellem 1864 og 1870. Indslaget af uden-sognskonfirmander varede ved helt frem til 1914 og begyndelsen af Første Verdenskrig.

Den 16. november 1871 blev Maren gift med enkemand Peder Andreas Borrig Lindbæk. Han var gårdmand i Sdr. Farup på gården Lindbæksminde, deraf Marens nye efternavn: Lindbæk/Lindbek. I kirkebogen benævnes Maren som pige, hvilket fortæller, at hun var ugift. Det er usikkert, om hun havde været ude at tjene, eller om hun i tiden mellem konfirmation og giftermål har hjulpet til på faderens gård. Hun

By eller gård, hvor denne har et egent Navn	Nuværende ejers navn	Nuværende ejers sindelag: dansk, dødt el. tysk	Gårdens historie 1863—90	På hvilken måde gik gården over til folk af et andet sindelag: ved arv, køb osv.	Den eventuelle voxne arvinge sindelag
<i>1/2 Isoldevej</i>	<i>Anders Prinsels</i>		<i>kjøbt Gaarden for Girke 10 Mars siden</i>		<i>d</i>
	<i>Jens Moltesens Enke</i>		<i>kjøbt Gaarden for Girke 18 Mars siden</i>		<i>d</i>

Uddrag af H. V. Clausens gårdmandsliste fra 1892-94, der kun tog de gårdejere med, som havde to eller flere trækdyr. Maren står opført som Jens Moltesens enke. Det nationale sindelag er markeret med et d for dansk.

Maren og Jens Moltesen fotograferet i 1876. Foto efter Okholm 1915 s. 210.

står nemlig ikke opført i kirkebogens afgangliste mellem konfirmationen og ægteskabet i 1871. I Folketællingen 1870 står hun opført som faderens datter, og på det tidspunkt må hun have opholdt sig hjemme.

Som forlover ved brylluppet står hendes far og hendes kommende svoger, Søren Jannicksen Lindbæk, der ejede Bakkegården i Okholm. Han var i 1870 blevet gift med Marens ældre søster Methea.

Peder Andreas Borrige Lindbæk havde købt fødegården Lindbæksminde af sin far i 1861, hvorefter han giftede sig med Jepbine Midtgaard fra Midtgaard i Lundsmark, Hviding Sogn. De fik fem børn, hvoraf de tre døde, før de var fyldt fem år. Jepbine døde som 32 årig i 1869 og efterlod en søn på syv, to døtre på et og tre år, denne sidste datter døde tre år gammel i 1870.

Maren var altså 21 år gammel, da hun blev gift med den 17 år ældre Peder og i tilgift fik to børn og en gård at tage vare på. Allerede den 6. januar 1873 døde Peder af

tuberkulose, da havde Maren og Peder været gift i et år og nogle måneder. De fik ingen børn sammen, så da Peder døde, blev gården skødet til sønnen af første ægteskab, Jannik Sørensen Lindbæk. Han var ved faderens død kun 13 år gammel. Jannik blev ikke landmand, men som voksen blev han skoleforstander på Uubberup Højskole. Ved Peder Lindbæks død blev gården delvist udstykket, sønnen overtog hovedparcellen, som han forpagtede ud til sin farbror.³

Hvad der hændte Maren fra Peders død, til hun forlovede sig året efter, kan man kun give et gæt på. I kraft af sit ægteskab var hun en del af lindbækkerne, og opholdt sig sikkert på gården indtil ejerforhold var afklarede. Hvad hun arvede efter Peder er ligeledes uvist, men tilknytningen til Lindbækslægten blev opretholdt gennem Peders bror, Søren Jannicksen Lindbæk, efter hun var blevet enke. Han var også forlover ved hendes andet bryllup.

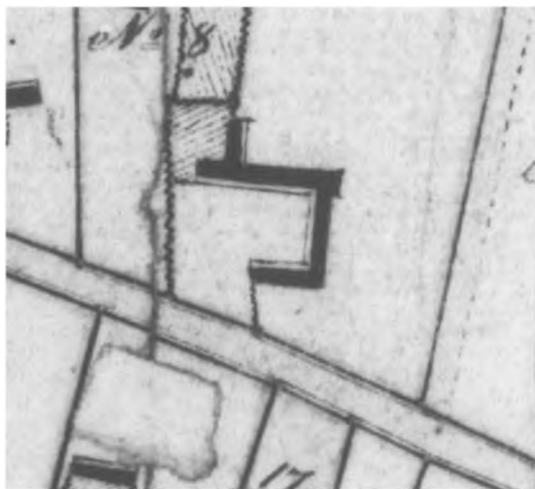
Allerede et år og nogle måneder efter den første mands død, blev Maren forlovet.

Det ved vi, fordi det var hendes anden mands ring, som blev fundet vest for Hviding Kirke i 2009.

Ringens herre

Ringen tilhørte altså Marens anden mand, Jens Lassen Moltesen. Han var født og opvokset i Råhede i det slesvigske Hviding Sogn, som efter 1864 blev lagt til det tyske kejserrige. Hans far var kreaturhandleren Peder Moltesen Østergaard fra Østergaard i Lundsmark, der i 1849 havde giftet sig til en gård i Råhede. Jens var født i 1852, som andet barn ud af seks. Hans far var meget dansksindet, og som sine andre søskende (undtaget den yngste) blev Jens i 1867 konfirmeret i Vester Vedsted Kirke; med g i kundskab og mg i opførsel.

Det var formentlig faderens nationale sindelag, der kan forklare, hvorfor de fleste af hans børn blev konfirmeret i Vester

*Udskiftningskort fra 1839 med Thomsengården.
(Nord opad).*

Vedsted og ikke i Hviding Kirke. Ønsket om at forankre sine børn i en dansk grundtvigsk tradition og derved bekende nationalt sindelag, kunne være en af grundene til, at familien søgte over grænsen på dette punkt. I 1866 og 1868 blev for eksempel alle konfirmander i Hviding Sogn konfirmeret i Vester Vedsted Kirke.

Især i 1860- og 1870'erne var der mange konfirmander fra de sønderjyske sogne, som blev konfirmeret i Vester Vedsted Kirke (tabel 1). I årene efter nederlaget i 1864 kan flytningen af konfirmander forstås som en måde for slesvigerne at give udtryk for nationalt sindelag og utilfredshed mod den manglende afstemning i henhold til paragraf 5.

[§5 i Pragfreden 1864: Østrig overlader Holsten og Slesvig til Preussen »dog således, at befolkningen i de nordlige distrikter af Slesvig skal afstås til Danmark, når den ved fri afstemning tilkendegiver ønsket om at blive forenet med Danmark«]

Med Preussens afskaffelse af paragraf 5 i 1878, blev Slesvig endegyldigt indlemmet i Preussen,⁴ og den passive og i længden ufrugtbare protestpolitik blev forladt. Den blev afløst af en mere aktiv deltagelse i det politiske liv og foreningslivet til fordel for den danske nationale sag.⁵ Efter den tid var konfirmationsfærdslen til den danske side af grænsen ikke nær så markant som tidligere, men dog stadig tilstede.

Det så ud til, at konfirmandernes ophold i Vester Vedsted Sogn var arrangeret, så de boede og muligvis tjente hos en gårdmand i sognet. Ud for hver enkelt konfirmand,

År	Antal konfirmander Hviding	Antal fra andre sogne	Antal konfirmander Vester Vedsted	Antal drenge fra sønderjyske sogne	Antal piger fra sønderjyske sogne
1860	7+1		10+4	1 (Hviding)	
1861	8+4		8+4		
1862	6+3		6+6	1 (Brøns)	
1863	5+10		5+6		
1864	8+5		5+5		
1865	1+3		17+5	8 (2 Hviding, Brøns, Løgumkloster, Rejsby, Skærbæk)	
1866	0+0		11+9	5 (3 Hviding, 2 Mosbøl)	
1867	0+7		20+8	15 (7 Hviding, Mosbøl, Rejsby)	
1868	0+0		18+14	9 (2 Hviding, 5 Rejsby, 1 Havervad, 1 Arnd)	9 (5 Hviding, 3 Rejsby, 1 Flensborg)
1869	12+4	8+2 (Rejsby)	13+18	5 (1 Hviding, 2 Havervad, 1 Brøns, 1 Rejsby)	3 (Rejsby)
1870	5+5	1 (Rejsby)	11+5	3 (1 Roager, 2 Spandet)	
1871	1+0		12+10	6 (2 Hviding, 3 Rejsby, 1 Hellevad)	2 (1 Hviding, 1 Rødding)
1872	4+3	1 (Rejsby)	12+6	4 (3 Hviding, 1 Brøns)	
1873	5+8		16+10	6 (3 Hviding, 2 Rejsby, 1 Søndermæs)	2 (Rejsby)
1874	4+5		8+10	4 (1 Spandet, 1 Hellevad, 1 Søndermæs, 1 Løgum)	1 (Ballum)

Tabel 1: Konfirmander i Hviding og V. Vested kirke i årene fra 1860 til 1914. Optællingen baserer sig på optegnelserne i kirkebøgerne fra de to sogne. Konfirmanderne er talt individuelt for drenge og piger (antal drenge før plusset antal piger efter). Desuden er angivet, hvis nogle af konfirmanderne kom fra andre sogne.

der var født i et andet sogn end Vester Vedsted, står som en tilføjelse i kirkebogen, hos hvem vedkommende boede. Jens Lassen Moltesen boede for eksempel hos gårdmand Laust Hansen i Okholm. Hans storebror Klaus boede hos gårdmand Johan Jensen Johansen i Okholm, der var gift med hans faster Maren Østergaard.

Moltesen familien var i det hele taget en udpræget dansksindet familie. Peder Moltesens halvbroder, Claus Moltesen Schmidt, dannede sammen med en gruppe andre dansksindede grundtvigske mænd fra sognet en frimenighed i 1880'erne. Fra 1887 og til omkring 1900 holdt menigheden sine møder i Lundsmark på Østergaard.⁶ I sin bog skriver Hans Jørgen Hansen Okholm om Jens' storebror Klaus, at han var stærkt grebet af det danske, både nationalt, folkeligt og kristeligt.⁷ Om denne vækkelse også gjorde sig gældende for Jens, er svært at sige, men det er påvist fra anden side, at Jens også nationalt regnede sig til det danske. Størstedelen af befolkningen i Hviding Herred fra 1864 og til ind i 1890'erne var dansksindede. Historikeren H. V. Clausen påbegyndte omkring 1890 et studium af den nationale stilling på landet i Nordslesvig mellem 1863-1893. Han udsendte spørgeskemaer til dansksindede mænd i Nordslesvig, hvor de for hver gård, (en gård er defineret som et jordbrug med minimum to heste som trækraft,) noterede sindelaget hos de nuværende og tidligere ejere på gården. Man kunne have tre forskellige sindelag: dansk, blakket eller tysk. H. V. Clausens karakteristik af Hviding Herred i 1893 var følgende: »Ribes gamle Opland, er med undtagelse af Skærbæk, næsten blottet

for tyskeri, kun ved Hviding Grænsestation en embedsmandskoloni.«⁸ For Hviding Herred opgjorde Clausen de nationale forhold på denne måde:

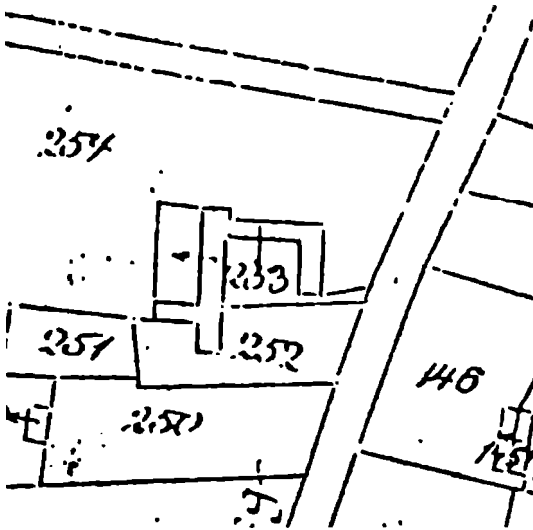
År	Danske	Blakkede	Tyske
1863	341	8	15
1873	341	8	15
1883	341	9	14
1893	336	12	16

Hans Schultz Hansen har også arbejdet med H. V. Clausens gårdmandsliste, og han opgjorde det nationale sindelag i procent for Hviding Sogn i 1893 til 84-3-14 (dansk-blakkede-tyske), som svarer til Clausens opgørelse. Fra 1890'erne frem til 1914 var jordbesiddelse en national kamp mellem dansk og tysk. Fronterne mellem dansk og tysk havde ikke før været så skarpt trukket op.⁹ Men Hvidingområdet var overvejende dansksindet, og for nogle familier var det mere vigtigt at vise end for andre. I Clausens liste fra ca. 1891 står Jens' gård i perioden 1863-1891 også opført udelukkende med dansksindede ejere.¹⁰

Jens Lassen Moltesen handlede i sine unge år med dyr, men ikke i så stor stil som faderen. Hans Jørgen Hansen Okholm fortæller om en tur til pinsemarkedet i Tønder, som han omkring 1869-1870 foretog sammen med sin fætter Jens Lassen Moltesen.

De opkøbte lam, som de drev tilbage til Ribeejeren og solgte i løbet af en tre dages tid med en god fortjeneste. Som Hans Jørgen citerede Jens Lassen for at have sagt: »Men ejesen er 'et saamæn hel glandt o' wæ'r

Udsnit af Demarkningskarte fra 1878-1880 med Thomsengården. (Øst opad).

Handelsmand, de' er en Bestilling, som der som' Ti'er er møj Plasér ve«. ¹¹ Taget hans senere køb af Thomsengården i Hviding i betragtning havde Jens nok også stiftet bekendtskab med at drive landbrug i sine unge år.

Maren og Jens

Marens tid som enke var, som tidligere nævnt, ikke særlig lang. Ifølge kirkebogen blev hun gift med Jens Lassen Moltesen den 30. oktober 1875. Indskriften i den fundne ring er imidlertid den 31. maj 1874. Den må altså være en forlovelsesring, der ved brylluppet blev deres vielsesring.

Jens benævnes i kirkebogen som ungkarl, ægteskabet med Maren var altså hans første. Der var tilsyneladende ingen faste regler for, om man blev gift i brudens eller brudgommens hjemsovn. Så måske var det fami-

liens danske sind, der betingede valget af Vester Vedsted frem for Hviding Kirke. Også Eliassen har i sin bog påpeget, at der var mange nordslesvigske brudeparr, der tog over grænsen og blev gift i Danmark, hvorefter selve bryllupsgildet blev holdt ved hjemkomsten til gården i det nordslesvigske. ¹²

Hvordan Maren og Jens mødte hinanden fortæber sig i historiens mørke, men der var jo optimalt set flere muligheder, for der var flere berøringspunkter mellem Beck-, Lindbæk- og Moltesenslægtterne. For eksempel boede dele af både Lindbæk- og Moltesenslægten i Vester Vedsted, Søren Janniksen Lindbæk ejede Bakkegården i Okholm og var gift med Marens ældre søster; Jens' faster, Maren, var gift med Johan Jensen Johansen, der også ejede en gård i Okholm.

Et halvt år efter brylluppet købte Jens Lassen Moltesen Thomsengården i Hviding. Den lå ud for det vestlige hjørne af Hviding Kirkevej og Gl. Hvidingvej. Den forrige ejer, Michel Hansen Thomsen, var blevet udvist af Preussen for sin danskhed og måtte derfor sælge sin fødegård, hvorefter han flyttede til Høm. ¹³ Jens Lassen Moltesens farmor var blevet født på gården, og ønsket om at holde gården på slægtens hænder spillede måske en rolle, da Jens købte gården den 24. April 1876. Til gårdens 43½ ha jord havde Jens fra sin fødegård i Råhede yderligere 10 ha jord, der blev lagt til gården. Den 23. maj 1876 stod han opført i skyld- og panteprotokollerne for Toftlund Amtsret med følgende jordstykker: Leergrav Fenne, Foldager, Nørho Kjær, Østerhede Fenne. I alt 11 tdr. land.

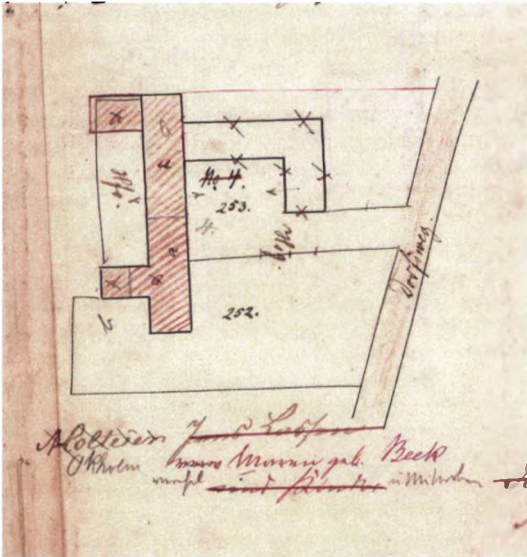
Thomsengården med Maren, Jens og muligvis er den korpulente herre til venstre i billedet, Peder Mollesen. Foto fra 1880'erne.

På de gamle kort fra 1800-tallet findes også oplysninger om gårdens udseende. På kortet fra 1839 bestod Thomsengården af to længer og små tilbygninger, sådan så gården også ud omkring 1880. I 1839 lå haven tilsyneladende vest for gården. På nordsiden af den øst+vest orienterede længe var der omkring 1880 markeret et rektangulært stykke jord, som også var have; måske det var denne have, man ser på fotoet fra den tid. Mellem 1839 og 1880 blev der ikke føjet yderligere til bygningsmassen på gården, men i Maren og Jens' tid mellem 1880 og 1904(?) ændredes dens udseende. Den nord-sydgående længe med den lille tilbygning mod vest blev revet ned, og der blev tilføjet en bygning på nordsiden af øst-vestlængen længst mod øst, som derved kom til at afgrænse haven mod øst. Læg også mærke til pilene. Disse markerer døre og indgange. Der var to døre over for hinanden i selve

beboelseslængen, en dør til haven og en dør til gårdspladsen. I den sydlige længe ind mod gårdspladsen var der en indgang, som sikkert var indgangen til staldbygningerne og loen. Hvad de grå tværgående streger indeni bygningerne henviser til, er straks lidt mere usikkert, måske angiver de fast mur eller adskillelse mellem beboelse og stald?

Desværre findes der ingen videre optegnelser over bygningernes udseende fra de år, hvor Jens Lassen Moltesen ejede gården. Fotoet viser den lange øst-vest længe som en stråtækt bygning, der måske var grundmuret og kalket. Det ser ud til, at staldbygningerne var revet ned, da fotoet blev taget, og at grundplanen med en lang længe og små tilbygninger mod nord kunne være skabt i Moltesens tid. På fotoet ser man små staldvinduer på bygningens højre del, mens der er beboelsesvinduer og skorsten i den ven-

Den farvelagte plan over Thomsengården med ændringer markerede. Nedrivningerne er markeret med sorte krydser over de mure, der blev fjernet og nye bygninger er markeret med rød pen og skraverede. Ifølge troelsen blev Thomsengården »slaget« i 1903. Dvs. en stor del af jorden og bygningerne blev solgt. Skøderne blev skrevet i 1904. Gårdens bygninger forsvandt i begyndelsen af 1900-tallet. Desværre er grundplanen over gården ikke dateret, men de sidste ændringer må være sket før 1903, fordi Maren ikke er streget ud, som foregående ejer. Foto efter kopi i Hvidding Sognearkiv. (Øst opad).

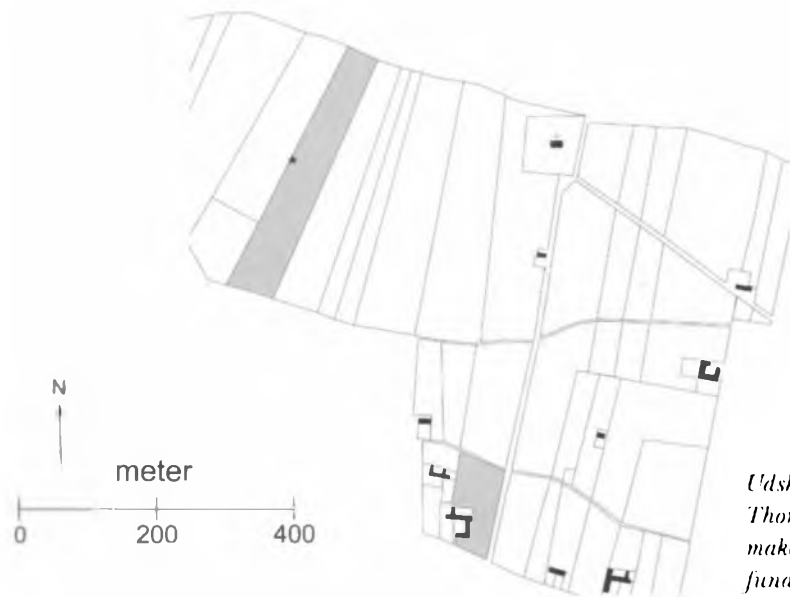
stre del og en port eller dør helt til venstre på fotoet, men på grundplanerne er der ikke markeret en indgang på dette sted. Fotoet blev sikkert taget fra sydøst, fordi man ikke kan se de små bygninger på øst-vestlængens nordside. Om den østlige del af længen blev brugt til stald er usikkert, men er en oplagt mulighed.

Samfundet i Nordslesvig mellem 1864 og

1920 var helt igennem domineret af landbruget, en lav grad af industrialisering og de små købstæder. Gårdejerne var en markant og uomgængelig magtfaktor på landet, selvom det preussiske styre forsøgte at presse gårdmandsklassen og deres stilling på forskellig måde.¹⁴

Jens og Maren kan henregnes til gårdmandsklassens bedrestillede del. Thomsengården lignede i størrelse mange af de andre gårde i Hviding Ejerlav. Ifølge Hans Schultz Hansens opgørelser for Nordslesvig havde Thomsengården ($43\frac{1}{2}+10$ ha) en normal størrelse. Det var et gennemgående mønster i det nordslesvigske landbrug, at de mellemstore gårdejerne (mellem 20-100 ha) ejede over 60% af det samlede landbrugsareal. I Nordslesvig lå gennemsnitsstørrelsen på et gårdbrug på 40-42 ha. I modsætning til danske forhold formåede gårdmændene i Nordslesvig i perioden frem til 1914 at holde jorden til gårdene i stedet for at udstykke den til husmandsbrug. Forholdet mellem husmandsbrug og gårdmandsbrug var derfor meget statisk i perioden mellem 1880 og 1914. Ved gårdslagtninger og udstykninger i Nordslesvig blev jorden som regel lagt til nabogårdene for på den måde at forblive i gårdmændenes eje; det skete også for Thomsengården i begyndelsen af 1900-tallet.¹⁵

Jorden, der lå til gården, var spredt jævnt over hele sognet, fordi alle sognets gårde havde dele af både den dårlige og gode jord. De fleste af gårdens jordstykker lå i Hviding Ejerlav, mens enkelte stykker lå i Råhede Ejerlav mellem Lundsmark og Råhede. Mod øst lå heden, mod vest marsken med kærstrækningerne, derimellem lå

Udskiftningskort fra 1878 med Thomsengårdens lodder og gård nr. 9 markerede. Stjernen markerer ringens fundsted.

den mest intensivt dyrkede jord. Jorden og gårdene i Hviding Ejerlav var meget dårligt arronderet. I anden halvdel af 1800-tallet var enkelte gårde blevet flyttet ud af landsbyfællesskabet, men overordnet set holdt landsbystrukturen sig intakt. Det var ikke usædvanligt i Nordslesvig på dette tidspunkt.

Jens' forlovelsesring blev fundet på en af hans egne jordlodder i ejerlavet. Det ligger altså nært for, at ringen er tabt af ham selv i forbindelse med jordarbejde på lodden. En anden mulighed er, at ringen havde sneget sig med gødningen ud på marken, det vil sige den kunne være tabt i nærheden af møddingen hjemme på gården. Der er vel egentlig mange forklaringer, men selve fundstedet indskrænker de mulige hændelsesforløb. Selve jordloddens orientering og

udformning taler for, at pløjeretningen gik nord-syd, og ringen har kun kunnet flytte sig mod nord og syd, og holdt sig derved indenfor lodden.

Jens havde erfaring med salg af dyr, og det videreførte han formentlig sammen med gårdens drift. Men han havde købt gården på et ugunstigt tidspunkt, for priserne på landbrugsvarer begyndte at falde efter 1876. Priserne på hvede, rug, smør, svine- og oksekød begyndte for alvor at falde efter 1880. Specielt kornpriserne var udsat for stigende konkurrence fra Østeuropa, hvorimod de animalske produkter (kød og smør) klarede sig igennem krisen med knap så stort et fald. Her spillede de forbedrede jernbaneforbindelser ind. Alligevel var 1880'erne præget af lave priser på landbrugsvarer, som selv den tyske handelsprotektionisme ikke kunne

afværge. Priserne begyndte først igen at stige i 1890'erne.¹⁶

Ud fra gårdens størrelse og antallet af længer at dømme var der god plads til husdyrhold i perioden fra 1839 til ca. 1880. Man må formode, at Jens og Maren også havde husdyr. Siden der var en del jord til gården, må han have haft et par heste til trækraft for at kunne dyrke jorden, og sikkert også køer til at forsyne gårdens beboere med mælkeprodukter. Om de havde fedekvæg er mere usikkert, men ret sandsynligt på grund af traditionen herfor i Vestslesvig. Det vestlige Nordslesvig har traditionelt set været baseret mere på kvægbrug end på kornavl. Hviding Sogn var faktisk et af de sogne i Nordslesvig, hvor andelen af det samlede landbrugsareal var mindst omkring 1900, hvor kun omkring 41% af sognets areal var dyrket.¹⁷

Prisniveauet omkring 1900 lå for de animalske produkter lidt over niveauet i 1880'erne. Men kornpriserne var stadig lave, dog med enkelte år, hvor de steg på grund af dårlig høst eller krige. Derimod holdt kødprodukterne prisniveauet, og de bevægede sig endda højere op efter 1900. Det var således forholdsvist mere attraktivt at producere animalsk i perioden fra engang i slutningen af 1870'erne til ind i 1900-tallet, og mon ikke Jens fulgte denne udvikling?

På kortet fra omkring 1880 ses en have nord og vest for gården; på kortene var gårdens toft to afgrænsede stykker jord, som var klart adskilt fra gårdspladsen. På fotoet ses også en have med græsplæne, buske og træer, som må have ligget syd for gården. De tre mennesker på fotoet står på gårdspladsen.

Dansksindet i Hviding

Ægteskabet med Jens gjorde Maren til gårdmandskone igen, men nu på den tyske side af grænsen. Noget tyder på, at Maren ikke giftede sig under sin stand, men også i det nye ægteskab kom til at indgå i den velhavende gårdmandsklasse. Hvad skiftet fra dansk til tysk betød for hende er svært at sige, men en del ydre forhold ændrede sig selvsagt. Selv om Hviding Herred var et meget dansksindet område, var det jo under tysk administration og lovgivning. Ikke desto mindre kan vi få små glimt af livet, som det formede sig for Maren i Hviding.

Den 4. maj 1877 fødte hun det første barn i ægteskabet, en pige, Petrea. Maren og Jens valgte at døbe hende i Vester Vedsted Kirke, selvom de kun boede et par hundrede meter fra kirken i Hviding. Petrea døde i februar 1878, ti måneder gammel, og hun blev begravet på Hviding Kirkegård. I 1879 fødte Maren en dreng den 8. februar. Han blev døbt i hjemmet den 21. februar og fik navnet Christian, men han døde allerede fem dage gammel og blev ligeledes begravet i Hviding. Det næste barn Maren fødte, kom til verden den 26. marts 1882. Det var en pige, der blev døbt Bodil Moltesen i Vester Vedsted Kirke den 8. oktober, på Marens 32 års fødselsdag. To år efter fødte Maren endnu en pige, hun blev døbt i hjemmet med navnet Anna Marie Moltesen. Det var således et gennemgående træk, at Maren og Jens valgte at døbe deres børn enten hjemme eller i Vester Vedsted Kirke, mens de døde børn blev begravet på Hviding Kirkes kirkegård. Også Jens Lassen Moltesen blev begravet på Hviding Kirkegård. Men hvorfor denne forskel på glædeligt (dåb, bryllup) og sørgeligt (begra-

velse)? Hvorfor tog Maren og Jens til Vester Vedsted Kirke for dåb og bryllup, men valgte hjem sognets kirke til begravelse?

Moltesenslægten kunne føre deres historie i sognet tilbage til midten af 1700tallet. Moltesenfamilien var en ikke ubetydelig familie i sognet, og det har været vigtigt udadtil at vise, hvor man hørte til, og hvilken jord man var kommet af og skulle blive til igen. Faktisk kan man i dag på Hviding Kirkegård endnu se Peder Moltesens gravsted sydøst for kirken med gravsten for fire generationer af familien. I 1800tallet, især efter 1850, blev det meget udbredt at indrette familie- og gårdgravsteder, og Moltesenslægten var ingen undtagelse.¹⁸ Slægten og dens tilhørsforhold til sognet blev noget, der fysisk skulle vises frem, og som man fysisk blev knyttet til, når man blev lagt i jorden med sine forfædre. Slægtsfølelsen var måske på retur og trængt af fænomener som udvandring og af vandringen fra land til by, som opløste familier, skar slægtled og det naturlige tilhørsforhold til fødeegnen over.¹⁹ Udvandringen var et stort problem i det nordslesvigske, og især i Vestslesvig. Derfor blev det måske endnu vigtigere at vise, at man kunne føre slægten videre, og at man havde en adkomst og en plads i sognet. Familiegravsteder florerede især blandt gårdmandsklassen og blev kendetegnende for deres selvbevidsthed. Slægten var garanten for, at ens livsværk på gården blev ført videre, og så var der måske social status og kontrol i at kunne vise sin økonomiske formåen ved køb af gravsteder og sten.

Det kan således give mening, at de festlige, forgængelige begivenheder som bryllupper og dåb foregik, hvor det kunne sende et

nationalt signal. Mens det sted man skulle hvile for evigt, var valgt ud fra andre kriterier end de, der gjorde sig gældende for den symbolske og konkrete markering af nationalt sindelag ved at blive døbt, konfirmeret og gift i en dansk kirke. Ofte var det gårdmandsklassen, der havde uafhængigheden og muligheden og satte en ære i at sende sine børn til Danmark for at studere på for eksempel Askov Højskole, eller for at blive konfirmeret.

De mere økonomisk afhængige, for eksempel husmænd, måtte begå sig mere varsomt, ligesom embedsmænd, sognefogeder og kommuneformænd heller ikke så åbenlyst kunne bekende kulør, idet de havde aflagt ed til den tyske stat.

Fra tysk til dansk

Den 30. marts 1887 døde Jens Lassen Moltesen i en alder af kun 34 år. Nu stod Maren alene med en gård og to børn i alderen tre og fem år. I Landsarkivet i Aabenraa kan man finde Jens' dødsattest samt Bodil og Anna Maries fødselsattester, som begge er underskrevet den 6. maj 1887, det vil sige halvanden måned efter faderens død. Fødselsattester var vigtige i forbindelse med skiftet og den juridiske ret.

Ved død skulle man kontakte embedsmanden i området, det vil sige herredsfogeden eller sognefogeden, i den preussiske administration kaldet for Standesbeamte. Det var naboen, Jens Madsen, der gik til sognefogeden og anmeldte Jens Lassens død. På attesten står, at Jens Lassen Moltesen døde om formiddagen kl. otte. På Landsarkivet i Aabenraa findes skiftet, der blev udfærdiget efter Jens Lassen Moltesens

død. Det består af et foldet ark papir, hvor der er skrevet på tre af siderne. Skiftet er dateret til den 24. 5. 1887, det vil sige næsten to måneder efter dødsfaldet. Af skiftet fremgår, at Maren og Jens havde oprettet testamente dateret 29. januar 1877. Ifølge testamentet stod Maren som eneste arving. Testamentet findes ikke på Landsarkivet i Åbenraa. Ifølge Troelsen blev Maren i 1891 opført som enearving, men dette skifte fandtes desværre heller ikke i Landsarkivet. Et punkt i skiftet nævner en sum penge på 34 800 Mark, hvilket må være vurderingssummen på gården med dens tilliggende.

Efter Jens Lassen Moltesens død sad Maren sandsynligvis på gården i nogle år. Troelsen nævner, at hun i 1890 boede i Esbjerg, men ikke hvad hun havde at gøre der. Jens var en af de sidste fra Moltesen slægten, der endnu var i sognet, og der var nu ingen mandlige arvinger til at overtage gården. Jens' to brødre ejede gårde i Brørup Sogn, og ingen af deres sønner var åbenbart interesserede i at overtage. Dog ligger Aksel Moltesen, en brorsøn til Jens, begravet ved

Maren og Hans Jørgen, et år efter brylluppet i 1891.
Foto efter Okholm 1915 s. 169).

siden af ham på Hviding Kirkegård, så slægtens liv i sognet må have strakt sig længere end til omkring 1900. Ved den tid boede Jens' stedmor endnu på hans fødegård i sognet. Den blev udstykket i 1902, og hun flyttede derefter fra sognet.²⁰

Gården fulgte med Maren ind i hendes tredje ægteskab, som hun indgik den 3. juli 1891 i Bølling Kirke, hvor hun viedes til enkemanden Hans Jørgen Hansen Okholm. Før brylluppet skiftede Maren med sine døtre, og hun stod nu opført som enearving til Thomsengården. Dette varede kun til 1903, hvor gård og jord blev solgt i mange små stykker.²¹

Hans Jørgen Okholm skrev i sin bog, at de havde kendt hinanden siden deres unge år. Marie Beck, Hans Jørgens afdøde kone, var Marens kusine, som også kom fra Sdr. Farup. Desuden var der også en familiær forbindelse mellem Hans Jørgen og Marens anden mand. De var fætre og havde været på pinsemarked sammen i deres unge år.

Hvordan det tredje ægteskab kom i stand vides ikke, men mon ikke de eksisterende familiebånd gjorde sig gældende? Man kan nok ikke komme uden om, at der på den tid var en meget praktisk og fornuftspræget tilgang til slægtens besiddelser, som skulle holdes på så få hænder som muligt, for at sikre et eksistens- og overlevelsesgrundlag for efterkommerne. Hans Jørgens omtale af Maren i bogen efterlader det indtryk, at ægteskabet nok ikke blev indgået på grund af så moderne begreber, som kærlighed og forelskelse:

»... da forstod jeg, hvor sandt det er, at Kvinden er Livet i Huset. Jeg var overmaade glad, da jeg Aaret efter kunde holde Bryllup med min anden Hustru. Vi havde kendt

hinanden fra de unge Aar og altid fundet Behag i hinandens Selskab. Vi var vel ikke saadan afstemte for hinanden, som min første Hustru og jeg. Hun manglede den faste Haand og led meget under skiftende Stemnings-Indtryk, men hun var en god Husholderske, der har forstaaet at skabe et kønt og hyggeligt Hjem, og hun har været en god Moder for mine Børn. Vi har kunnet hjælpes ad i aandelig Fællesskab at bygge videre paa Hjemmet, og hun blev en god og overbærende Hustru for mig i den sværeste Krise, jeg har kendt i mit Liv. Jeg har meget at takke hende for, og jeg tror, at vi mer og mer, eftersom Travlhedens Uro med Alderen tager af sammen med Arbejdsevnen, føler os i Taknemlighedsgæld til hinanden og Vemod ser den Tid i Møde, da vi ikke længere skal bo og bygge sammen hernede.«²²

Da Maren og Hans Jørgen Okholm blev gift, havde Hans Jørgen været enkemand siden 14. november 1890. Han stod alene med fem børn i alderen et til 12 år og en gård, der skulle drives.

Maren på Bøllinglide

Det har ikke været muligt at finde meget om Marens år i Bølling Sogn. Hun var nu blevet gårdmandskone igen og stod for den daglige dont med en større sammenbragt børneflokk og en gård. De levede af at dyrke jorden, hvad Hans Jørgen Okholm fortæller meget om i sin bog. Det er interessant læsning, men giver ikke så mange oplysninger om Maren og hendes liv på gården. Det eneste er Hans Jørgens omtale af hende, som det er citeret ovenfor, og så det forhold, at de begge var medlemmer af frimenigheden i Ringkøbing.

Ifølge Hans Jørgen var der i Bølling Sogn fra 1880'erne og frem et stort indremissionsk tag i sognefolkene.²³ De grundtvigianske sognebørn følte sig klemte, en del af dem valgte at løse sognebånd og søge til præster, som ikke var indremissionske. Hans' første kone, Marie, var sognebåndsløser til pastor Balslev i Dejbjerg og blev begravet af denne på Bølling Kirkegård. Hans Jørgen Okholm og Maren blev heller ikke begravet af sognets præst, men af frimenighedspræsten i Ringkøbing. Begge Marens døtre blev imidlertid konfirmeret (hhv. 1897 og 1899) af Th. Andersen i Bølling Kirke. Han var sognepræst i Bølling og var grundtvigsk indstillet.²⁴

I Lokalhistorisk Arkiv for Hanning, Finderup, Bølling og Sædding sogne findes et par billeder af Maren, hendes døtre og Bøllinglide, foruden de fotos Hans Jørgen havde i sin bog. Billederne giver ikke umiddelbart noget større kendskab til Marens liv på gården. Maren og Hans Jørgen drev Bøllinglide indtil 1913. Herefter overtog Marens ældste datter, Bodil, gården sammen med sin mand, Frode Agger, der døde i 1919. Det var et par seje piger, Marens to døtre, for Bodils ældste søn Mads, overtog først Bøllinglide i 1936 i en alder af 22 år, på det tidspunkt må Bodil, hun døde i 1932, og senere Anna Marie, mere eller mindre have drevet gården igennem 17 år.²⁵

Det blev altså Marens piger, der førte gården videre, og den dag i dag ejes den af en efterkommer. Da Hans Jørgen og Maren gik på aftægt, opførte de på en del af gårdens jord et aftægtshus, Signhus. Her døde Hans Jørgen i 1919, og et par år efter solgte Maren huset og flyttede i et nybygget hus, kaldet

Rødhætte, tættere på Bøllinglide. Her boede hun til sin død i 1924. Hun døde af alderdom som 73årig og blev begravet på Bølling Kirkegård d. 7. februar ved siden af sin mand Hans Jørgen og hans første kone Marie.

I marts 1923 skødede Maren sin parcel ved Bøllinglide til Bølling Nørre Herreds Landboforening. I den medfølgende deklaration blev det uddybet, at bestyrelsen i landboforeningen forpligtede sig til at frede, bevare og vedligeholde den beplantede del af parcellen, som et mindeanlæg for hendes afdøde mand, Hans Jørgen. Han havde været formand for landboforeningen og havde opdyrket en stor del af de hedearealer, han ejede. Bestyrelsen skulle nedsætte et udvalg med det formål at holde parcellen i henhold til deklarationens ønsker. Anlægget nævnes i deklarationen som et udflugts- og mødested. I anlægget blev der i 1919 rejst en mindesten for Hans Jørgen, hvor han havde gravet mergel og senere plantet bøgetræer. Plantagen eksisterer stadig under navnet Damslund Plantage.²⁶

Tak til:

Erik Fogh Rasmussen, Lokalhistorisk arkiv for Hanning, Finderup, Bølling og Sædding sogne.
Anne B. Lorentzen og Martin Jensen, Hviding Sognearkiv.

Litteratur:

Clausen, H.V.: »Nordslesvig 1863-93. Den nationale stilling på landet«, Flensborg 1894.
Eliassen, P.: »Kongeæen eller Den gamle grænse«, fotografisk genoptryk med forord af H.K. Kristensen 1980.
Kragh, Birgitte: »Til jord skal du blive. Dødens og begravelsens kulturhistorie i Danmark 1780-1990«, Aabenraa 2004.
Okholm, Hans: »Træk af tre Slægters Liv og mit eget«, Skjern 1915.

Pedersen, Thade: »De sønderjydske Frimenigheders Historie«, København 1921.

Rerup, Lorenz: »Slesvig og Holsten efter 1830«, København 1982.

Schultz Hansen, Hans: »Det nordslesvigske landbrug og den danske bevægelse 1880-1914«, Åbenrå 1985.

Schultz Hansen, Hans & Henrik Becker-Christensen: »Sønderjyllands historie 2 efter 1815«, Åbenrå 2009.

Troelsen, Svend B.: »V. Vedsted sogns slægts- og ejendoms-historie«, 3 bind, Skærbæk 1992.

Troelsen, Svend B.: »Hviding sogns slægts- og ejendoms-historie«, upubliceret manuskript i 4 bind.

Vig, Per; Erik Villumsen & Jens Kristian Holmgaard: »Slægters spor i Bølling sogn«, Skjern 2001.

Primære kilder:

Kirkebøger fra Vester Vedsted sogn (Ribe Amt), Hviding sogn (Tønder Amt) og Bølling sogn (Ringkøbing Amt) på internettet: www.arkivalieronline.dk

Folketællinger fra Vester Vedsted sogn, på internettet: www.arkivalieronline.dk

Matrikelkort fra 1839 over Hviding ejerlav, kopi i Hviding sognearkiv.

Demarkungskarte fra 1878-1880 over Hviding ejerlav, kopi på Sydvestjyske Museer, Ribe.

Kopi af grundplan over Thomsensgården, i Hviding sognearkiv.

Fotografier i Lokalhistorisk arkiv for Hanning, Finderup, Bølling og Sædding sogne.

Skifte, samt dødsattest på Jens Lassen Moltesen; Fødselsattester på Bodil og Anna Marie Moltesen; Skyldner- og panteprotokol for Toftlund Amtskreds; alle fundet i Landsarkivet for Sønderjylland i Aabenraa.

H.V. Clausen og hustrus privatarkiv på Rigsarkivet, nr. 05286. Materiale vedr. Sønderjylland/Nordslesvig. Reviderede gårdmandslistes 1891-1894, pakke nr. 26.

Skøde og deklaration af 8. marts 1923 fra Maren Okholm; Skifte efter Marie Okholm, underskrevet og dateret 30. juni 1891. Begge på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.

Hjemmeside:

Lokalhistorisk Arkiv for Hanning, Finderup, Bølling og Sædding sogne, sidst besøgt 29.1.2010:
http://www.rkmolle.dk/9467-1_Lokalarkivet

Noter

- ¹ Ringen er registreret i Sydvestjyske Museers samling ved journalnr. ASR 2362.
- ² Okholm 1915 s. 225-228.
- ³ Troelsen (Vester Vedsted sogns slægts- og ejendomshistorie) s. 44-45.
- ⁴ Schultz Hansen 2009 s. 139-140.
- ⁵ Rerup 1982 s. 260-266; Schultz Hansen 1985 s. 97-122.
- ⁶ Petersen 1921 s. 166-168.
- ⁷ Okholm 1915 s. 89.
- ⁸ Clausen 1894 s. 16.
- ⁹ Schultz Hansen 1985 s. 127-135.
- ¹⁰ H.V. Clausen og hustrus privatarkiv på Rigsarkivet, nr. 05286. Materiale vedr. Sønderjylland/Nordslesvig. Reviderede gårdmandslistes 1891-1894, pakke nr. 26.
- ¹¹ Okholm 1915 s. 77. Hele beretningen om turen fylder 5½ side i bogen og giver et godt indblik i handelsmandens metoder.
- ¹² Eliassen 1980 s. 204.
- ¹³ Troelsen upubliceret manuskript – Hviding ejerlav, under gård nr. 18 i Hviding ejerlav bind II, s. 95.
- ¹⁴ Rerup 1982 s. 209-296; Schultz Hansen 1985 s. 97-136; Schultz Hansen 2009 s. 215-231.
- ¹⁵ Schultz Hansen 1985 s. 18-19; Troelsen upubliceret manuskript – Hviding ejerlav, under gård nr. 18 i Hviding ejerlav bind II, s. 91-97; Schultz Hansen 2009 s. 183-185.
- ¹⁶ Schultz Hansen 1985 s. 22-24.
- ¹⁷ Schultz Hansen 1985 s. 35, figur 4.
- ¹⁸ Kragh 2005 s. 163-168, s. 173.
- ¹⁹ Rerup 1982 s. 245-249; Schultz Hansen 2009 s. 187-188.
- ²⁰ Troelsen upubliceret manuskript – Råhede ejerlav, s. 37-38.
- ²¹ Troelsen upubliceret manuskript – Hviding ejerlav, under gård nr. 18 i Hviding ejerlav bind II, s. 95.
- ²² Okholm 1915 s. 168-169.
- ²³ Okholm 1915 s. 147-150.
- ²⁴ Vig, Villumsen & Holmgaard 2001 s. 39.
- ²⁵ Vig, Villumsen & Holmgaard 2001 s. 215-216.
- ²⁶ Mindestenen og billede af plantagen kan ses på hjemmesiden for Lokalhistorisk Arkiv for Hanning, Finderup, Bølling og Sædding sogne: www.rkmolle.dk/9474-1_Hvad+sognene+gemmer+p%E5

Camilla Post, Skovparken 107 st mf, 6000 Kolding. Født 1978, cand. mag. Middelalderarkæologi.

Poesibøger, barndommens yndige små hilsener

Af Olga Pedersen

Det er ofte de små ting, der rummer de mest levende minder fra barndommen. En af disse er poesibøgerne. Hvem husker ikke glæden over dem, når en ven eller veninde havde skrevet et smukt vers og måske prydet det med et glansbillede?

Men at de små bøger også har undergået en udvikling, der svarer til resten af samfundets, viser det følgende, der er hentet fra poesibøgernes verden gennem 125 år.

Versene er, som alle poesibøger, indsamlet i årene op til konfirmationen, altså 13-14 års alderen, en tid hvor børnene stod i begreb med at forlade skolen og drage ud i den store verden. Nu ventede arbejdsdagen, det trygge hjem og forældrene skulle forlades, og klassekammeraterne blev spredt for alle vinde.

I mange tilfælde så de aldrig hinanden igen. Afskeden fra skolen, samværet med vennerne, med lærere og lærerinder, voksenlivet der ventede, med arbejde og pligter, afspejler sig i bøgerne i mange år.

De små mindebøger fortæller om en tryk og glad tid, der nu er forbi, og de blev ofte opbevaret gennem hele livet som kære klenodier.

Det er grunden til, at jeg i dag kan sidde med en samling af sådanne bøger, hvoraf de første daterer sig til 1870'erne.

Kære venner og veninder
Hjælp mig her at samle minder

Kom fra syd og kom fra nord
Kom fra hele den vide jord

Således indledes næsten alle poesibøger, eller man skrev beklagende for ligesom at understrege, at man ikke var den store forfatter:

At tvinge mig til poesi
Det er der ingen mening i
Nu har jeg siddet i over en time
Og kan ikke få det til at rime.

De første vers er ikke hentet fra en bog, men er lølblade, der dog sikkert har været indbundne i en eller to bøger og som siden har lidt den skæbne at blive skilt ad. De har tilhørt Anne Katrine Hansen fra Oksbøl Sogn i Sønderborg Amt. Bladene, eller sedlerne der er af varierende størrelse er alle prydet med smukke glansbilleder. Her skrev

Henriette Boch fra Meelsgaard i Oksbøl Sogn i Sønderborg Amt i 1885 til sin veninde Anne Katrine Hansen et varmt ønske om ikke at blive glemt i fremtiden:

Dydens stille salighed
Gennem livet dig ledsage.
Glæde, fryd og munterhed,
vare alle dine dage.
Rosen blomstre på din vej
O, lev vel, forglem mig ej.

Hun klæbede det fine glansbillede ind på

arket og har sikkert gjort Katrine meget glad.

Det samme emne omhandlede et vers som Ellen N. Christensen skrev:

»Afskedstimen kalder
O, hvor tungt det falder,
nu at drage bort
Skønne skoledage er nu snart forbi
Kommer ej tilbage, thi nu vandrer vi«

At også drengene ville komme til at savne kammeraterne og var i stand til at give

udtryk for sine følelser, ses deraf at Henrik Madsen, ligeledes i 1885, skrev følgende:

De barndoms gyldne dage
 Er nu tilbagelagt
 Og snart du plads skal tage
 Blandt voksne kristnes tal
 Men først skal du bekræfte,
 Med Gud din dåbens pagt,
 Tænk hvilket helligt løfte
 Du nu skal fylde snart«

»Din tro ven Jørgen Clausen, Meels« udtrykt af en varm barnlig beundrer fra skoletiden:

»Kjære veninde
 Til sidste afskeds minde

Et vers jeg rækker dig
 Jeg ønsker dig veninde
 At leve lykkelig.
 Jeg vil til Herren bede
 At det må gå dig vel.
 Jeg hånden dig vil række
 Og sige dig farvel«

Jørgen har sat to smukke glansbilleder på mindebladet.

Også Helene Hansen fra Meelsmark skrev om de glade skoledage, der nu snart slutter:

»Så tro du hos min side sad
 Og gjorde mig som oftest glad
 I vore skoledage.
 Nu tårer i mit øje står

For di vi aldrig mere få
 Vor skoletid tilbage.
 Hvor du end i verden vandrer
 tænk på mig, jeg stedse mindes dig.

Den usikre verden ligger forude, og hvad
 den vil bringe kan nok være årsag til bekym-
 ring, men...

»Vor skoletid henrinde snart
 Hvad så os møde er ej klart.
 Men eet vor trøst skal være
 Vi holder fast i Herrens ord
 Thi hans barmhertighed er stor
 Ham vil vi stedse ære.

Skrev Hans C. Clausen i Meels 1885 og klæ-
 bede efterfølgende et billede ind

Dansk – tysk

Min poesisamling afspejler også det dansk-
 tyske tilhørsforhold i 1885. Det første i sam-
 lingen er fra 1877 og fortæller os at Anna
 Katrine Hansens hjem i Meels var dansksin-
 det. Als var på den tid en del af Tyskland, og
 i skolerne undervistes kun på tysk. Ikke alene
 forældrene, men også deres børn, valgte

omgangskreds blandt dansk – eller tysksin-
 dede. Anne Katrine Hansen og hendes for-
 ældre tilhørte de dansksindede sønderjyder.

Den gotiske skrift er bevaret, men ordene
 er danske og lyder som eksempel:

»Gode veninde
 Intet ønske kan opstige
 Mere ømt end det for dig.
 Intet ønske jeg vil sige
 Når kun du er lykkelig«

Måske ikke særlig dansk eller tysksindet,
 men specielt for dette blad er, at ordene er
 danske, men glansbilledet er tysk, en buket
 blomster med et lille kort, hvorpå der står:
 »Zur Erinnerung.«

At bøgerne ofte bevaredes som minder
 om tiden, der er gået er Anne Katrine
 Hansen, Oksbølet bevis på. Hun blev, som
 voksen gift og bosat i Agtrup ved Kolding.
 Poesibogen fra barndommen fulgte hende,
 ligesom sindelaget til den danske landsdel,
 og hendes datter fik naturligvis en poesi-
 bog, og heri skrev Anne Katrinehun i 1917,
 altså tre år før genforeningen:

»Og blev det vort kald imod stormflodens
 magt
 At stå som gamle Danmarks bølgebryder.
 Og om de tusind grave at holde nattevagt
 Og blive ved at være sønderjyder.
 Nuvel – for tid og time, for lykken råder
 Gud
 Men hvad vi kan, det vil vi
 I håb at holde ud
 Sålænge sin vårknop bøgen skyder«

Underskrevet »Din moder Anna Katrine
 Schmidt, født Hansen«

Anderledes er det med Peter Holm fra Christiansfeld, her skrev den tysksindede fader den 15. 02. 1911 i sønnens bog:

»Mit Gott fang an
Mit Gott hör auf!
Das ist der beste Lebenslauf«.

Underskreven »Dein Vater Egidius Holm, Christiansfeld«.

I denne bog er kun ganske få af de beskrevne sider på dansk, trods det at bogens sidste indførelser er fra omkring 1940.

Barnetroen

Den enkle simple barnetro er bevaret og beskrevet langt op i tiden. Troen på et liv efter dette, på at Gud ved hjælp af sin søn Jesus, holder sin hånd over barnet, hvis blot man følger hans bud.

»Lev vel tilfreds i mange år
Lev stedse lykkelig.
Indtil du bort af verden går
Til Herrens himmerig«

Skrevet af Eleanore Jørgensen 1 1885.

»Gid du lykkelig må være
Og al din tid fornøjet leve hen.
Indtil Gud kalder dig med ære
Til salighedens rette hjem«

A. M. Bonde 1885.

I Katrines Schmidts datters bog fra 1917-1919 er der blødt en smule op for det højtidelige. Versene afspejler livsglæde og optimisme. Men én ting er stadig i højsædet, hvor det forbliver perioden ud. Hjemmet og forældrenes betydning for barnet under opvæksten:

»Hjemme er bedst at være
Hjemme er bedst at bo,
Hjemme hos alle de kære
Der hvor din vugge stod«

Skrev Johanne Gerken omkring 1919

Men i samme bog finder man også det vers, der måske oftest er set i poesibøgerne.

»Roser er røde
Violer er blå
Jordbær er søde
Og du er ligeså«

Denne bog slutter, som alle de efterfølgende med verset:

»Når jeg skal trækkes med på rad
For i denne bog at gemmes
Da vælger jeg det sidste blad
For jeg vil sidst forglemmes«
Skrevet af Mathilde Damgaard i 1917

I løbet af 1920'erne var der stadig mange religiøse vers i bøgerne. Det sikre i tilværelsen, den urokkelige tro på, at den gode Gud ville holde sin hånd over ethvert barn på jord, var stadig fremherskende.

I 1920 skrev Erna Ludvigsen i Brørup:

»Stol kun på dit fadervor, lad dig derfra ej
forlokkes
Himmel og jord engang forgår, aldrig
dog Fadervor rokkes«

Og en lille advarsel om, at livet ikke kun var en dans på roser, stod at læse i samme bog:

»Tænk ej, at du kun har lykke i vente,

Døden kan, førend du vil det, dig hente.
Lykke det var, om din frelser du kendte
Medens du er ung«.

Skreven af en nidkær kusine ved navn Anne Lund.

En ny tid på vej

Da Ditte Petersen i Esbjerg i 1934 fik en poesibog, var mange ting blevet ændret. Forholdet til Gud og Jesus ses nu mest i forældre og tanter og onklers indførelser. Vennerne har megen barnlig munterhed inde i versene, men der er også plads til lidt moralisering:

»Sålænge du har penge.
Du venner har i flok
Og du er dagens helt i deres øjne.
Men når pengene er borte
Erfarer du nok
At dine venner er fløjne«
Skrev Erna Søgaard i Esbjerg i 1934

Her ser man at det var bleven »moderne« at indsætte sit fotografi. Dittes bog er fuld af dem

I samme bog skrev Ketty Larsen:

»Ditte god, gid din fod
Må på roser træde
Hver en sky, fra dig fly
Livet bringe glæde.«

Enkelte med særlige evner kunne »nøjes« med få ord og pynte siden op med en tegning. Det gjorde Orla Sørensen, Esbjerg i 1941.

Han tegnede den flotte skude der har Esbjergs byvåben på sejlet og skrev:

d. 2-4-1941.

Til Sjælborg.

Jørgen
Jørgensen

Sæt dig ud en Sommerdag,
naar de Bønder Tronlet,
Land i for og By idag,
Løstesang og Hæmler,
AAK/ÆR.

Man skulle næsten tro, der var opstået en vis konkurrence mellem de to Esbjergdrengene Orla Sørensen og Jørgen Jørgensen, for denne tegnede samme år 1941, en tegning i Dittes poesibog.

»Vær mod andre, som du vil de skal være mod dig selv«.

Vær mod andre som du ønsker de skal være mod dig. Ja, dette fromme ønske var af stor vigtighed. Det kunne også udtrykkes som følger:

»Beskeden som blomst og god som frugt
Kan der i verden være noget mere smukt«

Skrev Karoline og tilføjede ud fra den betragtning at unge piger ofte blev en smule forfængelige og pyntesyge:

»Pige jeg vil ikke se, hvordan din hat kan klæde,

Men om du med din mund kan le, og kan med hjertet græde.«

Fremtidsvisioner

Nu har de fleste poesibøger nok tilhørt piger. Drengene var sikkert hævet over den slags romantiske pjat, eller de har ikke været så omhyggelige med at gemme bøgerne.

I al fald er de fleste i denne samling pigebøger. Vel har drengene skrevet deri, men de står meget ofte for rimet:

»Når du ser på denne klat, tænk på den, der har den sat« efterfulgt af en stor blækklat. Hvordan en piges drømme og fremtidsudsigter så ud før Anden Verdenskrig afspejler sig ofte. Ægteskab og børn var fremtiden, og versene handler ofte om disse udsigter.

Til Ditte i Esbjerg i 1930'erne:

»Jeg ønsker dig ikke guld eller glimmer
Men en glat ring på din fjerde finger«
Esbjerg 1935. Marie Jensen.

»Du store kineser som alting ved
Giv Ditte en mand som er tyk og fed

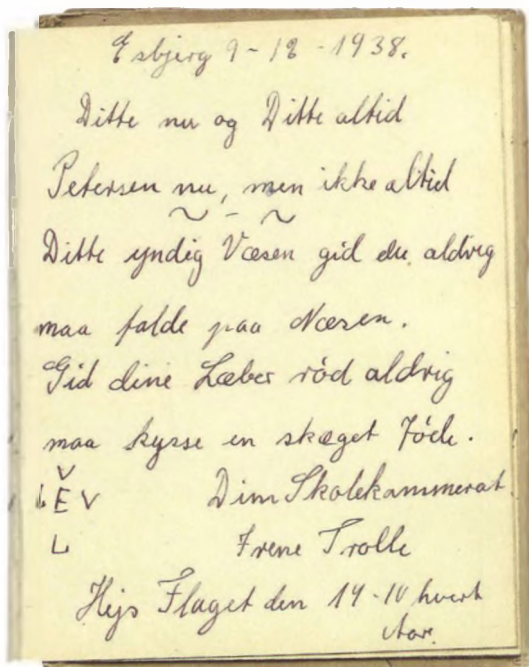

Men er han mager og grim
Du store kineser, behold ham selv.«
Skrev Norma Hansen

Havde man så fået en ring på den fjerde finger, lokkede forude ægteskabet, og hvad dermed følger:

»Jeg ønsker dig et hus,
og en mand der bruger snus
Og fjorten raske gutter
Der bestandig råber Mutter«

Måske har Christian Christensen dog haft en bagtanke med dette vers. Skolekæresten var nok ikke så almindelig tidligere, men drømme og håb har altid været en del af, også børns tilværelse. Christian skrev:

»Et lige kys kan aldrig du få, I vejen er altid næsen

Men lidt på skrå kan vel også gå, ifald du ej er kræsen«.

At gøre »et godt parti« på den ægteskabelige scene, var vigtig for en ung pige. Kun de færreste piger var selverhvervende, og en kvinde var derfor meget afhængig af ægtefællens økonomiske formåen. I dette vers bliver der i 1941 i Esbjerg udstedt en advarsel om ikke at glemme disse ting:

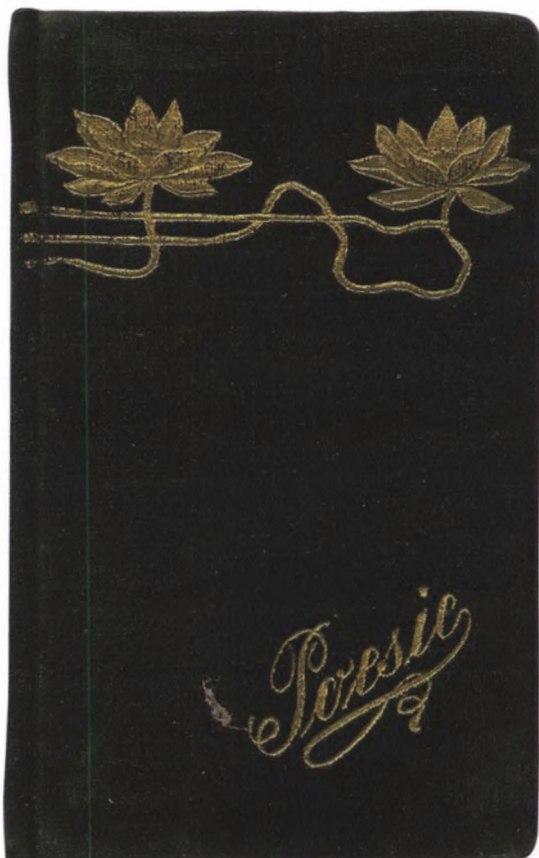
»Kære Ditte
 Når du dig gifter, pas på at du stifter
 Et godt parti
 Ellers forsvinder de røde kinder
 Og så er al glæde forbi«.

Hvordan man skulle gebærde sig i det hellegteskab for at undgå at »al glæden var forbi«, blev heller ikke glemt. Et godt råd:

»Elsk din mand og stop hans hoser
Så kan du vandre på røde roser.«

Uden årstal og underskrift står i én af bøgerne:

»Den mand skal i min ære trone, som tage vil Johanne til kone.«

Hvad en kærlig mor mener om spørgsmålet omkring parforhold, er måske først senere i livet blevet læst med forståelse:

»Væk aldrig nogensinde, forhåbning i et bryst.

Hvis hjerte til at binde, du ej har sind og lyst.

Men plant kun kærligheden, hvor hjertet svarer ja.

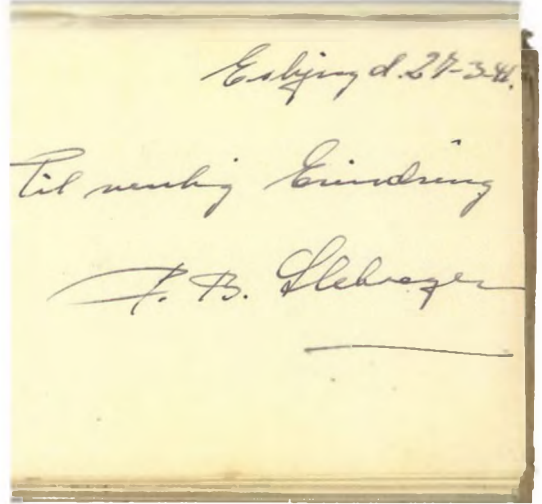
Da bliver det et Eden, som gør dig livet glad«

Det var naturligvis vigtigt at få lærere og lærerinder til at skrive. De gjorde det som regel kort og klart.

Først og sidst, i bøgerne efter 1930 er dog rimet:

»Når du møder en kat på din vej, så træk den i halen og tænk på mig.«

Poesibøgerne er et kulturminde, husk dem, gem dem.

Olga Pedersen, Vestergade 6, 6670 Holsted. Født 1935, lokalhistoriker.

Har tidligere skrevet artikler i blandt andet Fra Ribe Amt, samt udgivet flere slægts- og lokalhistoriske bøger.

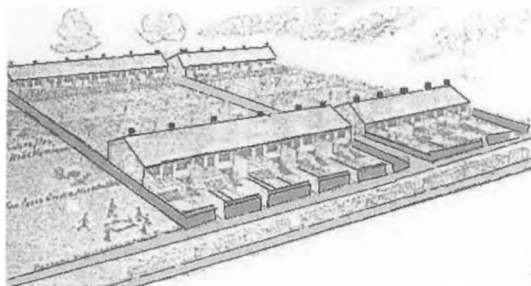
Ribe Boligforening

Rækkehusene på Drost Pedersvej

Af Flemming Christensen

På grund af mangel på materialer gik boligbyggeriet mere og mere i stå over hele landet.¹ Det var byggeriet, hvori der indgik udenlandske materialer, det gik værst ud over. Cementproduktionen var næsten gået helt i stå fordi – der manglede kul til roterovne, og jern til murebindinger.

Den boligtype, der var mulighed for at bygge, var det lave byggeri så som parcelhuse og rækkehuse. Derfor havde staten afsat betydelige beløb til støtte af dette byggeri i form af statslån. Lederen af arbejdsmarkedsbørsen og det nystartede Ribe Erhvervsråd, malermester Brogaard og Aksel Bruun, undersøgte sammen med ledere af byggebranchen i Ribe muligheden for at få del i støtten ved at sætte et lavt rækkehusbyggeri i gang. Der blev nedsat et byggeudvalg,² der skulle undersøge mulighederne for at starte en byggeforening. For at komme i gang havde Byggeudvalget til flere arkitekter

udbudt byggeplanerne til opførelse af specielle billige rækkehuse med kælder. Den 16. september 1941 var der indkommet fem tegninger med beregninger. Byggeudvalget udtog to, som de anså for at være de bedste, efter endnu en gennemgang valgte byggeudvalget bygmester J. M. Clausens forslag, der omfattede to størrelser af rækkehuse.

Den 4. oktober forelå der overslag over byggeomkostningerne og den beregnede månedlige leje.

Det lille rækkehus var vurderet til at koste kr. 12.080 med en udbetaling på kr. 604,00 og en månedlig leje på kr. 47,70. Det store var sat til kr. 14.072 og udbetalingen på kr. 703,00 med en månedlig leje på kr. 55,10.

Der var mulighed for at opnå en huslejenedsættelse afhængig af antallet af børn i familien ifølge boligloven af 1938.³

Antal børn	tre	fire	fem	≥ seks
Lille rækkehus	34,40	28,60	23,85	19,10
Store rækkehus	38,60	33,10	27,60	22,00

Hvor rækkehusene skulle bygges, var der ikke taget stilling til, kommunen havde nogle byggegrunde liggende på Holmevej og i Havedal til en pris af kr. 1,00 pr. kvadratmeter.

Der havde været kritiske røster fremme om, at udvalget udelukkende arbejdede for egne interesser, derfor havde medlemmerne pointeret, at deres eneste opgave havde været at undersøge mulighederne. De ville overdrage de foreliggende resultater af undersøgelsen til en byggeforening, så fremt en sådan kunne etableres. Interesserede kunne henvende sig til udvalgets formand, malermester Brogaard, der så fremt der var tilslutning, ville sørge for, at de interesserede blev sammenkaldt.

For at planerne skulle blive kendte, arrangerede Isenkræmmer Arnold Nyborg den 6. oktober en vinduesudstilling, hvor tegninger og materialer blev fremvist. Det viste sig, at rækkehusene vakte stor interesse – der havde været anselig tilstrømning til vinduesudstillingen.

Foromtalen og udstillingen havde hurtigt fået så mange interesserede, at man allerede den 14. oktober 1941 havde kunnet indkalde til det første møde. Byggeforeningen blev stiftet med 24 medlemmer, og den foreløbige bestyrelse blev valgt med konstruktør Axel Bruun som formand samt bogholder Dahl Christensen og støberiarbejder J. P. Jacobsen på Skibbroen. Den første opgave for bestyrelsen blev at udarbejde lovene sammen med landsretssagfører H. K. Hjerrild, der havde lovet at være behjælpelig uden honorar. Så snart lovene var udarbejdet, ville bestyrelsen forberede og indkalde til den første generalforsamling.

Den blev afholdt den 12. november på Klubbens hotel, hvor den konstituerede sig, og det blev vedtaget, at foreningens navn skulle være »Ribe boligforening«, vedtægterne blev gennemgået og godkendt. Som konsulenter valgte generalforsamlingen bygmester Clausen som teknisk rådgiver og sagfører Hjerrild som juridisk. Af de opstillede kandidater til bestyrelsen blev følgende valgt:

I stedet for Aksel Bruun valgtes Arnold Pedersen, Hundegade. Genvalgt blev støberiarbejder P. Jacobsen og bogholder Dahl Christensen, Saltgade, der tillige blev valgt til formand. Han fraflyttede Ribe i 1946, hvorefter Arnold Pedersen overtog formandskabet. Som suppleanter valgtes bogbinder Arnold Christensen, Grydergade og smed Jørgen Schmidt, Plantagen.⁴

Boligforeningen havde ansøgt kommunen om garantier for byggeriet, men havde fået afslag, fordi der først skulle foretages nogle justeringer af byggeplanerne. Efter forhandling med boligudvalget blev man enige om visse ændringer, som man ikke ønskede at oplyse om. Ændringerne blev sendt ind til byrådet, der ved næste byrådsmøde vedtog at garantere byggeriet. De oprindelige planlagte flade tage skulle erstattes med knæktag, og der skulle være kælderplads under hele huset. Tegningerne til ændringerne af de 24 huse skulle være færdige den 17. februar 1942, hvorefter der blev udbudt til licitation, tilbuddene skulle være indgivet til boligforeningen senest den 24. april.

Foreningen havde fået et økonomisk fordelagtigt tilbud af kommunen, der havde stillet den gamle sportsplads ved plantagen gratis til rådighed for rækkehusbyggeriet.

Bestyrelsen ville ikke selv tage stilling til tilbuddet, derfor besluttede de at indkalde til generalforsamling, der blev afholdt på gæstgivergården Sønderjylland den 3. februar 1942. Kommunens tilbud blev drøftet, men der var ingen, der ville bo ude på den gamle sportsplads, selv om kommunens tilbud betød en billiggørelse. Bestyrelsen havde været enig med medlemmerne om at afslå kommunens tilbud, den ville hellere have husene beliggende i villakvarteret. Det lykkedes, foreningen havde fået foreløbig skøde på grunde på Drost Pedersvej, hvor der kom til at ligge to blokke og to mod Seminarievej. På Riddermandsvej kom der til at ligge 18 huse. Alle husene fik haver mod syd med karnap og terrasse ud mod haven, mellem hver hus skulle der opføres en læ mur.

Afslaget fra boligforeningen om at bygge på den gamle sportsplads gav straks anledning til et læserbrev fra en utilfreds læser, der skrev følgende:

Rækkehuse i Villabyen. Med undren og utilfredshed med vedtagelsen at lægge rækkehusene i villabyen, når kommunen vil stille gratis grunde til rådighed. De vil virke fuldkommen skræmmende blandt de små villaer i kvarteret. Rækkehusene er jo beregnet til børnerige familier, de nuværende beboere i kvarteret er ældre mennesker, der bor der for at have fred og ro. Ingen vil formene de børnerige familier adgang til gode sunde boliger. Kunne der ikke findes et lige så egnet beliggenhed for disse huse, hvorved de pågældende kvarters udseende ikke ville blive ødelagt. Den gamle sportsplads er yderst sundt beliggende. Hvor der er børn er der ogsaa uro – vejen vil blive tumleplads for børn. De nuværende beboere skulle jo nødig bliiv nødt til at flytte.

Læserbrevsskribenten havde ret, når der er børn, er der uro, men tumlepladsen for børnene i rækkehusene blev ikke vejen eller vejene, det blev den store grusgrav, der lå nedenfor husene på seminarievej, hvor nu Valdemar-skolen ligger.

Der var opstået andre og større problemer end et enkelt læserbrev. Formanden Dahl Christensen havde stillet spørgsmålet, om man skulle henlægge byggeplanerne. Årsagen var, at licitationen den 11. marts på et møde på hotel Munken havde vist, at de nye rækkehuse ville blive kr. 5000 dyrere end beregnet, det laveste tilbud havde lydt på kr. 15.760. Om byggeplanerne skulle henlægges eller fortsætte, overlod bestyrelsen til generalforsamlingen at tage stilling til, den blev afholdt den 13. marts. Generalforsamlingen ville ikke gå med til at opgive byggeplanerne, den havde besluttet at bemyndige bestyrelsen til foreløbig at fortsætte og prøve at indhente et kontroltilbud på de projekterede rækkehuse fra en ekspert i Byggeforeningen »Arbejderbo« i Esbjerg. Den 11. april forelå kontroltilbuddet. Priserne blev ikke forrykket særlig meget, forskellen var ubetydelig mellem kr. 1000 og 1500, hvilket ikke havde den store betydning. Ved forhandling lykkedes det at få små ændringer i licitationstilbuddene, uden at det gik ud over kvaliteten.

På byrådsmødet i april 1942 forhøjede kommunen garantien for statslånet med 2 pct. til 97 procent, på samme møde godkendte byrådet boligforeningens ansøgning om tilskud til de udvendige ledninger til gas, kloak og vand. Disse blev anslået til at koste kr. 15.483. Boligudvalget havde

anbefalet kommunen at forbeholde sig ejendomsret til ledningerne. Kommunens samlede tilskud udgjorde herefter kr. 27.483, idet kommunen tidligere havde bevilget kr. 500 pr. grund i alt kr. 12.000, som boligforeningen gerne ville have lagt som en rentefri og afdragsfri tredje prioritet. I august 1942 meddeler indenrigsministeriet, at lånet på kr. 500 pr. grund skal forrentes med 3 pct., men skal være afdragsfrit i en årrække. Den 21. september 1943 forelå godkendelse fra byrådet efter anbefaling af Hjerrild, således, at lånet gøres afdragsfrit i 20 år, samt at ejendommenes renovationsudgifter på kr. 432 frafaldes.

Arbejdernes fællesorganisation havde fulgt udviklingen i arbejdet med opførelsen af rækkehusene, initiativet til dem var taget af de borgerlige. Fællesorganisationen havde fremsat forslag til byrådet om bygning af kommunale boliger. Et forslag, der på byrådsmøde blev forkastet med fem stemmer, for stemte fire socialdemokrater.

Fællesorganisationen i Ribe⁵ havde fået en skrivelse fra Københavns lejerforening om oprettelse af en forening i Ribe. I den anledning afholdt fællesorganisationen møde på »Industrien« lørdag aften den 31. januar 1942, hvor mødet blev åbnet af Michael Johansen, der foreslog byrådsmedlem Jul Larsen til ordstyrer. Han blev valgt sammen med Otto Thygesen, der skulle være sekretær ved mødet. Det blev besluttet at modtage Københavns lejerforenings tilbud om, at cand. polit. Hans Andersen skulle komme og fortælle om lejerforeningens formål og arbejde.

Mødet blev afholdt den 17. marts 1942 på

»Industrien«, og Hans Andersens foredrag resulterede i, at der blev stiftet en lejerforening i Ribe

På Ribe Boligforenings generalforsamlingen den 21. april 1942 på gæstgivergården »Sønderjylland« redegjorde formanden for de seneste forhandlinger og byrådets positive holdning til foreningens anmodninger om støtte til byggeriet. Som rådgiver ved tekniske enkeltheder var en repræsentant fra Arbejderbo med, han havde gennemgået finansplanen og godkendt den. Den samlede udgift til byggeriet kom til at andrage kr. 426.106, lejen af de mindste huse blev beregnet til kr. 55,00 og til de større huse kr. 63,00 pr. måned. Udbetalingen blev grundet de ændrede forhold fastsat til henholdsvis kr. 656,00 og 795,00. Det blev besluttet, at nu skulle husene bygges, og der skulle sættes fuld fart på byggeriet.

Der var tre medlemmer, der havde sagt fra, men det anså man ikke for noget problem, da interessen jo havde været stor.

Bestyrelsen stod igen overfor besværligheder. Indenrigsministeriet havde meddelt foreningen, at ministeriet mente, at opførelsen af rækkehusene var en uøkonomisk måde i forhold til etagehuse, ministeriet havde derfor ikke kunnet yde rentelepelse i fuld udstrækning.

Ud fra de indsendte regnskaber mente ministeriet, at huslejen var alt for lav sammenlignet med huslejerne i andre byer. Ministeriet forhøjede indirekte huslejen ved at forlange en ½ pct højere forrentning af statslånet. Dette var dog ikke blevet bevilget, i det omfang som boligforeningen havde ønsket.

Til husenes indretning havde ministeriet

haft nogle bemærkninger, derfor havde arkitekten J. C. Clausen og sagførere H. K. Hjerrild været til forhandling i indenrigsministeriet. De redegjorde på et boligforeringsmøde den 18. juni for forløbet af forhandlingerne. Det blev besluttet, på grundlag af redegørelsen, at gennemføre byggeriet på de vilkår, der var opnået. Ændringerne i vilkårene havde bevirket, at et par havde måttet sige fra, de havde ikke kunnet skaffe det fornødne kautionsbevis for den forhøjede garanti.

Endelig sa det ud til, at byggeriet kunne komme i gang. Den 18. august 1942. var der ifølge »Ribe Stiftstidende« givet tilladelse til indkøb af 539 kg Cement, og man var i gang med at læske kalk til de første 3 huse. Beregninger viste, at der skulle anvendes 40.000 kg læsket kalk.

Der havde været endnu et problem, som man dog regnede for snart løst, inden der blev brug for det. Problemet omhandlede vinduesglas. For at være i god tid var der blevet sendt en deputation til Korsør Glasværk for at få lovning på rettidig levering. Grave og jordarbejdet blev påbegyndt sidst i august 1942.

Sidst i august 1942 påbegyndte 12 medlemmer,⁶ der alle havde været med fra starten, grave- og jordarbejdet, for på den måde at kunne spare et beløb, der svarede til deres indskud. Der var tale om en stor besparelse, når man tænker på, at en almindelig støberiarbejder tjente mellem 40 og 50 kroner om ugen.

Midt i september 1942 var tre af blokkene støbt færdig, man manglede blot murstene, de stod endnu i Bramminge, hvor de var blevet fremstillet. Så snart murerne var

rejst, ville det gå stærkt med byggeriet, alt var forberedt. På Danielsens tømmerplads arbejdede tømmermester Puggaard med bjælkekonstruktionerne, der var færdige til flere blokke. Det samme med døre og vinduer, de stod parate på tømmermester Korsgårds værksted, klare til at sætte på plads.

Endelig den 27. november 1942. kunne man fejre rejsegilde på blok 1 og 2, hvilket blev markeret ved en fest, hvor byggeforeningen var vært, Brogaard var hovedtaler og ønskede foreningen tillykke og alt muligt held for fremtiden.

For den nærmeste tid havde man nok kunnet bruge lidt held, da det var trukket ud med byggeriet, hvilket hovedsageligt skyldtes materialesituationen, manglen på glas og cement. Flere medlemmer var ved at blive ængstelige, fordi de sad i den ubehagelige situation, at de havde sagt deres lejemaal op til 1. maj. Udsigten til, at byggeriet skulle være færdigt til den tid var ikke gode. Der var blevet indkaldt til møde den 17. marts 1943. på hotel Sønderjylland⁷ om situationen, Brogaard havde redegjort for stillingen. Man havde fundet det nødvendigt at udvide bestyrelsen for at fordele opgaverne på flere, den var blevet udvidet med to mand, smed Jørgen Schmidt og smed Thomas Broe. Som ekstra suppleant blev smed Koop valgt. Hvis det skulle nås at flytte ind inden 1. maj 1943, skulle der sættes mere fart på byggeriet, ellers ville mange komme i klemme og stå uden bolig.

For at forsøge at få fremskyndet byggeriet blev det besluttet at sende bygmester Clausen og det nyvalgte bestyrelsesmedlem smed, Thomas Broe, over til ministeriet for

at forhandle om tildeling af de nødvendige materialer. De havde held med deres rejse, det var lykkedes dem at få anvist den manglende cement og glasset.

Akkorderne ved byggeriet skulle opmåles, så der kunne foretages en endelig afregning af akkorderne. Til opmålingsarbejdet havde man sendt bud efter næstformanden for arbejdsmandsforbundet i Esbjerg Chr. Petersen,⁹ der var ekspert på området og meget anvendt. Han var ankommet til Ribe den 1. april 1943 og blev modtaget af Michael Johansen fra arbejdsmændenes fagforening i Ribe. De var sammen taget ind på restaurant »Industrien«. Ved tyvetiden havde Johansen forladt restauranten, medens Christian Pedersen først forlod stedet omkring klokken 22. Han havde bedt en serveringsdame om at bestille værelse på hotel »Dagmar«. På vej til hotellet havde han omkring kl. 22.30 mødt snedker Hjort og bedt denne vise sig vej til hotellets bagvej, da han ikke ønskede at gå gennem hoveddøren.

Næste morgen mødte han ikke på arbejde for at foretage de aftalte opmålinger, der blev sendt bud til hotellet. Det viste sig, at han ikke havde benyttet sengen, den stod stadig urørt. Der blev sat en eftersøgning i gang, fordi man frygtede, at der var sket en ulykke, eller han flakkede om i deprimeret tilstand. Eftersøgningen gav ikke noget resultat, hvorfor han blev efterlyst i radioen med samme resultat.

Næsten fjorten dage efter Christian Pedersens forsvinden gik Ejnar Pacholski og et par kammerater og legede på Skibbroen ved trappen ned til åen ud for Breddeslippe. Under legen fik Ejnar Pacholski øje på en person liggende i van-

det. Der samlede sig hurtigt mange nysgerrige mennesker omkring stedet, og der blev sendt bud efter politiet. Det viste sig at være Chr. Pedersen, han var faldet i vandet og druknet.

Det var ikke den eneste ulykke der skete ved byggeriet af rækkehusene. Under arbejdet i juni var tømmer Emil Pedersen beskæftiget på taget i blok 1. Emil Pedersen trådte gennem taget, og styrtede ned og blev slemt forskåret af tagpladerne og beskadigede den ene fod ved faldet. Den tilskadekomne blev båret over i villaen »Drost« til driftsleder Silberbauer, der boede overfor nr. 11 på Drost Pedersvej. Her blev der af fru Silberbauer lagt en foreløbig forbindelse, indtil læge Svith kunne tage sig af den tilskadekomne. Lægen havde gode erfaringer med den slags sår fra sin tid som læge under finlandskrigen. Efter lægebeføret blev Emil Pedersen sendt hjem, og der ventede ham et længere sygeleje.

De tagplader, som var anvendt til tagbeklædningen på rækkehusene, skulle have været eternitplader, da de ikke kunne fås, var de blevet erstattet med Cembritplader. Dette var en erstatningsvare, som var blevet opfattet som værende meget lovende, det viste sig dog, at de ikke kunne opfylde forventningerne. Ved høj temperatur havde de ikke den fornødne smidighed. Når pladerne udvidede sig i varmen, sprækkede de, og taget blev utæt, endnu et problem der skulle løses.

Først i maj var man så vidt, at nogle af husene kunne fremvises for offentligheden. Husene fik en rosende omtale i Vestkysten den 3. maj 1943 der skriver:

Når man ser disse lejligheder omtrent færdige,

må enhver indrømme, at de er yderst tiltalende og praktisk indrettede, og der har lydt mange lovord af dem af udenforstående.

Publikums interesse efter omtalen i Vestkysten blev efterhånden generende, det var blevet en gratis søndagsforøjelse for nysgerrige, ugeneret at færdes i husenes stuer og pille ved skabe og andet, så det efterhånden havde forvoldt en del skade. Henstillingen til publikum om at undlade at beskadige husene indvendig havde ikke båret frugt. Det var blevet nødvendigt at indgive politianmeldelser for at stoppe uvæsenet.

Den første maj 1943 flyttede de to første familier ind på Drost Pedersvej adjunkt Simonsen og arbejdsmand J. Vinter Jensen, det til trods for at husene ikke var helt færdige. Det havde været godt vejr, det havde lokket flere af de vordende beboere ud i deres nye haver, hvor de begyndte på forårsarbejdet for at få noget ud af haverne.

Den første juni stod der yderligere nogle huse færdig til indflytning på Drost Pedersvej, samtidig kunne bygmester Clausen præsentere de nye huse på Riddermandsvej for offentligheden. De resterende huse var beregnet til indflytning omkring den 1. juli 1943, håndværkerne havde arbejdet på højtryk, for at de sidste ejere kunne rykke ind i deres nye tiltalende boliger. Ved udgangen af juli måned 1943 var alle husene taget i brug, og de nye ejere kunne glæde sig over moderne velindrettede huse, trods materialmanglerne og andre besværligheder på grund af krigen.

I november 1943 var det endelige regnskab for byggeriet af rækkehusene afsluttet, et regnskab der var helt i overensstemmelse

med licitationen på kr. 406.100. De samlede udgifter viste sig at være kr. 600 mindre end beregnet nemlig på kr. 405.500.

Personer der kan fremhæves, som havde stor andel i boligforeningens fremgang, var Malermester Brogaard, der påtog sig et stort arbejde med bygningen af boligforeningens første afdeling. Gennem ham opnåede foreningen kommunens velvilje, hvilket kom den til stor nytte. Han var senere foreningens faste dirigent ved generalforsamlingerne. Han blev udnævnt som foreningens æresmedlem, den eneste der har opnået det.

Det var ikke kun i boligforeningen, han udførte et stort arbejde, han var også tilsynsførende for boligministeriet og medlem af Ribe erhvervsråd. Brogaard var leder af CP. (civilbeskyttelsen oprettet i 1938) Efter at politiet blev taget af tyskerne den 19. september 1944, blev navnet ændret til »Vagtværnet«, de havde til opgave under patruljerung efter bedste evne at opretholde ro og orden.

Efter at boligforeningens første formand, bogholder Dahl Christensen, rejste fra byen i 1946, overtog Arnold Pedersen erhvervet som bestyrelsesformand, han fortsatte på posten i de næste 25 år. Foreningen havde her fået en initiativrig mand, der fostrede ideer og var i stand til at igangsætte dem. Han var i flere perioder medlem af byrådet for socialdemokraterne og en overgang næstformand i Ribe erhvervsråd.

Ribe boligforening har vist sig at være en levedygtig forening takket være fremsynede igangsættere.

Noter

¹ Ribe Stiftstidende 1941 Nr. 200, 214, 215, 231, 239.

² Tømmerhandler Husted Christensen, Snedker Knudsen, bygmester J. M. Clausen og malermester Georg Peters, malermester Chr. Brogaard.

³ Note Ribe boligforening 50 1941 – 1991.

⁴ Ribe Stiftstidende 1942 Nr. 8, 29, 42, 52, 58, 60, 62, 76, 82, 84, 90, 91, 97, 129, 133, 137, 143, 154, 178, 188, 206, 217. Vestjyllands Socialdemokrat 1942 nr. 35, 189, 195.

⁵ Vestjyllands Socialdemokrat 1942 nr. 26, 64, 95, 136, 266.

⁶ Ribe boligforening 50 År 1941 –1991.

⁷ Vestjyllands Socialdemokrat 1943 nr. 63 og Vestjyden 1943 nr. 85, 86 samt Vestkysten 1943 den 18.3., 15.4.

⁹ Vestkysten 1943 den 12.4., 1.6., 26.6., 12.11. og Vestjyden Nr. 84.

Fleming Christensen, Visbjerg Hegn 238, 8320 Mårslet, født 1930. Inspektør ved Aarhus Købmandsskole 1971-1996. Har udgivet forskellige slægts- og lokalhistoriske artikler.

Om telegrafstationen i Ribe

Af Søren Mulvad

Anlægget af et net af telegrafledninger henover Europa revolutionerede den hastighed, hvormed nyheder kunne udbredes. Fra at landets lokalaviser tidligere havde bestået af den ene avis' aftryk efter den anden, kunne der hurtigt efter telegrafstationernes åbning i provinsbyerne, bringes helt friske nyheder fra Europas fjerneste egne til enhver dansk provinsbys presse. Her et kort rids af de første år med telegrafstationen i Ribe.

Telegrafan etableres i Ribe

Ønsket om at kunne meddele sig på længe end høre- og seafstand af hinanden har mange steder i verden afstedkommet sindrige opfindelser fra signalhorn, røgsignaler, bavnøbål, og brevduer til fløjtesignaler. Da elektriciteten i midten af 1800-tallet muliggjorde kraftoverførsel over lange afstande, blev telegrafi, som er et græsk ord og betyder »fjernskrift«, en mulighed.

De tidligst kendte forsøg med elektrisk telegrafi blev gjort i Spanien i 1795, og efter mange begyndervanskeligheder udbredtes telegrafnettet derefter over store dele af den kendte verden. Rusland lod en linje trække igennem fra Petersborg til Omsk i 1858 og fortsatte den derfra til Stillehavskysten. Fra England lykkedes det at trække et kabel gennem Atlanterhavet til Amerika ligeledes i 1858. Den en gang så kendte science-fiction forfatter Jules Verne var om bord på skibet, som lagde kablet ud, og han skrev be-

gejstret om begivenheden, der havde været enormt kostbar.

I Danmark kan vi prale med, at uden H. C. Ørsted var telegrafien næppe kommet i gang, og Danmark kom til at spille en rolle som stormagt inden for telegrafien igennem 50 år, og var årsag til det første danske multinationale selskab, Store Nordiske.

Telegrafien på hjemlig grund opstod, ligesom i adskillige andre europæiske lande,

Telegrafist med morseapparat 1863. Bringes med til-ladelse fra »Museum für Kommunikation«, Frankfurt am Main.

i tæt samarbejde med jernbanerne. Den første jernbanelinje i kongeriget (men ikke i de danske hertugdømmer), blev bygget mellem København og Roskilde, og den første telegraflinje blev af regeringen i 1852 besluttet anlagt langs jernbanelinjen, der da var fortsat til Korsør. Telegraflinjen fik sit udgangspunkt i Helsingør, fordi den engelske regering havde lagt pres på den danske med den hensigt, at engelske skibe skulle kunne meddele telegrafisk til deres rederier, når de passerede indsejlingen til Øresund.

Hovedlinjen var oprindeligt Helsingør - København - Korsør - Odense - Fredericia - Hamborg. Kablerne var på plads, og anlægget blev åbnet for offentligheden i 1854. Den danske Statstelegraf blev ledet af direktør Peter Faber, (ja, det var ham, der skrev »Den Gang jeg drog af Sted«) som havde 35 mand i sin stab.

I årene derefter udvidede man linjenettet. I 1861 blev det Vestjyllands tur til at få telegraflinjer og -stationer. Den 8. december 1859 vedtog rigsdagen »Lov angående Udvidelse af Statstelegraphen« fra København, gennem det sydlige Sjælland, Møn og Falster til Lolland, og fra Flensborg over Tønder og Ribe, og – om muligt – til Lemvig. Skulle der blive midler til overs af den bevilgede sum, kunne man anvende dem til at fortsætte til Frederikshavn og Skagen, stod der i loven.

Ribe Stifts Tidende, som altid var på pletten med nyheder, meddelte den 18. april 1861 sine læsere: »En Del (1380 Bundter) Telegraftråde er ankommen hertil fra England.« Kort og præcist. Læserne i Ribe By havde formodentlig allerede kendskab til, at der skulle anlægges en telegraflinje gennem byen med tilhørende lokal station.

Arbejdet med at trække luftledningerne og i det hele taget anlæggets udvikling blev derefter fulgt af den årvågne redaktør på avisen. Redaktøren var i disse år overlærer Niels Eduard Riis ved Ribe Katedralskole. Allerede den 17. september samme år kunne han meddele:

»Telegraphen er nu fra Flensborg over Husum, Bredsted og Tønder ført hertil, og i går Middags telegraferedes, for at prøve luftledningen, herfra til Flensborg og Kjøbenhavn. Når Linjen vil blive åbnet for Publikum er os ubekjendt.«

Telegraflinjen sluttede i bager Aagaards baghus, som lå i gården til den nuværende postadresse Overdammen 3. Telegrafdirektør Peter Faber var selv til stede, da forbindelsen blev sluttet og han afsendte de første to telegrammer fra den nye station. En ung mand, Harald Laurids Engberg, som var sat i kost hos bageren under sin skolegang på Ribe Katedralskole, skrev senere i sine erindringer:

»Jeg stod og så på, det første Telegram blev afsendt af selve Telegrafdirektør Peter Faber – en lille tyk Mand, der var berømt som Digter. ... Jeg så på ham med Beundring, husker så tydeligt, han sad på et Bord og sagde til sin Hjælper: »Telegram Nr. to skal være til min Kone; sig hende, at Rejsen gik heldig, og at jeg har det godt!««

Telegrafstationens bestyrer

Peter Faber kunne selvfølgelig ikke selv varetage telegrafstationen i Ribe, men da han formodentlig havde kontakt til alle uddannede telegrafister i landet, bekymrede det ham ikke, at stationen til en begyndelse var uden bestyrer, han skulle nok finde én, og det gjorde han.

Det blev Severin Aurelius Grønbech-Faurschou, som var født i Haderslev 1830, uddannet telegrafist og som havde haft ansættelse i Flensborg fra 1860. Denne fortæller selv i sine erindringer:

»Året efter (1861) kaldte han [det vil sige generaldirektør Faber] [telegrafisk] på mig fra Ringkøbing og spurgte, om jeg havde lyst til en af de nye Vestkyststationer.

»Ja Tak, det har jeg rigtignok.«

»Hvilken da?«

Jeg ville bede om Ringkøbing, men en Telegrafist, som stod ved Siden at mig, sagde meget venligt: »Du er et Fæ, tag Ribe.«

Så bad jeg om Ribe og fik den. Der var ikke Tale om at blive indsat eller deslige. Faber gav mig blot nogle Penge og sagde:

»Tag så til Ribe. Stationen finder De nok. Nøglen ligger hos Bageren.«

Så rejste jeg og havde ingen Vanskelighed ved at finde [telegraf]Stationen.«

Generaldirektørens afslappede måde at ansætte og indsætte personale på kunne være vanskelig at håndtere for en nyansat person, som befandt sig i en ny by for første gang. Faurschou klarede sig uden problemer. Telegrafstationen var etableret med det nødtørftigste materiel, men den ansatte måtte selv lade sine møbler og ejendele sende fra Flensborg til Haderslev med en skipper. Fra Haderslev indtraf tingene kort efter ad landevejen med en fragtkusk. Der var nu enkelte begyndervanskeligheder at overvinde. Faurschou skriver selv:

»Et Bud var der ikke, en Rengøringskone heller ikke. Linie og Lokalbatterier med Svovlsyre og Brunsten stod omkring på Gulvet. Jeg havde aldrig set noget lignende – et Batteri nemlig. En hel Pakke med man-

geårige [lov]Skrivelser og Cirkulærer lå på Bordet. I dem havde jeg Læsning nok for en Måned. Men Tjenesten var til visse ikke streng.«

Grønbech-Faurschou fandt sig til rette og opnåede hurtigt en populær status i den gamle stad.

Flere ældre ripensere har nævnt Grønbech-Faurschou i deres memoirer, hvoraf skal anføres et par stykker:

»Peter Faber skaffede os en flink Telegrafist, Faurschou, som blev på Pladsen i mange År; han fængsledes for resten 29. april af Tyskerne for sin Dansksindetheds Skyld.«

Således skrev ovennævnte Harald Engberg.

Også den gamle stads miskendte søn, Jakob A. Riis, en søn af Ribe Stifts Tidendes redaktør, skrev et stykke i sin erindringsbog om barndomsbyen om telegrafien og den unge telegrafist Faurschou:

»Mens jeg var dreng blev telegraftrådene til byen trukket hen igennem det flade landskab. Det var om sommeren. Og i begyndelsen af efteråret lå der morgen efter morgen mængder af døde kystfugle under ledningerne. Man troede længe, at elektriciteten havde ristet dem til døde, når de hvilede på ledningerne; men efterhånden fandt man ud af, at deres flyvehøjde netop passede i disses højde, og at de simpelt hen var fløjet imod dem.«¹

Om telegrafbestyrer Faurschou skrev han:

»[Telegrafisten] var ankommet til den gamle by, da telegraftrådene nåede frem til os. Han var en ensom, indsluttet mand med forkærlighed for lange ture i landskabet. På

en af disse ture sluttede en hund sig til ham med hengiven kærlighed. Telegrafisten havde en idé om, at en velopdragen hund skulle følge i sin herres hæle. Da han ikke kunne få hunden til det, holdt han den altid halv-sulten og satte et kødstykke fast på sin stok, når han gik ud. Hunden fulgte ham så uden at se hverken til højre eller venstre med øjnene stift rettede mod kødet. Han var en meget høj og benet mand, som kunne se over et seks-fods plankeværk uden at stå på tæer, og parret var yderst bemærkelsesværdigt. Vi døbte ham naturligvis »Knoglen.«²

Til trods for ovennævnte udsagn meddelte forfatteren Tom Buk-Swienty i sin biografi af Riis, at «[Telegrafisterne] i Amerika kaldte sig selv »Ridderne af nøglen« og beherskede et håndværk, som var mystisk for de fleste, og som i særdeleshed for en ung mand fra Ribe, hvor man end ikke havde en telegraf, må have været synonymt med grænseoverskridende teknologi, ... og ... Riis ... følte sig tiltrukket af ny teknologi.»³

Riis selv nærrede ikke stor ærbødighed for telegrafhommeligheden, hvilket stemmer udmærket med, hvad Faurschou selv skrev.

Den 17. oktober 1861 meddelte den lokale avis, Ribe Stifts Tidende:

»Telegraphstationen her i byen i Bager Ågårds Gård i Grønnegade er nu fuldstændigt indrettet og forsynet med de nødvendige Apparater, og vil efter forlydende blive åbnet til Afbenyttelse den 1. november.«

Dette kom til at passe. Den 31. november indrykkede telegrafbestyrer Faurschou en bekendtgørelse om, at stationen »ifølge Ordre fra Telegrafdirektøren« var åbnet til publikums afbenyttelse hver søgnedag fra 9 til 12 om formiddagen og hver eftermiddag fra 14

til 19. Om søndagene var der åbnet mulighed for, at telegrafpersonalet kunne gå i kirke, hvorfor stationen kun havde åbent om eftermiddagen fra klokken 14 til klokken 19. Avisen fulgte op på nyheden med en trelinjet notits, som fortalte læserne det samme, som annoncen havde sagt.

Der må have været nogen snak om det nye fænomen i byen, især har man måske været i vildrede med taksterne for benyttelse af de nye linjer, for Faurschou lod kort efter indrykke en bekendtgørelse med disse samt besked om, at der gennem telegrafen var åbnet mulighed for at standse allerede afsendte pengebreve, rekommanderede breve og postanvisninger.

Der var ikke meget at bestille på stationen de første år ud over at sætte sig ind i lovstoffet, der altså lå i dynger og ventede. Riis skrev, at telegrafbudet kunne møde én på gaden og følge med hjem for at se reaktionen, når telegrammet blev brudt. Han kendte indholdet fra før den skrevne blanket blev forseglet, og han havde god tid!

Til trods for den ringe trafik på linjen, kunne stationsbestyreren ikke selv tillade sig at bringe telegrammer ud, ligesom han heller ikke selv kunne besørge renholdelse af stationens lokaler. Det var formodentlig gået ud over omdømmet, om byens borgere vidste, at manden selv lå på knæ med skurebørste i hænderne. Der blev behørigt lejet arbejdskraft, selv om det ikke syntes strengt nødvendigt, set med nutidens øjne.

»Da jeg imidlertid snart fik en Skrædder til Bud, medens Konen gjorde rent, havde jeg Herredage og var meget glad ved min Tilværelse,« skrev telegrafisten selv.

Rent tjenstligt meddelte Faurskov i sit

først afsendte telegram til direktionen allerede den 3. november 1861, at urmager Schultz var ansat som bud ved stationen, og » ... Manden tegner til at blive rigtig flink. Den for Bude reglementerede Kaskjet udbedes Stationen tilsendt.«

Imidlertid gik det ikke så hurtigt med lejekontrakten hos bager Aagaard. Bageren udleverede først kopi af lejekontrakten den 5. februar 1862.

Riis' beskrivelse af telegraf Faurschou synes nu ikke helt at holde stik. I Faurschous egen beretning om sin indsats i Ribe og hans senere genvordigheder med præjserne under krigen 1864, stifter vi bekendtskab med en forslagen og vittig herre. Dette skudsmål har også andre givet ham.

Han var heller ikke specielt ensom i den gamle stad. Som en ny mand i en hidtil ukendt stilling havde han næppe vanskeligt ved at hævde sig iblandt det gode borgerskab.

Han indgik ægteskab med plejedatteren i et af byens anseligste købmandshuse. Den 15. januar 1865 blev han gift med den 14 år yngre Anna Petersen, plejedatter af købmand Quedens. Hun var ligesom sin mand født i Haderslev. Forloverne var foruden købmanden selv, adjunkt Trugaard, og vielsen blev fornemt forrettet i brudens hjem og ikke stillet til skue for offentligheden i kirken. Der kom fire børn ud af ægteskabet, Karl, født 1866 (død 1870), Jens, født 1875, Jean, født 1876 og Margrethe Elisabeth, født 1878. Familien boede – i hvert fald en tid – til leje hos en købmand, Rasmus Gregersen, der ejede et hus Hundegade nummer 17 og telegrafistens havde to udenbys skoledisciple i kost og logis, således som det var almindeligt

i Ribe. Ribe Katedralskole var eneste mulighed for et stort oplands sønner for at opnå adgang til en højere uddannelse. Til familiens opvartning holdtes to »tjenestetjyende«, som de benævnes i folketællingen 1880.

Familien flyttede fra Ribe til Ålborg, samtidig med, at telegrafstationen i 1883 blev underlagt postvæsnet.

Der knytter sig en pudsig anekdote til familiens flytning fra Ribe. Nogle af den lille piges veninder havde med sorg oplevet, at én af deres midte rejste bort, og Johanne Fraas (Edelberg) skrev i sine memoirer:

» ... Agnete (Quedenis) og jeg havde været på vej til Ålborg for at besøge Elisabeth Faurschou, der var flyttet derop. Efterhånden blev vi dog trætte og slog af på foretagendet, så vi i stedet ville besøge Agnetes kusine i Kolding, men vi nåede kun til Trøjels Knæ, ... «

Pigerne har da været seks – syv år gamle.⁴

Telegrafstationen under krigen 1864

En af den gamle stads markante damer, Emma Reinsholm, en plejesøster til ovennævnte Jacob A. Riis, fortalte i et par korte erindringsglimt om Ribe under krigen 1864 til Ribe Katedralskoles elevblad:

»Telegrafist Faurschou udviste også Mod en Dag. Tyskerne fordrede naturligtvis Telegrafapparaterne udleverede. De fik to; men Manden havde tre; og da man i Løbet af Dagen ikke kunne begribe, hvordan man her i Byen vidste Besked om både det ene og det andet, vakte Fjendens Mistanke. Soldaterne gik til Telegrafstationen, hvor det tredje Apparat var i lystig Virksomhed. Dette blev straks indstillet og Faurschou taget under Forvaring, ført op på Greisens Hotel,

*En Besøgende paa Telegraphstationen
lærer sig inndet Contactnøglen og lader
sæledes en Depeche gaae i
Stryk.*

En Besøgende paa Telegraphstationen lærer sig mod Contactnøglen og lader sæledes en Depeche gaae i Stryk.

Depechen ankommer paa en fjern Station.

Depechen ankommer paa en fjern Station.

Fritz Jürgensen: Tegninger.

og man fortalte Mand og Mand imellem, at han havde fået Lænker på. – Det var måske overdrevet, men Sagen var i og for sig slem nok for Manden.»

Det er så heldigt, at Emma Reinsholms hukommelse suppleres på bedste måde af telegrafbestyrer Fauschous egne optegnelser om sine oplevelser under denne krig.

Han fortæller, at der fra centralt hold blev givet ordre til, at alt apparatur skulle sendes til København, hvilket besørgeades af en artillerikaptajn Münster. Ripenserne gjorde imidlertid »kvalm«, som han fortæller, så han ansøgte om at få stationen sat i funktion igen, hvilket skete. Han udlovede en dusør på fire rigsdaler til borgerne, når der kunne meldes noget af militær interesse, som Fauschou kunne videretelegrafere, eller

hvis der var fjender i anmarch, så han kunne nå at demontere stationen og redde apparaturet. Han fortæller, at han måtte af med dusøren adskillige gange, men det lykkedes på denne måde længe at redde apparaterne fra fjenden. Et prøjsisk detachement mente dog en gang at have gjort en god fangst, idet de mødte op og forlangte stationens batterier udleverede. Fauschou måtte afgive dem, men fik senere at vide, at syren i batterierne var skulpet over under transporten til Kolding, og træbunden i hestevognen var nærmest ædt op af den. I Kolding havde man léet af den ivrige kaptajn. Fauschou havde gemt yderligere et batteri under en stak gamle aviser, og da han efter besøget af prøjserne gik op i Ribe Domkirketårn og noget senere derfra så dem marchere ude ved

Kalvslund, kunne han roligt gå ned og skrue sine sager sammen og telegrafere videre, hvad der var passeret. Senere kom dog atter en udsendt deling militær, som molesterede stationen, savede dørene itu, flåede bordpladerne af og rev alle tråde over. Fauschou blev naturligtvis bange, da han så maløren, og få minutter efter stod prøjserne atter i lokalet og belagde ham med arrest. Sammen med stadens borgmester, herredsfogden og endnu et par borgere blev han sat under bevogtning, og en befalingsmand forhørte ham. Under forhøret blev et fundet telegram forevist med besked om, at »telegrafering bag fjendens ryg straffes med døden!« Fauschou havde på det tidspunkt lommerne fulde af kompromitterende telegrammer, som han skaffede sig af med ved at bede om at komme »på das,« hvor han lod dem forsvinde ned i tønden. Senere blev fangerne via Skodborghus ført til Kolding, hvor de fik en rimelig behandling, formedelst de selv betalte en restauratør for at bringe dem føden. Fauschou skrev senere til direktør Faber:

»Hvor meget jeg end beklager at måtte forvolde Statstelegrafen denne udgift, tre rigsdaler daglig i diæter under fangenskab, har jeg dog intet at bebrejde mig med hensyn til de omstændigheder, som har hidført samme. Jeg har siden ottende februar ikke været sikker for fjenden, og har dog næsten uafbrudt holdt stationen i gang, og måske derved bidraget ikke lidt til fjerde (danske) divisions fuldstændige sikkerhed. ... At jeg endelig blev attraperet, var noget, der ikke kunne undgås, og da man ved min arrestation stillede mig valget: enten at udlevere apparater og telegrammer eller blive ført bort, kunne jeg ikke et øjeblik være i tvivl om valget.«

Under fangenskab måtte ripenserne kun bevæge sig udenfor det private hus, hvori de var internerede under følgeskab af to »profosser« [fangevogtere], men de købte sig fri for det lidet smigrende selskab ved at forære dem nogle cigarer dagligt. Efter en måneds forløb blev der aftalt våbenstilstand, og de internerede fik lov at vende hjem til Ribe igen. Fauschou var da endnu iført sin telegrafbestyreruniform, hvorfor de prøjsiske soldater i Koldings gader anså ham for en af deres egne officerer, og salutede, mens vognen passerede.

Ved tilbagekomsten til Ribe efter 90 dages fravær, fandt Fauschou en østrigsk telegrafist, som betjente stationen, hvilket havde været vanskeliggjort af, at Fauschou have foranlediget falske jordforbindelser fra alle master i den sydgående luftledning indtil én mil fra Ribe.

Østrigeren havde opdaget nummeret og var rasende.

Denne begivenhed har imidlertid to forklaringer, idet Jacob Helms, Ribe Domkirkes minutiøse historiker, fortæller følgende om den:

»Da jeg om formiddagen den 6. April kom hjem fra Skolen, havde jeg allerede hørt, at der nylig var kommen en Afdeling østrigsk Infanteri og ungarske Husarer til byen. Men højst overrasket blev jeg alligevel, da jeg snart efter oppe fra mit Kvistværrels Vinduer så en Del at Soldaterne med Økser i Hænderne ile fra Sønderport noget ud ad Tøndervejen og der give sig til på en Strækning med stor iver at omhugge alle Telegrafpælene og sprænge Trådene. Ja, havde det været Telegrafledningen Nord på, ville jeg jo ikke have så ondt ved at forstå det, men, Syd på, hvor Fjenden selv nu

var enerådende! Senere på Dagen fik vi dog til vor ikke ringe Morskab – det faldt det ellers småt nok med i de Tider – at vide, hvad Meningen havde været. Gennem Telegrafens Nord på havde vort Militær jævnlig fået Underretninger om de tyske Troppers Bevægelser med mere. For at afbryde denne Forbindelse var det derfor, at denne Ekspedition var bleven afsendt. Men så uheldige havde de kommanderende været, at de ikke havde været klare på, hvad der var Nord, og hvad der var Syd. Da de kommende fra Haderslev snart havde fået øje på Ledningen til Tønder, havde de ikke tvivlet om, at det jo var denne, de var sendte for at afbryde. Og stort heldigere havde heller ikke den Officer været, der på samme Tid havde indfundet sig på selve Telegrafstationen for at få Apparaterne der udleverede. Telegrafist Faurschou havde da også afgivet Apparater til dem, men han havde sikret sig endnu at have et fuldstændigt Apparat i Behold. Aldrig så snart var derfor var Fjenden nogle Timer efter, igen ude af Byen, før han ved Hjælp at dette og ad den ikke bemærkede og derfor heller ikke beskadigede Ledning Nord på kunne give omstændelig Meddelelse om dette fjendtlige Besøg og om, hvad der var opnået dermed. Ikke så kort Tid derefter kunne denne Forbindelse Nord på endnu benyttes.⁷

Kort efter kom der besked fra direktør Faber, at der var bevilget både lønning og dagpenge til ham under fangenskabets, så dette medførte ham ikke privat tab.⁶

De fredelige år

Efter de turbulente krigsår oprandt en længere periode med normale funktioner for telegrafstationen. Stationen flyttede på et

ubestemmeligt tidspunkt til Ribe Banegård, hvor den befandt sig indtil 1. oktober 1883, hvor den blev lagt under postvæsnets ansvarsområde og kom til at stå under postmester Wolffs ledelse. Grønbech-Faurschou blev samtidigeftaget ønske forflyttet til Ålborg. Den lokale avis bragte en kort notits om sagen, hvori tilføjedes en del rosende ord om telegrafistens popularitet og gode omdømme.⁸

- 1) Jacob A. Riis: Den gamle by, 2. udgave, 2007, side 103
- 2) Sst. Side 54 f.
- 3) Tom Buk-Swienty: »Den ideelle amerikaner«, 2005, side 136.
- 4) Johanne Edelberg: »Tulles Ribe«.
- 5) Ripenserbladet, bd. 1 p. 120
- 6) Reiffenstein-Hansen, side 67ff.
- 7) Fra Ribe Amt 1904, side 8f.
- 8) Ribe Stifts-Tidende 18. september 1883

Anvendt litteratur:

Andersen, Eva Wistoft, m.fl.: »Den store søslange.« Post og Tele Museum 2004.
 Buk-Swienty, Tom: »Den ideelle amerikaner.« 2005.
 Fra Ribe Amt, (Årbog) 1904 side 9.
 Fra Ribe Amt, (Årbog) 1977, side 525.
 Mengel, Pierre: »Dansk telegrafis Pionertid 1850-1875.« Statens Teletjeneste 1990.
 Riis, Jacob A.: »Den gamle by.« 2007
 Reiffenstein-Hansen, C.: »Skikkelser og Skæbner. Brogede Blade af telegrafstatens Historie 1854-1927.« Korsør 1929
 Posthuse i Nørrejylland, en registratur. 1996.

Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Født 1948. Lærer. Har tidligere skrevet artikler i Fra Ribe Amt, Seem Sogns historie 1997, en lang række artikler i ugeblade og tidsskrifter, samt flere teaterstykker for børn og voksne.

Loft – bebyggelse fra 1100-tallet til i dag

Af Kamma Marie Poulsen-Hansen, arkæolog, Sydvestjyske Museer

I forsommeren 2008 blev der ved Loft udgravet en enggårdsbebyggelse.¹ Bebyggelsessporene indikerer, at der har været aktivitet på området fra 1100-tallet og op til i dag. Udgravningen ved Loft er interessant, da den ikke bare sætter fokus på den lange bebyggelseskontinuitet, der har været i området omkring Grindsted Å, men også fordi udgravningen understreger, hvor godt skriftlige, kartografiske og arkæologiske kilder supplerer hinanden. Denne artikel er

baseret på mit magisterspeciale, som omhandler landbebyggelses struktur og færdselsens betydning for denne i Vestjylland.² I det følgende vil fokus være på resultaterne fra Loft.

Udgravningen ved Loft – fra forundersøgelse til udgravning

Området omkring Grindsted har været præget af byggemodning i de seneste år. I 2006 fandtes ved Horsbøl en stor kontinuer-

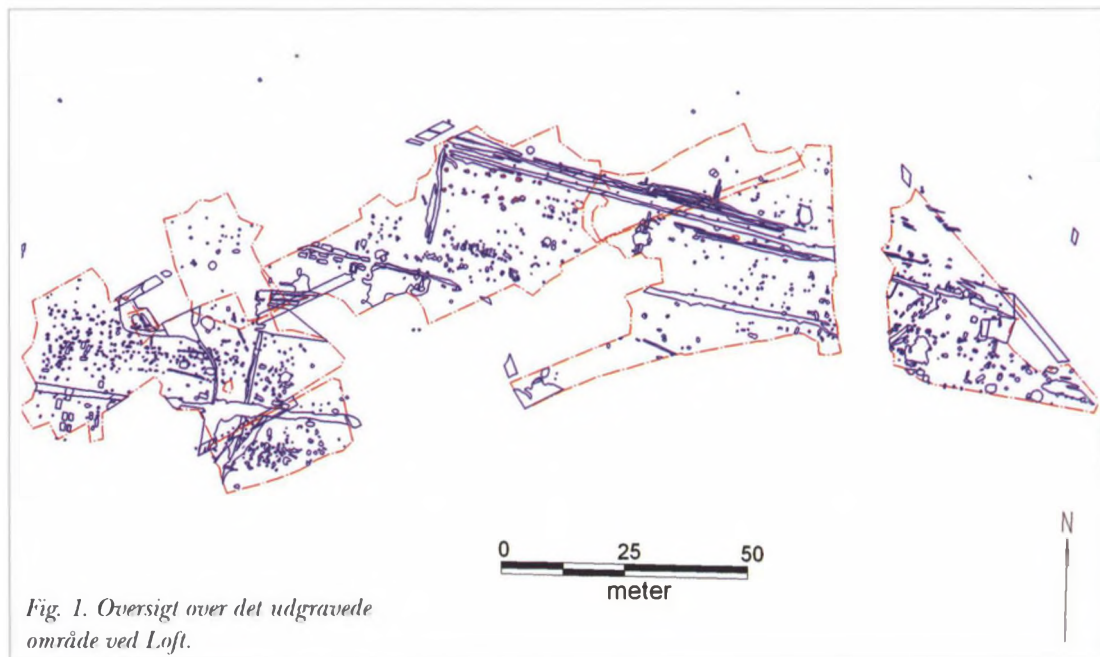

Fig. 1. Oversigt over det udgravede område ved Loft.

lig enggårdsbebyggelse fra ca. 1000-årene op til de gårde fra 1800-tallet, som stadig stod, da udgravningen påbegyndtes. Dette scenarie kan genfindes ved Loft, hvorfor det var ventet at finde noget. Desværre så det ud til, at 1800-tallets engvandingsanlæg og omlægning af Grindsted Å kunne have forstyrret området ganske kraftigt. Ved forundersøgelse fandtes enkelte spor af middelalderlig bebyggelse, en grube med keramik fra vikingetid/tidlig middelalder og nogle grøfter fra efter 1800, samt det vejforløb, der også sås på matrikelkortet. Desværre blev det bekræftet, at de engvandingskanaler, der ses på de høje målebordsblade, samt omlægningen af Grindsted Å havde forstyrret undergrunden.

Bebyggelsen

Ved den arkæologiske undersøgelse lokaliseredes tidligere faser af to enggårde, som i dag ligger lidt nordligere ved Varde Landevej. Fra skriftlige kilder vides det, at der har eksisteret en tredje gård i Loft ejer-

lav, og denne gård blev lokaliseret ved udgravningen. På den vestlige side af læhegnet fandtes to gårdenheder, der skal omtales nærmere nedenfor. På den østlige side af læhegnet er der fundet en eller to dårligt bevarede hustomter (figur 1). Med dårligt bevarede menes, at der kun er få vægstolper bevarede, hvorfor det kan være svært at udskille de huse, der har ligget i området. Grunden til den dårlige bevaring kan være, at området øst for læhegnet er forstyrret af omlægningen af Grindsted Å.

De to gårdenheder på den vestlige side af læhegnet er meget forskellige. Gårdsenhed 1 består af hus 1 og hus 8 (fig. 2). Hus 1 er placeret klods op og ned ad vejen, mens hus 8 er placeret parallelt med hus 1 ti meter syd for. Umiddelbart vest for hus 1 løber en grøft, og der løber en grøft umiddelbart nord for hus. Grøften nord for huset, der løber nordvest – sydøst, tolkes at være et matrikelskel. Grøften kan følges langs vejen mod sydøst. Grøften, der løber nord – syd på området, tolkes ligeledes som et matri-

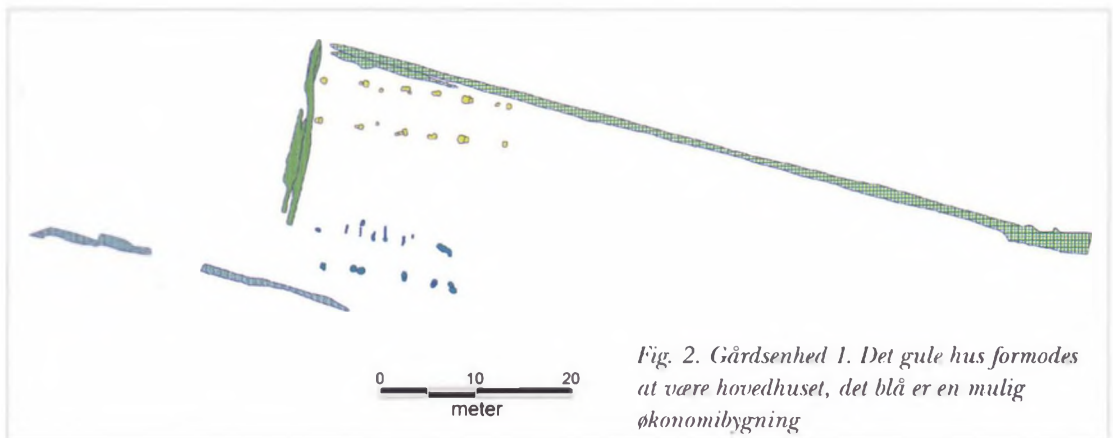

Fig. 2. Gårdsenhed 1. Det gule hus formodes at være hovedhuset, det blå er en mulig økonomibygning

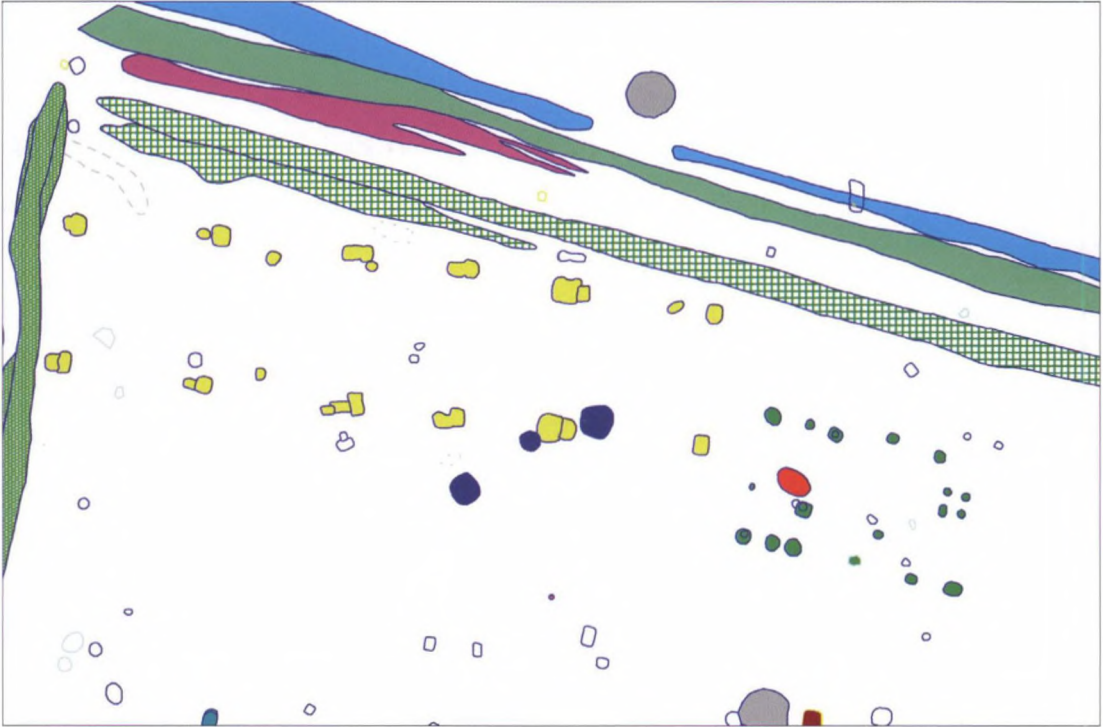

Fig. 3. Smedjen ved hovedhuset i gårdsenhed 1. Her markeret med grønt.

kelskel. Om de to grøfter løber sammen i det nordvestligste hjørne kunne ikke fastslås ved udgravningen, da undergrunden her var præget af al og grus. Den nord-sydgående grøft er interessant, da den muligvis er matrikelskellet mellem en senere fase af den vestlige gård og gården i midten. Gårdenhed 1 tolkes til at være en fase af den tredje gård på området, som udflyttedes i 1783.

Øst for hovedhuset i gårdenhed 1 ligger en smedje. Smedjens placering antyder en anden datering af smedjen end selve gårdenhed 1 (fig. 3). Denne tolkning er base-

ret på det faktum, at smedjen ligger så tæt på hovedhuset, at det ikke virker sandsynligt, at disse to bygninger har stået samtidigt. Det har været brandfarligt at have en smedje på området, og placering klos op ad et hovedhus virker ikke sandsynlig. Smedjens nærmere datering kan ikke fastslås, da der ikke er gjort fund udover slagge.

I skriftlige kilder anføres, at en Bertel Christensen, som var smed, boede på Matrikel 2A i Loft i 1748.³ Det er muligt, at den her fundne smedje hører til Bertel Christensen, men det er ligeså sandsynligt, at den er enten ældre eller yngre. I nabosagnet

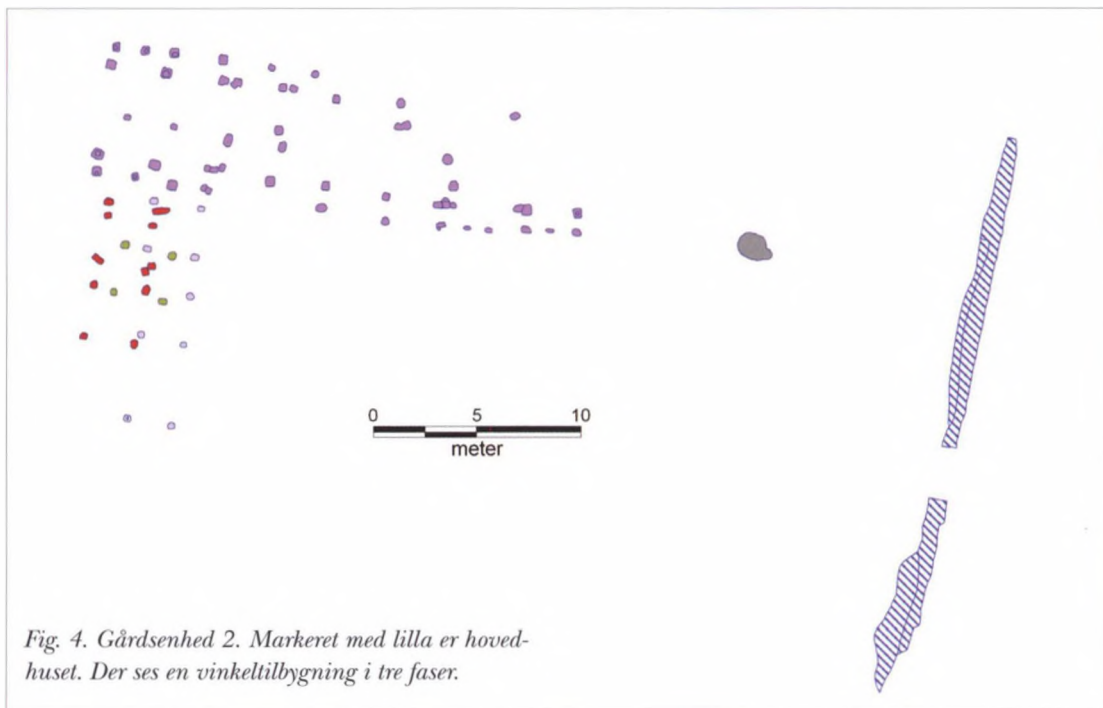

Fig. 4. Gårdsenhed 2. Markeret med lilla er hovedhuset. Der ses en vinkeltilbygning i tre faser.

Ansager sydvest for Grindsted Sogn, var der omkring 1838 otte smede, som lavede hølér⁴. Det er derfor muligt, at den smedebygning, der er lokaliseret her, har været beskæftiget med smedning i mindre skala.

Gårdenhed 2 består af hus 2 som hovedhus og hus 5, 6 og 10 som vinkeløkonomibygningen samt muligvis hus 7 som en mindre økonomibygning (fig. 4). Gårdsenheden er tolket til at være den ældste på pladsen. Hus 2 dateres til 1000-1150 (Bender Jørgensen & Eriksen 1995:19ff). Dette stemmer overens med den keramik, der fandtes i nærheden af huset. Der hører ikke umiddelbart nogle grøfter til et matrikelskel omkring denne gårdenhed, hvilket stem-

mer overens med den kendsgerning, at det fra skriftlige kilder er kendt, at der i 1578 kun var én gård på området. Der har derfor ikke været et umiddelbart behov for markering af ejerskab.

Færdsel og bebyggelsesstruktur

I mit speciale analyserer jeg færdsel på tre niveauer for at afklare, om der er nogle sammenhæng mellem placering i landskab, vejforløb og bebyggelsens struktur. Denne analyse er foretaget, da en udgravning ikke bare skal forstås i forbindelse med sin umiddelbare nærhed. Det er vigtigt at forstå lokaliteten i en bredere kontekst. Dette mener jeg, en analyse af færdslen kan bidrage til.

Når man beskæftiger sig med færdsel i tidligere tider, er der nogle faktorer man må forholde sig til. For eksempel er Grindsted Engsø etableret indenfor de sidste hundrede år, og ydermere har engvandingskanaler samt ny infrastruktur forandret området. Dog kan man alligevel opnå en spændende perspektivering af bebyggelsesmønstret ved Loft, hvis man ser nærmere på de øvrige hedebebyggelser, der findes i Nordvesteuropa.

De skriftlige og kartografiske kilder

Det er i den forbindelse givende at se de kartografiske kilder i forbindelse med de arkæologiske. Særligt nu, hvor det er muligt at lægge en udgravningsplan ind på et af de gamle kortværk, som nu findes i georefereret form. Konceptkortene, Ori-

ginal 1 og 2-kortene samt de høje målebordsblade er i den forbindelse nyttige. For Lofts vedkommende er Konceptkortet fra slutningen af 1700-tallet, Original 1-kortet er fra 1824, der er et Original 2-kort fra 1851 og et fra 1901. Det høje målebordsblad for området er fra 1870-erne. Kortene afspejler altså situationen i området på meget forskellige tidspunkter. Matrikelkortet fra 1824 viser situationen efter udskiftningen, som for Lofts vedkommende skete i 1783. På de høje målebordsblade ses de mange engvandingskanaler. Matrikelkortet fra 1901 gælder frem til 1976, og på dette kort ses Grindsted Å's omregulering, samt ændringen af Varde Landevejs forløb. Disse to omlægninger har haft stor betydning for ødelæggelsen af området, og er sammen med engvandingskanaler

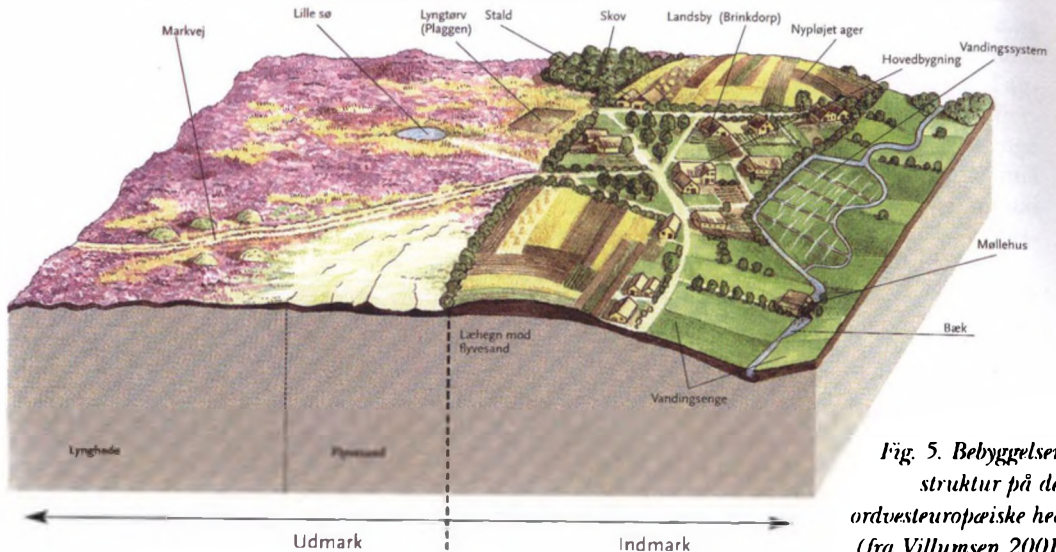

Fig. 5. Bebyggelsens struktur på den nordvesteuropæiske hede (fra Villumsen 2001).

en væsentlig årsag til, at der ikke er et fuldstændigt billede af bebyggelsehistorien i Loft.

Situationen på udgravningen ved Loft er speciel, da det vejforløb, der fandtes, matcher det vejforløb, der er at finde på Matrikelkortet fra 1824. På dette matrikelkort står i hver ende af vejens forløb anført, hvor den fører til. Mod vest står der »Varde« og mod øst står der »Veile«. Der er ingen tvivl om, at vejen i 1824 har været hovedvejen mellem Varde og Vejle over Grindsted. Dette giver mening, da begge disse byer var købstæder (Varde fra 1442, Vejle fra 1362), men det betyder ikke, at dette vejforløb ikke også kan have ført andre steder hen.

Et andet aspekt af færdsel er vadesteder. Hvad angår vadesteder i nærheden af bebyggelsen ved Loft, blev det klart ved at se på de høje målebordsblade for området, at der i hvert fald i 1870'erne har været et vadested over Grindsted Å og de fem engvandingskanaler, som kan genfindes på området. Denne opdagelse medførte en nærmere granskning af Original 1-kortet, og her lader det til at, der er indtegnet et vadested. Dette vadested kan ikke genfindes i dag, da det ligger ved Engsøen og i den omregulerede Grindsted Å. Men tilstedeværelsen af et vadested i umiddelbar nærhed af bebyggelsen ved Loft angiver, at åen ikke har været en hindring for færdslen fra syd til bebyggelsen. Vadestedets umiddelbart uformelle udseende antyder, at det ikke har været brugt til omfattende færdsel ud af ejerlavet, men nok nærmere til lokal færdsel i området. Muligvis mellem Horsbøl og Loft?

Færdsel mellem de tre gårde?

Der har som nævnt været tre gårde i Loft ejerlav. Men der er ingen arkæologiske beviser for stier eller lignende mellem dem. Den tredje gård flyttes mod sydvest ved udskiftningen og fjernede sig således fra vejen. Dette må betyde, at der har været en anden vej ned til den, så de tre gårde indenfor ejerlavet kan have haft kontakt med hinanden. Dette niveau af færdsel kan være svært at håndtere, når hele ejerlavet ikke er udgravet. Dog lader det til, at bebyggelsesstrukturen ved Loft ligner den, man kan finde på heder over hele Europa. Så selvom jeg ikke kan bevise det direkte via kort eller arkæologiske kilder, kan der opridses et muligt scenarium for færdslen indenfor ejerlavet. Jeg tager udgangspunkt i Holger Villumsen illustration af bebyggelsesstrukturen i det Nordvesteuropæiske område.⁵ (Fig 5).

På figuren ses, at åen, engen, husene, vejen og ageren forholder sig til hinanden. Det ses, at der er vej og stiforløb imellem husene og ud til engen samt ageren. Disse stisystemer er ikke fundet ved Loft. Og spørgsmålet er, om stisystemerne overhovedet vil kunne genfindes arkæologisk? De vejforløb, der er fundet på pladser, som bearbejdes i nærværende arbejde, aftegner sig oftest ved hjulspor. Dette skyldes, at vejene er beregnet til den kørende færdsel, men hvad med al den gående færdsel? Det lader ikke til, at denne færdsel kan eftervises i det arkæologiske materiale. Som landskabslovene nævner, er der »private veje«. ⁶ Disse veje har lodsejeren selv råderet og vedligeholdelsespligt over. Sådanne private veje kan nok ikke eftervises i det arkæologi-

ske materiale, da de kan flytte sig alt efter behov, og højst sandsynlig ikke er konstrueret, som mange af de øvrige veje er. De private veje kan måske eftervises i en enfasnet bebyggelse ved at se på områder uden spor af antikvarisk interesse. Det kunne også være, at en fosfatkartering af området kunne angive stier inde på pladsen, men en fosfatkartering af et ejerlav kan ikke lade sig gøre. Et faktum, som jeg finder det vigtigt at understrege her, er hvor tomt der var nord for det store nv – sø gående vejforløb. Det var helt tydeligt, at denne vej har været strukturerende for bebyggelsen, og det faktum, at der var tomt på denne side af vejen, kunne understøtte en tolkning af bebyggelsesstrukturen, som det ses på figuren.

Det svære i at genskabe en mulig færdsel og kommunikation indenfor et ejerlav forstærkes af at se på kort. Ser man på konceptkortet over Loft, er kun de større vejforløb indtegnet, og det samme gælder for Original 1-kortet fra området. Jeg mener ikke, der kan være nogen tvivl om, at gårdene indenfor et ejerlav, eller i hvert fald indenfor det samme nærområde har haft stier og private veje og små markveje, de har benyttet sig af i det daglige. Vadestedets placering helt sydøst i Loft Ejerlav kunne tyde på, at der var færdsel mellem Loft og Horsbøl. En anden ting, der falder i øjnene på Original 1-kortet over Loft ejerlav er matriklerne og disses størrelse. Måden, hvorpå denne ejendomsmarkering har udfoldet sig i praksis, må have haft afgørende betydning for den måde, man har bevæget sig på i ejerlavet. Dette bringer mig videre til analysen af færdslen på lokaliteten, hvor skelmarkererne er blevet lokaliseret.

De arkæologiske, skriftlige og kartografiske kilder

Når man arbejder i et forskningsfelt, hvor disse kildetyper er tilgængelige, bør man se på dem i forhold til hinanden. En svensk arkæolog, Anders Andrén har beskæftiget sig med dette emne.⁷ Han pointerer, at arkæologi har en komplementerende funktion, hvilket er blevet understreget i det ovenstående. I skriftlige og kartografiske kilder kan samfundet opfattes statisk, i de arkæologiske kilder kan man se dynamikken. Derfor er det vigtigt, at de tre kildetyper bliver analyseret sideordnet, og ikke opstillet hierarkisk. Man verificerer på den måde viden, man generer ikke nødvendigvis ny. Det er beskrevet, hvorledes de historiske kilder kan give nye perspektiver og derved lede undersøgelsen i en anden retning.⁸ Det kan de arkæologiske kilder også.

At bruge kort i analyser af kommunikationsstrukturer er logisk, men kræver viden om de forbehold, der bør tages i sådanne analyser. Det er vigtigt at huske på, at kort ikke afspejler den dynamik, der med sikkerhed har været i bebyggelsen, og det er et vigtigt forbehold at overveje, hvis kortmateriale benyttes i tolkninger. Data kan ikke overføres problemfrit fra konceptkortene eller original 1-kortene til en arkæologisk udgravning af middelalderlig landbebyggelse. De arkæologiske, skriftlige og kartografiske kilder kan i kombination give en bred og mere nuanceret tolkning af en middelalderlig landbebyggelse, men selvom der ved udgravningerne af middelalderlig landbebyggelse er mulighed for at inddrage mange kilder, må det ikke glemmes at de forskellige kildetyper har forskellig værdi

kronologisk set. Landbebyggelsen i den tidlige middelalder er ikke indgående beskrevet i skriftlige kilder før engang i 1300-tallet, og det tilgængelige kortmateriale er fra slutningen af 1700-tallet. Derfor kan man i den tidlige middelalderlige bebyggelse kun benytte de skriftlige og kartografiske kilder til at få inspiration og ledetråde til en mere nuanceret tolkning, mens 1500tallets agrare bebyggelse er mere tilgængelig gennem kort og skriftlige kilder.

En sidebemærkning om andre fund i Loft
I 2003 fandt Gunnar Schmidt Hansen en ovnplade på gården Elisesminde (den vestligste gård på området i dag, den østlige gård benævnes Loftsgård). Ovnpladen havde været brugt som dæksel over en gammel brønd i stalden. Selve ovnpladens udformning og historie skal jeg ikke komme nærmere ind på her, da Mogens Hansen har beskrevet dette tidlige.⁹ Ovnpladen er støbt i Norge omkring 1680,¹⁰ hvordan den er endt som brønddæksel på Elisesminde, vides ikke med sikkerhed. Det må dog anslås, at ovnpladen først er endt på gården i Loft langt senere. Det er foreslået, at ovnpladen – stadig i brug på ovnen – kom til Loft i 1799 som en medgift fra Juellingsholm.¹¹ Dette er absolut en mulighed. Interessant ved historien om ovnpladen fra Loft er, at også her støder man på problematikken med flere kilder til samme fund. Det burde nemlig være muligt at finde ud af hvem, der har ejet gården, og senere hen gårdene i Loft fra 1600-1750'erne, men selv trods ihærdig forskning, er dette ikke lykkedes. Det skyldes delvist den matrikulering, der er, som ikke kan kobles til noget vi

ellers kende fra området. De fleste af beboerne kendes ved navn fra 1680'erne og fremefter, men deres bosteder kan ikke kobles til en matrikel, som vi kan genkende i dag. De første kort med en matrikulering af Loft ejerlav er fra 1824. Dog er det muligt for matrikel 2 i Loft Ejerlav at udarbejde en ubrudt ejerrække frem til i dag, men der er ikke bevaret eller udarbejdet inventarlistes, der kunne belyse, hvad der har været på gården.¹²

Afsluttende bemærkninger

Udgravningen har givet spændende perspektiver til Lofts historie som enggårdsbebyggelse – blandt andet i form af et længere tidsperspektiv. Den tidligste bebyggelse, der nævnes i skriftlige kilder er fra 1578. Denne gård kan nu muligvis dateres tilbage til den tidlige del af middelalderen. Derudover er eksistensen af den tredje gård i Loft Ejerlav blevet verificeret i de arkæologiske kilder, og dens fysiske placering er fastslået. Det er blevet påvist, at den bebyggelsesstruktur, der ses i dag, har gjort sig gældende tilbage til 1100-tallet. Åen, engen og gårdens sammentilblivelse var vigtig i middelalderen, og er det stadig i dag. Selvom området har været hede, har menneskene på stedet kunnet klare sig ganske glimrende, da bebyggelsen i løbet af 300 år, er voksede fra én til tre gårde, den tredje gård udskiftedes i 1783, og de to gårde består endnu i dag. Bebyggelsessporene på lokaliteten er på ingen måde afgrænset, og det er klart, at der muligvis ligger spor fra flere faser af bebyggelsen mod nord – afgrænset af vejen, mod syd – afgrænset af åen mod

vest. Det er ærgerligt, at bebyggelsen ikke er afgrænset, men selvom ikke alle faser af gårdene er lokaliseret, har de skriftlige, kartografiske og arkæologiske kilder i samspil, bidraget til forståelsen af bebyggelsesstrukturen i Loft. Inddragelsen af de skriftlige og kartografiske kilder og deres samspil med de arkæologiske kilder kan benyttes til at give en forståelse af nytteværdien i at se alle tre kilder i en sammenhæng i stedet for hver for sig.

»Det er landskabet og dets ressourcer, der har været bestemmende for bebyggelsesmønstret«. ¹³

Derfor er det ikke længere relevant at diskutere hvilken bebyggelsesform, der kom først; landsbyen eller enkeltgården. Det er karakteristisk for bebyggelsen på heden at holde sig til ådalene, og lægge bebyggelsen som perler på en snor med et passende antal kilometer i mellem. ¹⁴ Denne form for bebyggelse er hverken enkeltgårde eller landsbyer, men gårde med en form for dyrkningsfællesskab; mange af gårdsamlingerne omkring Loft består af et par gårde, som ligger i relativ nærhed, med et par kilometer til endnu en gårdsamling. Det fulde billede af bebyggelsesmønstret ved Loft haves ikke, men i samspil med de arkæologiske, skriftlige og kartografiske kilder kan et mere dækkende billede opnås.

Litteratur

- Andrén, A. *Mellan ting och text*. Stockholm 1997.
 Gissel, S. Forskningsrapport for Danmark. *I: Nasjonale Forskningsoversigter. Det nordiske Ødegårdsprojekt. Publikasjon nr. 1. Landbohistorisk selskab, København 1972*, 1-71.
 Hansen, M. Ovnplade fra 1600tallet, fundet på Grindstedegnen. Fra Ribe Amt 2005.

Henningesen, P. *Hedens hemmeligheder. Livsvilkår i Vestjylland 1750-1900*, Overgaard Bøger, Grindsted 1995.

Hoff, A. *Lov og Landskab*. Jysk Arkæologisk Selskab, Aarhus 1997.

Madsen, J. Et bidrag til Grindsted Vestersogns gård – og beboerhistorie. Bind 3. Modvig, Loft, Jerrig, Eg. Upubl. Sag nr. 546 fra Grindsted-Billund Museum 1995.

Stoklund, B. *Bondegård og byggeskik før 1850*. Dansk Historisk Fællesforenings håndbøger, København 1969.

Stoklund, B. *Enkeltgårdslandskaber – skov – og hedebygger. I: Etling, V. & P. Grau Møller. De kulturhistoriske interesser i landskabet. Miljø – og Energimisteriet, Skov og Naturstyrelsen 1996*, p. 61-77.

Villumsen, H. Heden. Europas kulturlandskab langs Atlanterhavet – en særudstilling på Vorbasse Museum. *Mark og Montré 2001*, p. 33-58.

Noter

- ESM 2577-2U Varde Landevej 19/Loft.
- Poulsen-Hansen, K.M. *Det er ingen hindring... en analyse af struktur og færdsel i to landbebyggelser fra middelalderen i Vestjylland. (upubliceret speciale ved Københavns Universitet afl. 16. januar 2009)*.
- Madsen 1995: s. 8.
- Henningesen 1995: s. 212.
- Villumsen 2001, s. 41.
- Hoff 1997: s. 299.
- Andrén 1997.
- Gissel 1972: s.12.
- Hansen 2005: s.97-108.
- Hansen 2005: s.100.
- Hansen 2005: 103.
- Hansen 2005: 102.
- Stoklund 1966:61.
- Stoklund 1996: 73.

Tidligere udgivelser:

Poulsen-Hansen, K.M. 2008. Havhingstens rejser 2006-2008; og hvordan kommer vi videre? Arkæologisk Forum 19, p. 28-31.

Poulsen-Hansen, K. M.2008. Havhingsten fra Glendalough – forsøg, formidling, videnskab? IN: Lyngstrøm, H.et al (red). *Roser fra Betonslommen. 19 arkæologiske essays*. SAXO-instituttet, København 2008, p.73-77.

Poulsen-Hansen, K.M. 2008. To middelalderlige smedjer fra Guldager nord for Esbjerg. *By, Marsk og Gæst 2008*, p. 27-37

Poulsen-Hansen, K. M. 2009. Arkæologiske undersøgelser i Sønderparken. *Bramming Lokårbog 2009*.

Poulsen-Hansen, K. M. 2009. Nye tider? – for både museer og universiteter. *Arkæologisk Forum nr. 21*, p.27-29

Indtil flere artikler i Danske Arkæologistuderendes Landsforenings medlemsblad »Profilen«.

Kamma Marie Poulsen-Hansen, Christoffer 2 vej 16, 6000 Kolding. Født 1982. Mag. Art. I forhistorisk arkæologi fra Københavns Universitet i 2009.

Årsmøde og generalforsamling 2009

Generalforsamlingen i Grimstrup Forsamlingshus.

Beretning og regnskab godkendtes. Alle valg til bestyrelse, suppleanter og revisorer var genvalg, og kontingent fastsattes uændret til 125 kr årligt.

Fhv. museumsleder ved den Antikvariske Samling i Ribe, arkæolog og kunsthistoriker Mogens Bencard, modtog H. K. Kristensen prisen.

Efter generalforsamling og kaffebord fortalte lektor Johannes Nørregaard Frandsen, Syddansk Universitet, levende og inspireret om sin barndom og opvækst i Grimstrup i 1950'erne og 1960'erne. Han kaldte sit indlæg for »Herfra min verden går«

Efter generalforsamlingen konstituerede bestyrelsen sig med genvalg på alle poster.

Nye medlemmer 2009

Kaj Madsen, Esbjerg
Signe Tronborg, Viborg
Ulla Jerg, Esbjerg
Frans J. Meyer, København Ø
Kirsten N. og Hans Metzker, Havndal
Bente Salborg, Varde
Aage Hansen, Vrøgum
Ruth og Arne Christensen, Hjerting
Henning Juhl Sørensen, Tjæreborg
Flemming Nielsen, Tjæreborg
Gudrun Jakobsen, Lem St.
Ingrid Hejn, Ålbæk

Lis Roborg, Snedsted
Doris og Jens Ytzen, Esbjerg
Anna E. Sonnichsen, Esbjerg
Maja og Per Hansen, Esbjerg
Birgit Kristensen, Billum
Ejner Sørensen, Janderup
Agnete Stage, Rude
Bente Gjørup, Slagelse
Conny Callesen, Glejbjerg
Max Jensen, Tjæreborg
Frands Nygaard, Esbjerg
Preben Lindegaard, Fåborg

Bestyrelsens beretning

Så er der gået et år igen. Det er som om der er generalforsamling af og til.

2009 er bag os og i det år havde Historisk Samfund for Ribe Amt flere rigtig gode arrangementer med god tilslutning. Det fortæller os at vi har fundet emner, der taler til befolkningen på vores egn.

Generalforsamlingen på Ladelund Landbrugsskole den 1. april 2009 var velbesøgt. Vejen Kommunes borgmester Egon Fræhr var ordstyrer, alle valg til bestyrelsen var genvalg, mens vi måtte sige farvel til Harry

Hansen, som havde været vores suppleant i nogle år. I hans sted valgtes Sven Bek-Pedersen, Ølgod. Vi konstituerede os efterfølgende med genvalg over hele linien.

Vi havde den glæde ved generalforsamlingen, at kunne tildele fhv. museumsleder og lokalhistoriker Søren Manøe, Ølgod, H. K. Kristensen prisen.

Efter generalforsamlingen fortalte forstander Steffen Pedersen, Ladelund om Efterskolens historie. Et meget interessant foredrag.

*Den store forsamling lyttede interesseret til Inge Nybro Laugesen ved årbogspræsentationen.
Foto: Mette Guldborg.*

Lørdag den 2. maj var så vort første egentlige arrangement. Det var en tur til vort områdes nordlige egn, Nymindegab. Her så vi først Nymindegablejren og seniorsergent Poul Vilholm fortalte om stedet. Derefter gik turen til Nymindegab Museum. Et meget spændende besøg med rundvisning på museet og fortælling om dets oprindelse.

En tur til Nyborg Slot og Voldsted i juni måtte vi desværre aflyse, på grund af at for få havde meldt sig til turen.

Men sådan gik det ikke ved det næste arrangement, der var præsentation af årbogen. Det foregik i Sneum på den fredede Nybrogaard, hvor Lisbeth og Kristian Mogensen tog imod os og var værter ved kaffen, og fortalte om det store arbejde med de fredede bygninger, der i 2008 fik Esbjerg Kommunes bevaringspris.

Inge Nybro Laugesen, der er født på gården, fortalte om stedet og viste rundt. Det var et meget spændende besøg og der var da også over 80 deltagere. Da kaffen og kringlen skulle serveres måtte mange nyde den stående.

Søndag den 13. september var der gentagelse af turen fra året før til det psykiatriske hospital i Hvidding. Ligesom det første besøg, var der tilmelding på denne tur og en del gik forgæves.

Torsdag den 5. november mødtes vi så på Endrup Møllekro, hvor museumsinspektør fra Fiskeri- og søfartsmuseet i Esbjerg, Mette Guldborg, fortalte om Vand og Vindkraft i Sydvestjylland. Et spændende foredrag der havde trukket mange af huse.

Vi håber meget at vore medlemmer vil

bakke os ligeså godt op i 2010 for da har vi andre spændende tiltag på programmet.

Vi har lagt ud med et foredrag på Bramming Egnsmuseum om Jernbanernes Bramming. Det var museumsleder Mogens Hansen, der havde ordet her, og vi nød godt af hans store viden om Brammingegnen.

Den 28. maj præsenterer vi så en ny udgivelse med historier fra Ribe, der jo som bekendt bliver 1300 år i år, og på baggrund af aflysningen af turen til Nyborg sidste år, har vi i år givet den hele armen og har i samarbejde med Folkeuniversitetet i Esbjerg, Esbjerg og Omegns Museumsforening og Det antikvariske Selskab i Ribe kastet os ud i at arrangere en syv dages tur til Gotland. Turen er overtegnet og det er meget spændende om det er en vej, vi fremover skal gå.

Vi har også en tur til Hallig Hooge, den 14. august på programmet. Årbogen præsenteres i år i Nørre Nebel i Kulturhuset lørdag den 4. september og sluttelig 2010 fortæller provst emeritus Mogens Jensen, Grindsted om 40 år i Folkekirken.

Sluttelig er der en lang takkerække. Vore tilskudsgivere, Lida og Oskar Niensens fond, Esbjerg, Kommunerne Esbjerg, Fanø, Billund, Varde og Vejen. Det er af stor betydning at mærke opbakning.

Vi skylder også en tak for samarbejde med Folkeuniversitet, Ribe Amts Lokalarkiver, Historisk Samling fra Besættelsestiden, og sidst, men ikke mindst, vil jeg gerne rette en personlig tak til bestyrelsen for et godt samarbejde i årets løb.

H. K. Kristensen prisen 2010

Tildelt Mogens Bencard

Historisk Samfund for Ribe Amts bestyrelse tildeler dig H. K. Kristensen prisen 2010 for din store betydning for amtets historie.

Netop i år er det naturligt for os at tildele dig prisen.

I 1961 blev du, som den første uddannede museumsmand i Ribe Amt, ansat ved Den antikvariske Samling i Ribe, og det blev dine arkæologiske undersøgelser, der fastslog Ribes alder til at være tilbage i

700årene. Det var i kraft af udgravninger og undersøgelser af arkæologisk karakter, der ikke kun vakte lokal, men også international opsigt. Derfor er det jo din fortjeneste at Ribe i år kan fejre 1300 års fødselsdag.

Indtil 1980, hvor du forlod vores amt til fordel for det østdanske, som f.eks. til en stilling som direktør for samlingerne på Rosenborg Slot, var du med din vidtfav-

*Mogens Bencard modtager H. K. Kristensen prisen af formanden for Historisk Samfund, Olga Pedersen.
Foto: Søren Frederiksen.*

nende og inspirerende personlighed, med til at fremme det museale samarbejde i amtet. Du tog initiativ til museernes udgivelse af årbogen Mark og Montre, hvor der er præsenteret fund og forskning til gavn og glæde også for menigmand.

Du blev en af initiativtagerne til opførelsen af konserveringsanstalten i Ølgod, og du skabte grundlaget for et positivt og frugtbart samarbejde, amtets museer imellem.

Der kunne nævnes en lang række fortjenstfulde poster, du har beklædt, men her skal fokuseres på de forhold, der har relationer til det område, der omfattes af formåls-

paragraffen i H. K. Kristensen prisens fundats, nemlig det lokalhistoriske arbejde i Ribe Amt.

Det var naturligt, at du i 1966 blev valgt ind i Historisk Samfunds bestyrelse. En post du havde i 12 år. 12 år hvor din store viden blev til megen hjælp i bestyrelsesarbejdet og hvor dine mange udgivelser, i både bøger og artikler, fik stor betydning.

Mogens Bencard, vi i Historisk Samfund er stolte over at vi kan tælle dig med blandt de personer, der har sat deres præg på, og har betydet meget for Samfundet. Det er en stor glæde for os at tildele dig H. K. Kristensen prisen 2010.

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

- arbejder for fremme af lokalhistorisk interesse

Arsregnskab 2009

Indtægter

Kontingent		89.800,00
Tilskud		
Oscar Nielsen Fond	2.000,00	
Vejen Kommune	2.000,00	
Varde Kommune	2.000,00	
Fang Kommune	500,00	
Blikund Kommune	2.000,00	
Esbjerg Kommune	3.400,00	
Kulturministeriet	<u>22.464,00</u>	34.364,00
Renter og gebyrer		11.431,30
Bogsalg		6.098,50
Copydan		<u>16.018,73</u>
Indtægter i alt		157.712,53

Udgifter

Årbogen, trykning	67.581,25	
Årbogen, distribution, forfatterhonorar, redaktionsmøder	13.237,40	
Møder, arrangementer m. m.	779,00	
Lokaleleje til kontor, arkiv, og lager	19.200,00	
Telefon, internet	4.000,00	
Kontorartikler m. m.	11.674,78	
Bestyrelsesmøder m. m.	13.714,53	
Porto i øvrigt	8.985,50	
HN-prisen	2.500,00	
Repræsentation, gaver mm	<u>1.202,00</u>	142.839,46
Overskud		<u>14.833,07</u>

Status

Aktiver

kassebeholdning	1.451,00
Erhvervs giro 3737 6043194	9.972,47
Erhvervs konto 3737 6880004152	4.862,39
Obi. konto 4960167878 (udgået)	0,00
Vestjyske Bank	224.319,27
Investeringsbeviser	150.687,33
Boliger	<u>6.250,00</u>
Aktiver i alt	397.542,46

Egenkapital

Egenkapital pr. 1. jan 2009	380.330,06
Kursændring på investeringsbeviser	2.379,33
+ Overskud 2009	<u>14.833,07</u>
Egenkapital e. 31/12 2009	<u>397.542,46</u>

Søren Frederiksen
Kasserer

Edel H. Uvergaard
Revisor

Frede M. Kristensen
Revisor

Bibliografi 2009

Historisk Samfund for Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskrifter, der vedrører det gamle Ribe Amts historie.

Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra biblioteker, museer, arkiver og enkelte private personer, der velvilligt har stillet deres udgivelser til rådighed for redaktionen. Her vil man fortsat være meget taknemlig for oplysninger, der kan føre til, at listen bliver så komplet som muligt.

Når der i listen henvises til Egnsbogen 2009, omfatter henvisningen Grindsted-Billund egnen. Lokalårbogen 2009 omhandler gamle Bramming Kommune og Fra Ribe Amt 2009 er Historisk Samfunds årbog.

Årbøger og årsskrifter

By, marsk og geest 21. Kulturhistorisk årbog for Sydvestjylland. Ribe 2009.

Egnsbogen 2009. Grindsted Billund Give 2009.

Fra Ribe Amt. Historisk Samfund for Ribe Amts årbog 2009. Esbjerg 2009.

Lokalårbogen. Lokalhistorisk Forening for Bramming 2009. opdatering. Museet for Varde By og Omegn Årbog 2009.

Ribe Katedralskole 2009.

Sjæklen 2008. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet. Esbjerg 2008.

Anden Verdenskrig

Abildtrup, Erik: »Mindet lader som ingenting. Barndomsindringer fra Bramming under 2. verdenskrig« i Lokalårbogen 2009 s. 13-20.

Jensen, Ernst: »Nød lærer nøgen kvinde at spinde. Opfindsomhed og rationering under Anden Verdenskrig« i Fra Ribe Amt 2009 s.41-46.

Oxlund, Christian: »Tørvegravning i Bække Mose under Anden Verdenskrig« i Fra Ribe Amt 2009 s. 55-59.

Arkæologi

Andersen, Sina Toldtoft: »Glimt af livet ved Varde Å« i opdatering 2009 s. 82-89.

Bentsen, Lars Chr.: »Med gravhøj som nabo« i opdatering 2009 s. 112-116.

Feveile, Claus og Mette Højmark Søvsø: »Vikingetidsgravpladsen ved Hunderup, 15 jordfæstegrave omkring en stensgrav fra stenalderen« i By, marsk og geest 2009 s. 33-48.

Frandsen, Lene B.: »Lønne pigens – fra fund til formidling« i opdatering 2009 s. 61-64.

Frandsen, Lene B.: »Årets arkæologi« i opdatering 2009 s. 70-81.

Frydenlund Jensen, Steen: »Fladmarskgrave fra høj og flad mark – tre enkeltgravstidsgrave fra Krogsgaard« i By, marsk og geest 2009 s. 10-21.

Hansen, Merete Vigen: »Formidling af Lønnepigen« i opdatering 2009 s. 65-69.

Lauridsen, Jens G.: »Detektorfund ved Sig« i opdatering 2009 s.90-96.

Lorange, Tine: »Gensyn med en tuegrav ved Årre« i opdatering 2009 s. 97-105.

Møller, Niels Algreen: »En gravhøj ved Årre« i opdatering 2009 s. 106-111.

Nielsen, Linda: »Gammelbro« i Egnsbogen 2009 s. 39-41. [Billund Sogn].

Siemen, Palle: »En overraskende gave fra Brokær« i By, marsk og geest 2009 s. 22-32.

Poulsen-Hansen, Kamilla Marie: »Førromersk Jernalder i Bramming sydby« i Lokalårbogen 2009 s. 89-94.

Bindebreve

Kjeldsen, Børge: »Vestjyske bindebreve« i By, marsk og geest 2009 s. 74-82.

Bryggerihistorie

List, Troels og Kaj Sondrup. Fra Skibsøl til Cola. Esbjerg Bogtrykmuseum 2009.

Børnelege

Frandsen, Johs. Nørregaard: »Antonius og andre lege« i Fra Ribe Amt 2009 s.47-54.

Dambrug

Vind Jensen, Hartvig: »Endrup Møllens dambrug – Naturgenopretning« i Lokalårbogen 2009 s. 77-80.

Egnehistorie

Andersen, Finn. Rask gik det. Eshjerg Kooperative Fællesråd 2008.

Dall, Uwe. Uden for byporten og inden for byporten. Historier fra Ribe og Omegn. Liljebjerget, Sydvestjyske Museer, Ribe 2009.

Guldberg, Mette: »Hjerting-tolderen og bøndeskipperne« i Zise. *Told- og Skatthehistorisk Tidsskrift* 2001 s. 7-14.

Hansen, Mogens: »Filskov sogn« i *Egnsbogen* 2009 s. 8-13.

Hoffmann, Birthe: »Darum Hotel 1958-1971« i *Lokalårbogen* 2009 s. 56-58.

Holsted Lokalarkiv. Føvling 1930'erne og 1940'erne. Holsted 2009.

Haahr, Mia og Poul: »Da Bramming blev grøn« i *Lokalårbogen* 2009 s. 8-12.

Jensen, John V.: »Malerne i Nymindegab« i opdatering 2009 s. 54-60.

Juhl, Magne: »Forsøg på smugleri over Kongeåen langfredag nat 1771« i *Fra Ribe Amt* 2009 s.19-33.

Kristensen, Thyge. Handling gi'r Forvandling. Eshjerg Byhistoriske Arkiv 2009.

Laugesen, Inge Nybro: »Sneum å og vadested ved Nybro« i *Fra Ribe Amt* 2009 s. 5-9.

Mikkelsen, Viggo: »Malt- og køllehuse i Janderup Sogn« i *Fra Ribe Amt* 2009 s.76-78.

Mulvad, Søren: »Butikken i Skallebæk i 100 år« i *Byhornet* nr. 92, juli 2009.

Nielsen, Ejler: »En husmands erindringer« i *Lokalårbogen* 2009 s. 59-69.

Nielsen, Jens N.: »Ruder i Ribe i renæssancen« i *By, marsk og geest* 2009 s. 49-63.

Nielsen, Linda: »Historien om et klaver« i *Egnsbogen* 2009 s. 28-29. [Billund Forsamlingshus]

Nielsen, Linda: »Gammelbro« i *Egnsbogen* 2009 s. 39-41. [Billund Sogn]

Nissen, Klaus F.: »Trehøje i Grimstrup Krat« i *Lokalårbogen* 2009 s. 80-82

Pedersen, Elna Støier Snor. *Foldingbro Nord og Syd for Kongeåen*. Foldingbro 2009

Petersen, Sam. Højst: »Vejrup Maskincenter« i *Lokalårbogen* 2009 s. 83-88.

Poulsen, Doris Kamedula og Tage Nielsen: »Darum Mark« i *Lokalårbogen* 2009 s. 46-55.

Poulsen, Doris og Tage Nielsen: »Gørdings gadenavne« i *Lokalårbogen* 2009 s. 70-76.

Erindringer

Abildtrup, Erik: »Mindet lader som ingenting. Barndoms-

erindringer fra Bramming under 2. verdenskrig« i *Lokalårbogen* 2009 s. 13-20.

Husted, Vagn: »Et erindringsglimt fra Kikkenborg« i *Lokalårbogen* 2009 s. 21-25.

Laugesen, Inge Nybro: »Gertruds breve, glimt fra en udvandrersfamilies hverdag« i *Lokalårbogen* 2009 s. 36-45.

Madsen, Ingeborg og Ingrid Jensen: »Engang hed det husmoderafløser...« i *Lokalårbogen* 2009 s. 26-30.

Nielsen, Ejler: »En husmands erindringer« i *Lokalårbogen* 2009 s. 59-69.

Schmidt, Kristoffer: »Den kloge kone i Sejstrup« i *Lokalårbogen* 2009 s. 31-35.

Forsamlingshuse

Nielsen, Linda: »Historien om et klaver« i *Egnsbogen* 2009 s. 28-29. [Billund Forsamlingshus]

Havne og Fiskeri

Byskov, Søren: »Industrifisk i Eshjerg – en epoke er slut« i *Sjæklen* 2008 s. 55-77.

Guldberg, Mette: »Havnenes kulturarv« i *Sjæklen* 2008 s. 43-53.

Høst, Jeppe: »Fiskeriets værste fjende – eller kært pattedyr. Sælffredningsprocessen i Danmark fra 1945 til 1980« i *Sjæklen* 2008 s. 97-111.

Wichmann, Niels: »Fiskerireguleringen i Danmark« i *Sjæklen* 2008 s. 79-95.

Hekseprocesser

Kallestrup, Louise Nyholm: »»Svøren til Ild og Brand for hendes trolddomsgerninger« -glimt af en svunden forestillingsverden i trolddomsprocesserne i Ribe i begyndelsen af det 17. århundrede« i *By, marsk og geest* 2009 s. 64-73.

Hjemmeværnet

Øllgaard, Olav. »Rødderne fra Brørup«. Holsted 2009.

Klima

Jensen, Lasse Fast: »Den globale opvarmning og havet« i *Sjæklen* 2008 s. 137-149.

Kulturhistorie

Byskov, Søren: » Industrifisk i Eshjerg – en epoke er slut« i *Sjæklen* 2008 s. 55-77.

Frikke, John: »Fuglenes Vadehav – om 25 års beskyttelse af fuglelivet i Danmarks vigtigste vådområde« i *Sjæklen* 2008 s. 113-135.

Guldberg, Mette: »Havnenes kulturarv« i *Sjæklen* 2008 s. 43-53.

Kallestrup, Louise Nyholm: »Svoren til Ild og Brand for hendes trolddomsgeminger« -glimt af en svunden forestillingsverden i trolddomsprocesserne i Ribe i begyndelsen af det 17. århundrede« i *By, marsk og geest* 2009 s. 64-73.

Kjeldsen, Børge: »Vestjyske bindebrev« i *By, marsk og geest* 2009 s. 74-82.

Manø, Søren: »Hans Kristian Kristensen« i *Historiens Ildsjele* s. 63-70. DHF 2009.

Mulvad, Søren: »Dronning Bengerd« i *Fra Ribe Amt* 2009 s.10-18.

Nielsen, Jens N.: »Ruder i Ribe i renæssancen« i *By, marsk og geest* 2009 s. 49-63.

Reinheimer, Martin: »Slaven der blev slavehandler« i *Sjæklen* 2008 s. 9-27.

Slyngborg, Mette: »Hjem Is – en kulturhistorisk undersøgelse« i *By, marsk og geest* 2009 s. 83-99.

Wichmann, Niels: »Fiskerireguleringen i Danmark« i *Sjæklen* 2008 s. 79-95.

Lokal forvaltning

Ploug, Marianne: »Til fælles bedste« i opdatering s. 46-53.

Malerkunst

Jensen, John V.: »Malerne i Nymindegab« i opdatering 2009 s. 54-60.

Jensen, John V.: »Nye, gamle og spændende rammer – en rammefortælling om Otto Frellos kunstværker« i opdatering 2009 s. 19-28.

Tyrrestrup, Hans: »Under orgelbruset – en udsmykningshistorie fra Vestjysk Musikkonservatorium« i *Fra Ribe Amt* 2009 s. 34-40.

Mindeord

Prange, Knud: »Min ven Verner Bruhn 1928-2007« i *Fra Ribe Amt* 2009 s.73-75.

Personalhistorie

Kragssig Jensen, Mogens: »Stamtavle med våbenafbildning og portrætter over slægten Teilman« i *Danmarks Adels Årbog* 2006-08 s. 603-641. Syddansk Universitetsforlag 2009.

Laugesen, Inge Nybro: »Familien Mogensens Ford fra 1929« i *Fra Ribe Amt* 2009 s.60-66.

Willadsen, Olav. Det skete på Solbakkegaard. Esbjerg 2009.

Skibs- og søfart

Bøllund, Richard: »Skibsprovantering – et serviceerhverv i forandring« i *Sjæklen* 2008 s. 29-41.

Byskov, Søren: » Industrifisk i Esbjerg – en epoke er slut« i *Sjæklen* 2008 s. 55-77.

Simonsen, Johs. Bredmose. Ud i den store verden. Passagersejlad fra Esbjerg 1875-2009. Esbjerg Byhistoriske Arkiv 2009.

Skoler og skolehistorie

Ejstrup, Jannie Uhre: »Nørholms kulturlandskab – for børn« i opdatering 2009. s. 33-36.

West, Carlote: »Skoletjenesten – godt i gang« i opdatering 2009. s. 29-32.

Slavehandel

Reinheimer, Martin: »Slaven der blev slavehandler« i *Sjæklen* 2008 s. 9-27.

Slægtshistorie

Kragssig Jensen, Mogens: »Stamtavle med våbenafbildning og portrætter over slægten Teilman« i *Danmarks Adels Årbog* 2006-08 s. 603-641. Syddansk Universitetsforlag 2009.

Laugesen, Inge Nybro: »Gertruds breve, glimt fra en udvanderfamilies hverdag« i *Lokalårbogen* 2009 s. 36-45.

Willadsen, Olav. Det skete på Solbakkegaard. Esbjerg 2009.

Sygehushistorie

Høy-Nielsen, Aja: »Godbidder og sidegevinster – hvad sygehusarkivet også gemte« i *Fra Ribe Amt* 2009 s. 67-72.

Smuglerhistorie

Juhl, Magne: »Forsøg på smugleri over Kongeåen langfredag nat 1771« i *Fra Ribe Amt* 2009 s.19-33.

Vadehavet

Frikke, John: »Fuglenes Vadehav – om 25 års beskyttelse af fuglelivet i Danmarks vigtigste vådområde« i *Sjæklen* 2008 s. 113-135.

Jensen, Lasse Fast: »Den globale opvarmning og havet« i *Sjæklen* 2008 s. 137-149.

Winblad, Nanna og Dorte Vind. Vadehavet på Tværs. Fiskeri og Søfartsmuseet Saltvandsakvariet 2009.

Virksomhedshistorie

Bøllund, Richard: »Skibsprovantering – et serviceerhverv i forandring« i *Sjæklen* 2008 s. 29-41.

Byskov, Søren: »Industrifisk i Esbjerg – en epoke er slut« i *Sjæklen* 2008 s. 55-77.

Petersen, Sam. Højt: »Vejrup Maskincenter« i *Lokalårbogen* 2009 s. 83-88.

Slyngborg, Mette: »Hjem Is – en kulturhistorisk undersøgelse« i *By, marsk og geest* 2009 s. 83-99.

Zoologi

Feveile, Claus & Kim Aaris-Sørensen: »Uroksekraniet fra stemmeverket ved Tved Å/ Hølet bæk- et sjældent zoologisk fund fra Sydvestjylland« i By, marsk og geest 2009 s. 5-9.

Billund Kommune

Hansen, Mogens: »Filskov sogn« i Egnsbogen 2009 s. 8-13.

Nielsen, Linda: »Historien om et klaver« i Egnsbogen 2009 s. 28-29. [Billund Forsamlingshus]

Nielsen, Linda: »Gammelbro« i Egnsbogen 2009 s. 39-41. [Billund Sogn]

Esbjerg Kommune

Abildtrup, Erik: »Mindet lader som ingenting. Barndomserindringer fra Bramming under 2. verdenskrig« i Lokalårbogen 2009 s. 13-20.

Andersen, Finn. Rask gik det. Esbjerg Kooperative Fællesråd 2008.

Bøllund, Richard: »Skibsprovantering – et serviceerhverv i forandring« i Sjøklen 2008 s. 29-41.

Byskov, Søren: »Industrifisk i Esbjerg – en epoke er slut« i Sjøklen 2008 s. 55-77.

Dall, Uwe. Uden for byporten og inden for byporten. Historier fra Ribe og Omegn. Liljebjerget, Sydvestjyske Museer, Ribe 2009.

Feveile, Claus & Kim Aaris-Sørensen: »Uroksekraniet fra stemmeverket ved Tved Å/ Hølet bæk- et sjældent zoologisk fund fra Sydvestjylland« i By, marsk og geest 2009 s. 5-9.

Feveile, Claus og Mette Højmark Søvsø: »Vikingetidsgravpladsen ved Hunderup- 15 jordfæstegrave omkring en storstensgrav fra stenalderen« i By, marsk og geest 2009 s. 33-48.

Frydenlund Jensen, Steen: »Fladmarskgrave fra høj og flad mark – tre enkeltgravstidsgrave fra Krogsgaard« i By, marsk og geest 2009 s. 10-21.

Guldberg, Mette: »Havnenes kulturarv« i Sjøklen 2008 s. 43-53.

Guldberg, Mette: »Hjerting-tolderen og bondeskipperne« i Zise. Told- og Skatthehistorisk Tidsskrift 2001 s. 7-14.

Hoffmann, Birthe: »Darum Hotel 1958-1971« i Lokalårbogen 2009 s. 56-58.

Husted, Vagn: »Et erindringsglimt fra Kikkenborg« i Lokalårbogen 2009 s. 21-25.

Høy-Nielsen, Aja: »Godbidder og sidegevinster – hvad syge-

husarkivet også gemte« i Fra Ribe Amt 2009 s. 67-72.

Haahr, Mia og Poul: »Da Bramming blev grøn« i Lokalårbogen 2009 s. 8-12.

Juhl, Magne: »Forsøg på smugleri over Kongeåen langfredag nat 1771« i Fra Ribe Amt 2009 s. 19-33.

Kallestrup, Louise Nyholm: »Svoren til Ild og Brand for hendes trolddomsgerninger« -glimt af en svunden forestillingsverden i trolddomsprocesserne i Ribe i begyndelsen af det 17. århundrede« i By, marsk og geest 2009 s. 64-73.

Kjeldsen, Børge: »Vestjyske bindebrev« i By, marsk og geest 2009 s. 74-82.

Kristensen, Thyge. Handling gi'r Forvandling. Esbjerg Byhistoriske Arkiv 2009.

Laugesen, Inge Nybro: »Sneum å og vadested ved Nybro« i Fra Ribe Amt 2009 s. 5-9.

Laugesen, Inge Nybro: »Familien Mogensens Ford fra 1929« i Fra Ribe Amt 2009 s. 60-66.

Laugesen, Inge Nybro: »Gertruds breve, glimt fra en udvandrersfamilies hverdag« i Lokalårbogen 2009 s. 36-45.

List, Troels og Kaj Sondrup. Fra Skibssøl til Cola. Esbjerg Bogtrykmuseum 2009.

Madsen, Ingeborg og Ingrid Jensen: »Engang hed det husmoderafløser...« i Lokalårbogen 2009 s. 26-30.

Mulvad, Søren: »Dronning Bengerd« i Fra Ribe Amt 2009 s. 10-18.

Mulvad, Søren: »Butikken i Skallebæk i 100 år« i Byhornet nr. 92, juli 2009.

Nielsen, Ejler: »En husmands erindringer« i Lokalårbogen 2009 s. 59-69.

Nielsen, Jens N.: »Ruder i Ribe i renæssancen« i By, marsk og geest 2009 s. 49-63.

Nissen, Klaus F.: »Trehøje i Grimstrup Krat« i Lokalårbogen 2009 s. 80-82.

Poulsen-Hansen, Kamma Marie: »Førromersk Jernalder i Bramming Sydby« i Lokalårbogen 2009 s. 89-94.

Poulsen, Doris Kamedula og Tage Nielsen: »Darum Mark« i Lokalårbogen 2009 s. 46-55.

Poulsen, Doris og Tage Nielsen: »Gårdings gadenavne« i Lokalårbogen 2009 s. 70-76.

Schmidt, Kristoffer: »Den kloge kone i Sejstrup« i Lokalårbogen 2009 s. 31-35.

Siemen, Palle: »En overraskende gave fra Brokær« i By, marsk og geest 2009 s. 22-32.

Simonsen, Johs. Bredmose. Ud i den store verden. Passagersejladsen fra Esbjerg 1875-2009. Esbjerg Byhistoriske Arkiv 2009.

Slyngborg, Mette: »Hjem Is – en kulturhistorisk undersøgelse« i By, marsk og geest 2009 s. 83-99.

Willadsen, Olav. Det skete på Solhakkegaard. Esbjerg 2009.
 Vind Jensen, Hartvig: »Endrup Møllens dambrug – Naturgenopretning« i Lokalårbogen 2009 s. 77-79.
 Winbladh, Nanna og Dorte Vind. Vadehavet på Tværs. Fiskeri og Søfartsmuseet Saltvandsakvariet 2009.

Varde Kommune

Andresen, Stina Toldtoft: »Glimt af livet ved Varde Å« i opdatering 2009 s. 82-89.
 Bentsen, Lars Chr.: »Med gravhøj som nabo« i opdatering 2009 s. 112-116.
 Frandsen, Lene B.: »Lønne pigen – fra fund til formidling« i opdatering 2009 s. 61-64.
 Frandsen, Lene B.: »Årets arkologi« i opdatering 2009 s. 70-81.
 Hansen, Merete Vigen: »Formidling af Lønnepigen« i opdatering 2009 s. 65-69.
 Ejstrup, Jannie Uhre: »Nørholms kulturlandskab – for børn« i opdatering 2009. s. 33-36.
 Jensen, John V.: »Nye, gamle og spændende rammer – en rammefortælling om Otto Frellos kunsværker« i opdatering 2009 s. 19-28
 Jensen, John V.: »Malerne i Nymindegab« i opdatering 2009. s. 54-60.

Lauridsen, Jens G.: »Detektorfund ved Sig« i opdatering 2009 s.90-96.

Lorange, Tine: »Gensyn med en tuegrav ved Årre« i opdatering 2009 s. 97-105.

Mikkelsen, Viggo: »Malt- og køllehuse i Janderup Sogn« i Fra Ribe Amt 2009 s.76-78.

Møller, Niels Algreen: »En gravhøj ved Årre« i opdatering 2009 s. 106-111.

Ploug, Marianne: »Til fælles bedste« i opdatering 2009. s. 46-53

Ejstrup, Jannie Uhre: »Nørholms kulturlandskab – for børn« i opdatering 2009. s. 33-36.

Varde Lokalhistoriske Forening. Lokalhistoriske meddelelser. Nr. 1 og nr. 2 Varde 2009.

West, Carlote: »Skoletjenesten – godt i gang« i opdatering 2009. s. 29-32.

Vejen Kommune

Holsted Lokalarkiv. Føvling 1930'erne og 1940'erne. Holsted 2009.

Museumsavisen. Museumsforeningen Sønderkov. 2009.

Pedersen, Elna Støier Snor. Foldingbro Nord og Syd for Kongeåen. Foldingbro 2009.

Øllgaard, Olav. »Rødderne fra Brørup« Holsted 2009.

Register 2010

Registeret henviser til navne, steder/byer, men ikke til enkelte guder. Det er tilstræbt at gøre registret så fuldkommen som muligt. * betyder at der henvises til en illustration.

Emneregister 2010

A
Anden Verdenskrig 16, 24, 59, 95

D
Døden skal have en årsag 25, 26,
27, 28, 29, 30, 31, 32, 33

N
Nye medlemmer 2009 89

P
Poesibøger 51, 52, 53, 54, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 61

V
Vardes store arbejdsplads og den
tyske besættelse 15, 16, 17,
18, 19, 20, 21, 22, 23, 24
Varde Stålværk 15, 16, 17, 18,
19, 20, 22, 23, 24

Forfatterregister 2010

A
Andreasen Knud, ingeniør
og cand. mag. i historie 15, 24

C
Christensen, Flemming,
Inspektør 63

H
Høy-Nielsen Aja, fhv.
sygeplejerske, forfatter 25, 33

L
Lyne Olaf, fhv.gårdejer i Outrup
og bankbestyrer i Finland 5, 14

M
Mulvad, Søren, skolelærer,
forfatter 71, 78, 104

P
Pedersen, Olga, lokalhistoriker 51,
61, 92, 104
Post Camilla, cand mag i
middelalderarkæologi 35, 50
Poulsen-Hansen, Kamma
Marie, ærkæolog 79, 88

Personregister 2010

A
Agger, Frode gårdmand i
Bøllinglunde 48
Andersen, Hans, candpolit.
København 66
Andrén anders, svensk arkæolog 85
Axel, prins 23
Aagaard, bager i Ribe 72, 75

B
Bang, Bernhard, forsker,
født i Sorø 1848 6, 7, 8, 9

Bencard, Mogens arkæolog
og kunsthistoriker 89, 92, 93

Bjerregaard, kredsdyrlæge i
Grindsted 13

Boch, Henriette, pige fra Meels
på Als 52

Bording, Landbrugsminister 13
Broe, Thomas, smed i Ribe 67

Brøgaard, malermester i Ribe 63,
64, 67, 69, 70

Bruun, Axel, konstruktør
i Ribe 63, 64

Bruun, distriktslæge 30, 64
Buk-Swienty, Tom, forfatter 74, 78

Bülow, O. R., direktør på
Varde stålværk 15

C
Christensen, Arnold, bogbinder
i Ribe 64
Christensen, Bertel, smed i Loft 81
Christensen, Christian,
skoleelev i Esbjerg 59
Christensen, Dahl, bogholder
i Ribe 64, 65, 69

Christensen, Ellen N., pige
fra Als 52

Christensen, Aage Møller,
faldskærmsagent 20, 22

Christiansen, Peder, fattiglem
i Sneum Sogn 29

Clausen, Hans C., skoleelev
på Als 54

Clausen, J. M., bygmester
i Ribe 63, 70

Clausen, Jørgen, skoleelev på Als 53

D
Duborg, Hans gårdejer 9

E
Edelberg, Johanne, Ribe 78
Engberg, Harald Laurids, Ribe 72

F
Faurischou, Ribe 75

Feveile, Claus, fotograf 35

Fræhr, Egon, borgmester
i Vejen Kommune 90

Fraas, Johanne, Ribe 75

G
Gerken, Johanne 56

Gerner-Mikkelsen, Poul Erik,
politifuldmægtig i Varde 20, 22

Gregersen, Rasmus, købmand
i Ribe 75

H
Hansen, Anne Katrine, pige i
Oksbøl på Als 51, 52, 54

Hansen, Gunnar Schmidt, Loft	86	Ludvigsen, Erna, Brørup	56	Silberbauer, driftsleder i Ribe	68
Hansen, Helene, skoleelev på Als	53	Lyne, Jes Jensen, gårdejer i Outrup (1882-1942)	8, 10, 12, 13, 14	Simonsen, adjunkt i Ribe	69, 97, 98
Hansen Laurids, overdyrlæge	8, 9, 10	Lyne, Ole, gårdejer i Outrup (1849-1927)	7	Simony, Jørn, politimester i Varde	20, 22
Hansen, Laust, gårdmand i Okholm	40	M		Swith, læge i Ribe	68
Hansen, Mogens, museumsleder i Bramming	86, 91, 104	Madsen, Henrik, skoleelev på Als	53	Sørensen, Orla, Esbjerg	56, 58
Hansen, Norma, Esbjerg	59	Madsen, J. Kr. Forstander	9, 46, 87, 89, 96, 98	T	
Hansen, Viggo, maskinarbejder på Varde Stålværk	17, 18, 20, 21, 22, 23, 24	Manøe, Søren, Ølgod	90	Thomsen, Mickel Hansen, gårdejer	41
Helms, Jacob, Ribe	77	Midtgaard, Jephine, bondekone i Lundsmark	37	V	
Høegh-Guldberg, landfysikus på Fyn	26	Moberg, dyrlæge	12	Vivike, Holger, agent for Danmarks Kommunistiske Parti (1910-1992)	17
I		Moltesen, Bodil, datter	45	W	
Ingemann, læge	14	Moltesen, Jens Lassen, gårdmand i Lundsmark	38, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 49	Wolff, postmester i Ribe	78
J		Mårtensen, Arthur, læge	14		
Jannicksen, Søren svoger og forlover	37	N		Stedregister 2010	
Jensen, J. Vinter, arbejdsmand i Ribe	69	Nielsen, Jesper, husmand	9	A	
Jensen, Marie, Esbjerg	59	Nordentoft, Knud, læge i Varde	20, 22	Ågtrup	54
Jessen, Elbæk, medlem af fællesudvalg for Ribe Amts mejeriforening	9, 10	Nyborg, Arnold, isenkræmmer i Ribe	64	Allerup	29
Johansen, Johan Jensen, gårdmand i Okholm	40, 41	Nørregaard Frandsen, Johannes, institutleder	89	Als	54
Jørgensen, Eleanore, skoleelev	55	O		Alslev	29
Jørgensen, Jens, Varde	22	Okholm, Hansen, Hans Jørgen, forfatter	40, 47	Amerika	16, 71, 74
Jørgensen, Jørgen, Esbjerg	58	P		Ansager	20, 82
K		Pacholski, Ejnar Ribe	68	Askov	46
Kieler, Flemming, medlem af Holger Danskegruppen i Varde	21	Pedersen, Christian, Esbjerg	68	Aabenraa	46, 49
Kock, Robert, forsker 1843-19105, 6, 7		Pedersen, Emil, tømrer i Ribe	68	B	
Koop, smed i Ribe	67, 96, 98	Pedersen, Steffen, forstander på Ladelund Efterskole	90	Belgien	16
Krogager, Eilif, præst i Sneum-Tjæreborg	22	Petersen, Anna, Ribe	75	Berlin	5, 16
L		Poulsen, Peder, kommunist, Esbjerg	17	Bramming	9, 67, 88, 91, 95, 96, 98
Larsen, Chr. Konsulent	9, 10, 13, 33, 56, 66	R		Bryndum	29
Larsen, Gunnar, tdl. Trafikminister	23	Rask-Jensen, gårdejer	9	Bølling Sogn	48
Laugesen, Inge Nybro, fortæller ved årbogspræsentation	90, 91	Ravn, Lars Pedersen, borger i Ålborg	35	C	
Lindbæk, Jannik Sørensen, gårdejer	37	Reinholm, Emma, Ribe	75, 76	Christiansfeld	55
Lindbæk Lindbæk, Peder Andreas Borrig, gårdmand i Sønder Farup	36, 37	Riis, Jacob A., Ribe	75, 78	D	
		Riis, Niels Eduard, redaktør på Ribe Stiftstidende	72	Damslund	49
		S		Dejbjerg	48
		Schmidt, Claus Moltesen, halvbroder	40	E	
		Schmidt, Jørgen, smed i Ribe	64, 67	England	6, 16, 20, 22, 71, 72
				Esbjerg	8, 9, 15, 17, 19, 22, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 47, 56, 58, 59, 60, 65, 68, 87, 89, 91, 95, 96, 97, 98, 104
				Europa	5, 71, 84, 87
				F	
				Falster	72
				Frankrig	16

Frederikshavn	72	Lolland	72	Sneum Sogn	29
Fåborg	89	London	6	Sorø	6
G		Lundsmark	37, 38, 40, 43	Sødding	48, 49, 50
Grimstrup	29, 89, 96, 98	M		Sønderborg Amt	51, 52
Grindsted	13, 79, 80, 82, 83, 84, 87, 91, 95, 104	Møn	72	T	
Guldager	29, 87	N		Tjæreborg	22, 29, 89
H		Nordafrika	17	Tyskland	5, 16, 17, 19, 24, 54
Haderslev	33, 73, 75, 78	Nordslesvig	40, 43, 44, 45, 49, 50	U	
Hanning	48, 49, 50	Norge	16, 86	Ubberup	37
Helsingør	72	Nørre Nebel	91	USA	5
Hjerting	12, 89, 96, 98	O		V	
Holland	16	Okholm	37, 40, 41, 47, 48, 49, 50	Varde	9, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 29, 32, 80, 83, 84, 87, 89, 91, 95, 99
Horsbøl	79, 84, 85, 104	Oksbøl	15, 51, 52, 54	Vejle	84
Hostrup	29	Oksbøl Sogn	51, 52	Vester Nykirke	29
Hvidding	35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 91	Outrup	2, 7, 10, 14	Vester Vedsted	35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50
J		P		Ø	
Jerne	29	Prøjsen	5	Østvig	38, 77
Jylland	5	R		Å	
K		Ribe	1, 2, 3, 5, 9, 10, 12, 13, 14, 24, 40, 49, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 104, 105	Ålborg	20, 24, 35, 75, 78
Kolding	14, 50, 54, 75, 76, 77, 88	Ringkøbing Amt	9, 49	Årre	95, 99
Korsør	67, 72, 78	Roskilde	72		
København	6, 14, 24, 25, 26, 30, 33, 49, 66, 72, 76, 87, 88, 89	Rusland	71		
L		S			
Ladelund	9, 90	Skads	29		
Lemvig	72	Skagen	72		
Loft, Grindsted	79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88	Skærbæk	40, 49		

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund

Bestyrelse

Formand

Lokalhistoriker Olga Pedersen
Vestergade 6, 6670 Holsted
Tlf. 75 19 82 80. e-mail: Olga.pedersen@stofanet.dk

Næstformand

Lærer Søren Mulvad
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.
e-mail: mulvadvarming@mail.com

Redaktør

Lokalhistoriker Olga Pedersen
Vestergade 6, 6670 Holsted
Tlf. 75 19 82 80. e-mail: Olga.pedersen@stofanet.dk

Kasserer

Søren Frederiksen,
Tværvej 10, 6622 Bække
Tlf. 75 38 97 06. e-mail: histsamfund@profibermail.dk

Museumsleder Mogens Hansen
Frederiksberg Alle 13, 7200 Grindsted
Tlf. 51 18 29 55. e-mail: mogenshansen@mail.dk

Museumsinspektør Mette Guldborg
Frodesgade 110A, 6700 Esbjerg
Tlf. 75 45 49 69. e-mail: mg@fimus.dk

Peder Thygesen Nielsen
Midtbyvej 10, Blåvand
Tlf. 75 27 56 04

Henrik Præstholt
Klostergade 3B, 6760 Ribe.
Tlf. 75 42 02 41. e-mail: ribekloster@stofanet.dk

Suppleanter

Jens Erik Starup, Horsbølvej 13, 7200 Grindsted
Tlf. 75 32 23 53

Svend Bek-Pedersen, Mejlvangvej 19, 6870 Ølgod
Tlf. 75244861

**Ekspedition
og kasse**
Gironummer
Kontingent

Søren Frederiksen
6 04 31 94
125 Kr.

Fra Lokalarkivernes arbejdsmark i 2009

Ribe Amts Lokalarkiver (RAL)

Bestyrelsens beretning

Det er stort set ligegyldigt, hvor man er i lokalarkiververdenen: Alle taler om Arkibas4. Endelig er SLAs registreringssystem kommet så vel over sine børnesygdomme, at brugerne ikke oplever alt for mange problemer med det. Og rigtig mange er også kommet godt i gang med at bruge programmet. Afviklingen via Internettet gør adgangen meget lettere og fleksibel – man behøver rent faktisk ikke længere sidde i arkivet for at kunne lave arkivarbejde, så man kan godt få noget ud af ½ times overskudstid hjemme. Som f.eks. i den forgangne, lange snøvinter.

Selvom Arkibas4 således er et tigerspring fremad for lokalarkiverne, er det ikke helt og aldeles selvkørende. Bare det at komme i gang på en ny platform med nye skærmbilleder, betegnelser m.m. er en udfordring. Der er behov for kurser og for opfølgning lokalt i arkiverne, noget vi i det tidligere Ribe Amt er så heldige at have en konsulent til at tage sig af. Richard Bøllund har haft nok at tage sig til i forbindelse med indførelsen af Arkibas4 – uden hans indsats var vi næppe kommet så godt i gang her, som tilfældet er. Han vil selv komme nærmere ind på virksomheden i sin beretning, men jeg har fulgt med på RALs hjemmeside og er blevet imponeret over, hvor hurtigt de mange kurser er blevet fuldtægtet. Så samtidig med at Richard Bøllund roses for sin flid, er der også grund til at rose jer for jeres kursusinteresse.

Apropos konsulentordningen. Som bekendt hviler konsulentordningen på et tilskud fra det gamle Ribe Amt. Amternes tilskud til kulturaktiviteter – ikke blot til arkiver, museer, orkestre, teatre m.m. – blev ved strukturreformens gennemførelse parkeret i Kulturministeriet med henblik på at finde en fordelingsløsning inden for fire år. I juni 2009 blev den fremtidige ordning besluttet: Tilskud over 250.000 kr. vil i fremtiden blive administreret af Kulturministeriet, tilskud under 250.000 kr. udbetalt til de respektive kommuner som bloktilskud. Da alene lønsommen har afgjort beløbets indplacering, faldt tilskuddet til konsulentordningen i den pulje, der skal udbetales via bloktilskuddet til Esbjerg Kommune. Esbjerg Byråd havde mandag aften (den 15. marts) en sag på dagsordenen om disse tilskud, og vedtagelsen gik på lønandelspuljen. Der blev således

bevilget 234.419 kr. til konsulentløn i 2011. Dette beløb dækker ikke den samlede udgift – der er en manko på ca. 50.000 kr. Ud over tilskud til løn har amtspengene også omfattet et driftstilskud – i 2009 udgjorde det 32.500. kr. De penge bruges bl.a. til udgivelse af årsberetninger, kursusvirksomhed og ikke mindst kørsel. Hvorvidt disse penge kommer til udbetaling, vides endnu ikke.

Som gode vestjyder har I uden tvivl allerede regnet ud, at pengene ikke når sammen. Vi bliver derfor nødt til at finde modeller for, hvordan underskuddet kan dækkes – hidtil har Esbjerg Byhistoriske Arkiv været »sponsor«, men med udsigt til store besparelser vil det ikke fortsætte. Den helt gratis konsulentordnings dage er talte – fra 2011 må det forudses, at der skal lægges nogle penge imellem fra deltagende arkiver/arkivsamvirker. En udmelding fra RAL kommer snarest.

For at hele beretningen ikke skal komme til at gå op i penge, er der grund til at nævne andre, vigtige aktiviteter i det forgangne år. F.eks. at SLA har lagt ét af sine efteruddannelsesmoduler til det vestjyske. Det er vigtigt, arkivlederne løbende uddannes – og selv om SLAs kurser er noget dyrere end RALs, kan der ikke opfordres nok til at følge disse kurser. De er meget vigtige og nødvendige, for ting forandrer sig – selv i arkiververdenen. Tænk blot på Statens Arkiver, som lige har måttet trække en lang række kirkebøger tilbage fra www.arkivalieonline.dk på grund af indførte CPR-numre, ingen havde forventet at finde der – et udmærket eksempel på, hvordan moderne formidling på Internettet kan støde sammen med persondatalovgivningen. Apropos Internettet – så har adskillige af jer hørt om Historisk Atlas. I det tidligere Ribe Amt er Billund og Vejen kommuner ikke med i projektet, men de andre kommuner er. Projekt Historisk Atlas er et godt eksempel på, hvad moderne formidling på Internettet kan betyde, idet det er muligt at publicere såvel små som store historier. Og sikke søgemuligheder. Meget, der ellers ligger gemt på arkivernes hylder, kan komme frem i lyset - til gavn og glæde for såvel arkiverne som for brugerne. Lad os håbe, ikke blot Historisk Atlas bliver kanalen for at sprede viden om lokalarkivernes samlinger, men at der også snart kommer en Arkibas4 i netudgave, som gør det

muligt at søge i arkivernes registreringer på samme måde, som man snart kan via DAYS1, de statslige arkivers online-registratur.

Kort sagt: 2009 har været endnu et godt år på den lokalhistoriske arbejdsmark. På vegne af RALs bestyrelse er der derfor grund til at takke jer medlemmer for aktiv deltagelse i de forskellige aktiviteter – dog mærkeligt nok igen flest til generalforsamlingen, hvor der bydes på gule ærter m.m. Også en tak til RALs bestyrelse for godt og konstruktivt samarbejde samt til Historisk Samfund for Ribe Amt for det fortsatte samarbejde om udgivelse af arkivernes årsberetninger. Endelig skal der lyde en stor tak til Richard Bøllund for det store arbejde, han yder for lokalarkiverne i det tidligere Ribe Amt.

Konsulentens beretning

2009 har budt på endnu et travlt, lærerigt og udfordrende år. Siden kommunalreformen er antallet af arkiver bare steget, så vi nu er helt oppe på 58 arkiver medlem af RAL, hvilket er rigeligt til at holde en konsulent på halv tid beskæftiget. Uddannelse, oplæring og arkivbesøg fylder godt i kalenderen, men jeg har også haft tid og mulighed for at deltage i forskellige tværgående samarbejds- og udviklingsfora til gavn for arkiverne.

Jeg har tydeligvis kunne mærke, at 2009 var året, hvor det nye registreringssystem Arkibas4 for alvor rullede ud over landet takket være indførelsen af kommunelicensen. En optælling blandt RALs medlemmer viser, at 44 arkiver er gået over på Arkibas4. Dette afspejles også i RALs uddannelsesaktiviteter, idet jeg fik afholdt 12 Arkibas4 heldagskurser i 2009 ved hjælp af Esbjerg Ungdomsskole, som venligt stillede lokaler til rådighed. To af dagene blev kurserne afholdt i Rødding, særskilt for arkiverne i Vejen Kommune. Derudover har jeg skullet yde en del assistance i forbindelse med arkivernes konvertering, klargøring, installation og opsætning af Arkibas. Uddannelsesindsatsen har koncentreret sig om at få nybegyndere kørt ind på rette spor. Derfor har Arkibas-kurserne primært bestået af grundkurser og udvidet. Selvom der også er efterspørgsel efter flere udvidede og administratorkurser fra de lidt mere øvede brugere, så har det vigtigste for mig været, at give flest muligt den basale uddannelse, så tingene ikke kører skævt fra begyndelsen, og som jeg efterfølgende skal bruge en del ressourcer at rette op på igen. For at få det grundlæggende vedr. registrering helt på plads afholdt jeg i januar måned også et registreringskursus i Helle-hallen.

Der ligger også en programmessig årsag til, at der endnu ikke har været afholdt Arkibas-kurser for de lidt mere øvede. Nogle af de programdele og registreringss-

formularer som der undervises i på administrator- og udvidet2-kurserne, er nemlig fortsat behæftet med fejl, som af og til får systemet til at opføre sig underligt eller i værste fald bryde sammen. Det er selvfølgelig ikke optimalt, men omvendt vil jeg også sige, at programmet i forhold til sidste år, er blevet langt mere driftsikkert. Det er i hvert fald kun positive meldinger, jeg hører fra arkiverne, når de omtaler Arkibas4. De fleste oplever, at have fået et langt mere brugervenligt program i forhold til den tidligere, forældede dos-version. Der arbejdes hårdt på at løse de fejl, der fortsat er i programmet, men det er en lang og sej proces, hvilket jeg har fået et nærmere indblik i, efter jeg i foråret takkede ja til en forespørgsel om at indtræde i bestyrelsen for Arkibas Aps - anpartsselskabet ejet af SLA, som står for driften og udviklingen af Arkibas. Udfordringen i dette arbejde består dels i at holde programmøren i ørerne og dels at få økonomien til at hænge sammen, så der også er råd til udvikling og forbedringer af Arkibas. Noget andet, der aktuelt er på dagsordenen, er at få udarbejdet en kravspecifikation og ansøgning til udviklingen af Arkibas.dk – internetportalen som for alvor vil slå dørene op til arkivernes righoldige samlinger.

På kursus siden har vi i RALs uddannelsesudvalg taget initiativ til, at der bliver lettere mulighed og adgang til at få den bedste og mest omfattende arkivuddannelse, nemlig ved at arrangere og tilbyde SLAs arkivmedarbejderuddannelse her i området. Kurset består af fem moduler, der hver varer to dage. I september tog vi hul på denne uddannelsesrække med afholdelsen af kurset i synliggørelse og formidling, og det er planen, at tilbyde et modul hvert halve år, så alle fem moduler har været afholdt om et par år. Det er vigtigt at vide, at denne uddannelse er obligatorisk til alle arkivledere, der er tiltrådt efter den 1. januar 2007, men den er bestemt også relevant for alle øvrige arkivmedarbejdere.

Gennem de senere år har man hørt ønsker om mere ABM-samarbejde, men det er ofte blevet ved de gode intentioner. Med Historisk Atlas er det faktisk lykkedes at stable et fornuftigt og længerevarende samarbejde på benene mellem de tre forskellige kulturinstitutioner - arkiver, biblioteker og museer – i Vadehavsregionen. Som repræsentant for arkiverne i de tre kommuner, Varde, Esbjerg og Fanø deltog jeg i den projektgruppe, som arbejder på at organisere og få indhold og kendskab til Historisk Atlas bredt ud i området. Historisk Atlas er en enestående formidlingsplatform, og et tilbud arkiverne i de berørte kommuner kan benytte sig af. I øjeblikket diskuteres det, hvorledes man kan organisere det fremadrettede arbejde og evt. via en lokal redaktør sikre kvaliteten og den fortsatte tilvækst af historiske oplysninger på det digitale atlas. Med den

positive opbakning fra bl.a. politikere og forskellige samarbejdspartnere, er der håb om, at Historisk Atlas kan fortsætte sin udbredelse indholdsmæssigt og geografisk. Ved den officielle præsentation på Hindsgavl Slot i juni måned, fik Historisk Atlas mange rosende ord med på vejen af regionsrådsformand Carl Holst. Tilsvarende var der en udbredt positiv stemning ved en lokal præsentation i Ribe i december måned.

Beretningen har berørt nogle af de større og nye arbejdsopgaver i 2009. Der har selvfølgelig også været det faste, rutinemæssige at »holde butikken kørende«, med alle de faglige og administrative opgaver der ligger heri. Det er bl.a. at tage sig af alle de henvendelser og spørgsmål, arkiverne kommer med, at indsamle, redi-

gere og udgive årsberetningerne, at få RAL-Nyt på gaden to gange årligt samt vedligeholde og opdatere RALs hjemmeside. Jeg ved godt, nogle synes, der er for lidt nyt på hjemmesiden – men husk: Det er også Jer, der skal være med til at levere indholdet. Til gengæld er hjemmesiden et glimrende redskab til status og tilmelding til kurser, og til at have en ajourført arkivvejviser.

Til sidst vil jeg takke alle samarbejdspartnere i 2009, herunder RALs bestyrelse, og ikke mindst alle frivillige arkivmedarbejdere som udfører et kæmpemæssigt arbejde, og via deres ihærdighed og søgen efter ny viden og inspiration benytter og berettiger konsulentordningen.

Beretninger fra de lokalhistoriske arkiver

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Grene Sogn

Billund Centret, Hans Jensensvej 6, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 24 72

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.00-21.00 samt efter aftale

Leder: Linda Nielsen, Møllevangen 15, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 27 50 (20 95 27 51)

E-mail: bln@bbsyd.dk

Den 1. maj sidste år overtog Linda Nielsen ansvaret for arkivet. Det ændrede ikke noget i arbejdet, da vi fortsætter efter det koncept, vi vedtog, da vi overgik til Arkibas3. Dengang blev vi enige om, at vi ville bygge arkivet op efter bibliotekssystemet, som vi siden har gennemført. Alt i arkivet er nu opstillet efter decimalclasssystemet. I 2009 har vi modtaget 47 afleveringer, hvoraf nogle har været ret omfattende. Disse afleveringer er registreret og på plads på nær en enkelt, der omfatter en billedserie, hvor der mangler navne på nogle af billederne.

De grønne afleveringer, som er indkommet før den elektroniske registrering blev påbegyndt, er nu også ved at være gennemgået og integreret i arkivets system. Der mangler ca. 8-10 hyldemeter. Som ny arkivleder har jeg deltaget i SLAs obligatoriske modulkurser, men er skuffet over kursernes standard, hvor man underviser i brug af blyant og papir, når vi for længst er ankommet i den digitale tidsalder. Af de tre modulkurser, jeg har bag mig, er der kun én gang, jeg kunne sige: Den dag havde jeg lært noget!

I det kommende år har vi planlagt, at vi skal have fotograferet byens parcelhuse, bygget i 1960'erne og 1970'erne. Desuden vil vi tage kontakt til udvalgte foreninger, for at få dem til at aflevere love, protokoller samt andet relevant materiale.

Filskov Lokalhistoriske Arkiv

Blåhøjvej 10, Filskov, 7200 Grindsted

Åbningstid: Mandag kl. 9.30-11.00

samt efter aftale med lederen

Leder: Judith A. Sørensen, Tlf.: 75 34 82 60

E-mail: filskovlokalhistorie@yahoo.dk

Nu er det tiden til at gøre status over det forgangne år 2009. Arkivet har haft et travlt år. Vi har fået fire afleveringer, heraf en meget omfattende fra et dødsbo efter en lokal historiker. Denne aflevering omfatter både arkivalier, mange kopier, bøger, udklip, billeder m.m. Vi har brugt meget tid på at sortere det indkomne materiale, men vi er ikke færdige endnu, selvom det er ved at tage pusten fra os!

Samtidigt har vi fået renskrevet den del af de indkomne arkivalier, der omhandler de to nedskudte bombefly og deres besætninger fra 1943 og 1944. Endvidere er regnskabet afsluttet for de to mindsten, der blev rejst den 5. maj 2008 for besætningerne på de to bombefly.

Filskov Lokalhistoriske Arkiv er repræsenteret i Billund Kommunes Arkivudvalg, Filskovs kontaktudvalg, Viadukt-hallen og forskellige borgergrupper. Tre af arkivmedarbejderne er ved at uddanne sig i registrering

af arkivalier m.m. på computer, således arkivet kan blive præsenteret på Internettet.

Af aktiviteter, kan vi oplyse, at vi fejrede den 5. maj med at lægge blomster ved de to mindstene. Arrangementet samlede 50 deltagere, der fik kaffe og kage i arkivet. Det var en dejlig aften, hvor vi fik en god debat om besættelsestiden. I Filskov har vi et lokalt blad, der udkommer fire gange årligt til alle husstande i sognet. Heri bringer vi en lille artikel, og gerne et billede fra gamle dage. Filskov Skole har jubilæum i 2012, så vi er i gang med at efterlyse gamle skolebilleder med henblik på en kommende udstilling.

Til sidst takkes alle udvalgsmedlemmer, samarbejdspartnere og alle dem, der har ydet en indsats for arkivet.

Grindsted Lokalhistoriske Arkiv

Grindsted Bibliotek, Tinghusgade 16, 7200 Grindsted
Tlf.: 75 32 09 00

Åbningstid: 1. og 3. onsdag hver måned kl. 15.00-18.00
(juli måned undtaget) samt efter aftale

Læsestuen er åben i bibliotekets åbningstid

Leder: Jens Erik Starup, Horsbølvej 13, 7200 Grindsted
Tlf.: 75 32 23 53

E-mail: Jens.Starup@post2.tele.dk

Hjemmeside: www.lokalarkiverbillund.dk

I det forløbne år har Grindsted Lokalhistoriske Arkiv modtaget nogle ret omfattende afleveringer. Det drejer sig om arkivalier fra foreninger som nedlægges på grund af de for tiden grasserende sammenlægninger. Nævnes kan Landbo- og Husmandsforeninger, politiske foreninger og fagforeninger. Antallet af afleveringer blev 36, hvoraf de fleste naturligvis kun indeholder en mindre mængde materiale.

Arkivet har været udfarende ved flere arrangementer. Der er blevet vist billeder og film på plejehjem, ved møde i Ældresagen og ved møder i Slægts- og Lokalhistorisk Forening. Arkivet var også med i Kulturnatarrangementet. I den anledning havde vi lavet en udstilling med nogle af apoteker Sophus Levin Hansens kulturhistoriske billeder.

Besøgstallet i arkivet blev i år 63, hvis man holder sig til de, der har skrevet i besøgsprotokollen. Besøgstallet er således på niveau med sidste år. Der har i 2009 været 116 henvendelser via e-mail mod 96 sidste år. Det daglige gennemsnitlige besøgstal på arkivets hjemmeside var 77. Arkivet kan vel ikke prale af mange internationale relationer, men i løbet af året har vi da fået en enkelt henvendelse fra Finland.

Registreringsarbejdet er blevet nemmere med det nye Arkibas, men der forestår et stort arbejde de kommende år, da en ret stor del af arkivets registratur endnu

Falcks Redningskorps på J.P. Jensensvej i Grindsted ca. 1935. Foto: Hans Lund.

kan findes på kartotekskort. I løbet af 2009 er der registreret ca. 2.000 fotos og omkring 140 arkivfonde.

Hvad fremtiden bringer, er naturligvis ikke altid så let at forudse. Men da arkivet har til huse på Grindsted Bibliotek, og vores kære kommunalbestyrelse har besluttet, at biblioteket skal flytte ind i nogle mere beskedne lokaler i et kommende idrætscenter, kan man jo forudse, at en flytning af arkivet formentlig bliver aktuel engang i 2011.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14.00-16.00
og 3. onsdag hver måned kl. 18.00-20.00

Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig
Tlf.: 75 33 58 57

Arkivets postadresse: Højene 1, 7250 Hejnsvig

E-mail: hejnsvig.sognearkiv@post.tele.dk

Hjemmeside: www.hejnsvigbynet.dk

Arkivet har hele året som sædvanlig haft åben for besøg hver anden onsdag. Arbejdet med journalisering og registrering sker hver onsdag formiddag, hvilket i øjeblikket beskæftiger fem arkivmedarbejdere. Vi er i øjeblikket i gang med at konvertere fra Arkibas3 til Arkibas4. Selvom vi har været på kurser, må det nok forventes at overgangen fra Arkibas3, som vi har anvendt siden 1998 og næsten kan udenad, vil nedsætte arbejds hastigheden indtil det nye system kommer helt ud i fingerspidsene. Der er i 2009 udfyldt 23 indkomstjournaler indeholdende ca. 150 forskellige arkivalier, ca. 500 billeder, og 146 dias.

Vi har haft besøg af knapt 50 interesserede gæster og som sædvanligt været med i Arkivernes Dag i november, hvor vi havde valgt at lave en udstilling om Fugdal Mose. På udstillingen var der også mulighed for at se en film med levende billeder fra en mose i Blåhøj. Fugdal Mose ligger 2-3 km. vest for Hejnsvig og beskæftigede i perioden 1918-1928 op til 300 »tørvebisser«. Fra mosen var der etableret særskilt jernbaneforbindelser til TKVJ (Troldhede-Kolding-Vejen-Jernbanen). Udstillingen om Fugdal Mose var arrangeret i et samarbejde med Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv, og vi havde fået fat i både billeder og arbejdsredskaber fra dengang. I forbindelse med udstillingen havde vi også inviteret journalist Jan Svendsen, der er forfatter til bogen »Tørvene triller«, til at holde et spændende foredrag om moserne i Danmark.

Sdr. Omme Egnarkiv

Sdr. Omme-Bibliotek, Skole Allé 3-5, 7260 Sdr. Omme
Tlf.: 75 34 14 46

Åbningstid: Efter aftale

Leder: Hans Møbjerg, Stakrogevej 75, 7260 Sdr. Omme
Tlf.: 75 34 72 18 (21 61 99 11)

E-mail: skaervang@mail.dk

Lokalesituationen er stadig ikke afklaret, men det forlyder, at vi kan bruge et lokale ved skolen. En flytning til idrætscentret har også været nævnt, idet man er i gang med at renovere og udbygge centret, men i planerne er der ikke udsigt til en indlemmelse af arkivet. Usikkerheden vedrørende vores tilholdssted fylder en stor del af vores tid.

Hvis arkivet skal køre, er det nødvendig med en internetopkobling, og det vil betyde faste udgifter, som skal betales. Det betyder også, at arkivets computerudstyr skal udskiftes til nyt. Personalemæssig kører arkivet på lavt blus, måske også på grund af de uafklarede lokaleforhold. Der har i årets løb været en del henvendelser, drejende sig om slægtsforskning, skelstridigheder og andre rettigheder som arkivet kunne være med til at klarlægge. Det er begrænset, hvad der er kommet af nye arkivalier i årets løb. Arkivet er måske ikke så synligt i det daglige, men hvis folk har brug for os, finder de os. Håbet for fremtiden er at få afklaret lokaleforholdene, og at finde nogle der brænder for at komme til at arbejde med den lokale egnshistorie.

Stenderup-Kroager Lokalhistoriske Arkiv

Plejecentret Engbo

Storegade 39A, Stenderup-Kroager, 7200 Grindsted
Tlf.: 97 70 94 01

Åbningstid: Tirsdag kl. 9.30-11.30 samt efter aftale

Leder: Finn Eg, Ansager Landevej 31, Krogager, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 94 01

E-mail: stendkrogloka@mvbmail.dk

Stenderup-Krogager Lokalarkiv er en frivillig forening. Efter en vedtægtsændring på foreningens generalforsamling den 25. marts 2009 blev foreningen medlem af RAL og SLA. Arkivet blev desuden oprettet som bruger af Arkibas4 i løbet af sommeren 2009. Registreringsarbejdet skred i begyndelsen langsomt frem, men ved god hjælp fra naboarkiver, der er kendt med programmet, kom vi et godt stykke vej med billedregistreringen.

I juni måned arrangerede vi en kirkegårdsvandring i samarbejde med Stenderup Menighedsråd. Interessen herfor oversteg selv de mest optimistiske forventninger, idet ca. 70 personer deltog. I november udgav vi et årsskrift på 24 sider, som blev solgt til foreningens medlemmer med rabat. Arkivet har en fast stand på julemarkedet, der hvert år finder sted i Teglgårdshallen. I år afholdt vi en gættekonkurrence med nogle af arkivets ejendele og billeder.

Der er indleveret mange fotos, især fra dagbladenes nedlagte billedarkiver, men også en del fra private. En aktiv indsamling af gamle konfirmandbilleder og skolebilleder har givet et godt resultat. Af andre indleveringer kan nævnes to foreningsprotokoller. Arkivet har også arbejdet med at lave lydoptagelser/interviews ved besøg hos gode fortællere.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Østergade 18, 6623 Vorbasse

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 19.00-21.00 samt efter aftale

Leder: Jørgen Møller, Dalgasvej 6, 6623 Vorbasse
Tlf.: 75 33 35 54

Arkivets postadresse: Dalgasvej 6, 6623 Vorbasse

E-mail: arkiv@vorbasse.dk

Hjemmeside: www.vorbasse.dk

Det kan næsten være en standardbemærkning, at det forgangne år har været aktivt og spændende. Ikke desto mindre er det tilfældet – endda i særlig grad. Året igennem blev arkiviteterne præget af arkivets flytning til en ny adresse og alle de praktiske gøremål, der fulgte i kølvandet herpå. På alle måder mødte arkivet meget stor hjælpsomhed og interesse, bl.a. fra Billund Kommune, museumsleder John Rendboe og fra tandlæge Margit Lassen, som accepterede at afstå lokaler til arkivet. Hele forløbet bekræftede udtrykket: Hvor der er vilje, er der vej! Arkivet udtrykker her en stor tak til disse aktører, ligesom vores praktiske hjælpere gjorde det muligt at flytte i et ryk den 8. april.

*Neelpakning af arkivalier i de forhenværende lokaler i Kirkegade.
Foto: Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv.*

Efter at være »installeret« holdt vi flyttereception den 9. juni for alle involverede. 30 fremmødte var med til at festliggøre dagen. Den 29. september holdt vi åbent hus for alle interesserede, og vi havde da besøg af 50 interesserede gæster. Begge dage modtog arkivet gode gaver - nogle i form af fine arkivalier. I forbindelse med flytning til de nye lokaler fik vi installeret en internetforbindelse og forberedelsen til Arkibas4 gik for alvor i gang. Samtidig blev der arbejdet på oprettelse af arkivets hjemmeside under Vorbasse-portalen www.vorbasse.dk.

Skybruddet over Vorbasse den 12. august viste os, at det utænkelige alligevel indtraf. Vi fik 20–25 cm. vand i kælder, og måtte evakuere de lavest-stående arkivalier. Professionel indsats med tørring blev iværksat, og god rådgivning fra konserveringscenteret i Ølgod gjorde, at ingen arkivalier led særlig skade. Efterfølgende er kloaksystemet sikret mod gentagelse.

I september måned blev alle kræfter brugt på at lave en udstilling om tørvegravningen i Vorbasse og Hejnsvig. Områderne supplerer hinanden godt, da de havde hver deres storhedsperiode, så det var naturligt, at de to arkiver samarbejdede. Udstillingen dannede kulisse for en fortælleaften med Jan Svendsen, Brande, som levende og engageret talte for de 80 fremmødte ud fra sin bog »Tørvne triller«. I den følgende uge blev udstillingen besøgt af et par hundrede mennesker. Desuden blev udstillingen præsenteret i forbindelse med valgdagen den 17. november, så et meget stort publikum, så udstillingen. Det var tydeligt, at mange minder blev vakt til live for dem, som havde arbejdet i mosen.

Endelig blev det også i 2009, at vores nye bestyrelse for arkivet blev sammensat og trak i arbejdstøjet. Også i

2009 støttede Vorbasse-Hejnsvig Sparekasse arkivet med et pengebeløb til indkøb af et digitalt spejlfleks-kamera og et digitalt videokamera. Antallet af fysiske besøg på arkivets åbningstid har været faldende, mens henvendelser og forespørgsler via mail er stærkt forøget.

Esbjerg Kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

Skolegade 10, 1. sal, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 39 20
Åbningstid: 2. og 4. onsdag i måneden kl. 16.00-18.00
samt efter aftale

Leder: Niels Erik Christiansen. Tlf.: 75 17 40 36

E-mail: bram-byhist@mail.dk

Hjemmeside: www.brammingby.dk

Året har haft sin rolige gang i arkivet. Vi er fortsat meget glade og tilfredse med vores nu to år gamle arkivlokaler. Vi er godt i gang med at registrere i Arkibas4, men må sande udsagnet »ting tager tid«. En stor hjælp har dog været at deltage på registreringskursus og det udvidede Arkibas-kursus. Vi er to, som registrerer i Arkibas hver tirsdag formiddag, når vi ellers kan afse tid til det.

Den 16. juni havde vi gadevandring i Storegade, og denne gang tog vi os af de lige numre. Gadevandringen blev fulgt op af hæftet »Storegade – de lige numre« med tekst og billeder. Den 11. august havde vi den årlige kirkegårdsvandring. Det er vores intention at sammenkrive og udgive de tidligere års kirkegårdsvandring, men efter at have fået afslag på økonomisk støtte er sagen sat lidt i bero. Vi har holdt fire foredrag med billeder i PowerPoint. To gange »Nørregade set fra lænestolen« og to gange »Storegade set fra lænestolen – de ulige numre«. Der var den sædvanlige store tilslutning til disse arrangementer, som også havde kaffebord i pausen. I oktober måned var der Kulturaften i byen (i østende regnvej), hvor arkivet deltog med åbent hus.

Der foretages løbende fotoregistrering af byens nye kvarterer, og ligeledes indsamles relevante avisnotiser, eksempelvis vedr. tinglysninger, mærkedage m.m. Arkivet har også lavet interviews med tidligere vognmand Conrad Hansen og hustru Eva Hansen samt med tidligere bedemand Niels Jørgen Hansen. Endeligt skal nævnes, at arkivet har deltaget i møder afholdt af RAL og Arkivudvalget for Esbjerg Kommune.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming

Åbningstid: 1. oktober-31. marts: Onsdag
kl. 15.00-17.00. Resten af året 1. onsdag hver måned
kl. 19.00-21.00. Juli lukket

Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming, Tlf.: 75 17 90 11
 Arkivets postadresse: Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming
 E-mail: darumsognearkiv@bbsyd.dk
 Hjemmeside: www.darumsognearkiv.dk

Arkivet har i 2009 modtaget 13 afleveringer, der alle hver for sig er interessante. Det kan derfor være svært at fremhæve enkelte afleveringer, men nævnes kan bl.a. materiale fra det nu nedlagte Darum Vindmøllelaug, der omfatter både fotos og skriftligt materiale. Der er også modtaget en mappe med fotos og tekst fra stormfloden den 24. november 1981, der truede digerne ved Darum og satte Esbjerg Havn under vand. Der har været 25 besøgende i arkivet og derudover et ikke opgjørt antal henvendelser pr. mail og til arkivets medarbejdere uden for arkivets åbningstid.

En af arkivets medarbejdere arbejder med at udbygge arkivets hjemmeside, så den nu udover ejendoms historie indeholder fotos af personer og ejendomme fra Darum Sogn og en livsskildring af Niels Helle Boesen. Peder Jakobi Nielsens bog »Fra Darum Sogn«, udgivet i 1925, kan også findes på hjemmesiden. En anden af arkivets medarbejdere har leveret stof til en lokalhistorisk artikel om Darum Mark og er derudover optaget af at få sat navne på personer på fotos. Der kommer stadig flere henvendelser pr e-mail vedr. slægter og ejendomme i Darum Sogn. Vi kan mærke, at vores hjemmeside med ejendoms historie bliver benyttet af mange, både i og uden for Danmark, med en familiemæssig tilknytning til Darum. Arkivets bestyrelse, medarbejdere, leder og flere frivillige er stadig i gang med at samle artikler til en bog om Darum Sogns nyere historie. Det går godt, og der er indkommet mange spændende bidrag. Stoffet skal redigeres og forsynes med fotos, inden bogen er klar til trykning.

Endrup/Vester Nykirke Sognearkiv

Vibækvej 2, Endrup, 6740 Bramming
 Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 16.00-17.00.
 Lukket i juli

Leder: Otto Christoffersen, Ommevej 2, 6740 Bramming, Tlf.: 75 19 12 59
 Arkivets postadresse: Niels Erik Junk, Gummemarkvej 8, Vong, 6740 Bramming

2009 har atter været et forholdsvis stille år for arkivet. Vi er fortsat i gang med registrering af billeder og har fået arkiveret en smule arkivalier. Vi har haft to mand på kursus i Arkibas4 og skal i 2010 have yderligere en medarbejder af sted, så vi for alvor kan komme videre med

registreringen på Arkibas. Ellers har vi langt om længe fået vores vedtægter godkendt.

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, 6700 Esbjerg
 Tlf.: 76 16 39 00. Fax: 76 16 39 10
 Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10.00-16.00, torsdag tillige kl. 16.00-18.00
 Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen
 E-mail: byhistoriskarkiv@esbjergkommune.dk
 Hjemmeside: www.eba.esbjergkommune.dk

Ved udgangen af 2009 sluttede de såkaldte 00 eller det første årti af det 21. århundrede. Et årti, hvor fokus for alvor blev rettet mod digitalisering og Internetpublicering. Efter IT-verdenen havde overvundet den tekniske hurdle omkring årtusindskiftet, som i Danmark såvel som de fleste lande i verden dog viste sig ikke at få de katastrofale konsekvenser, mange havde nærret for overgangen fra 1999 til 2000, voksede anvendelsen og udbredelse af IT støt, og næppe nogen er i dag i stand til at forestille sig grænsen for anvendelsesmuligheder.

Ti år senere er forventningen snarere, at alt kan findes på Internettet. Det mærkes også i arkiververdenen, hvor digitalisering er et »must«. I Esbjerg Byhistoriske Arkiv bærer vi for så vidt selv ved til bålet, for også vi taster oplysninger ind i en række databaser, der er publiceret eller skal publiceres på hjemmesiden. Vi registrerer også elektronisk, får skannet billeder, laver digitale fotooptagelser, besvarer forespørgsler digitalt, og kort før jul 2009 åbnede vores længe ventede webshop, hvor man kan købe bøger, postkort, billetter til arrangementer m.m. Vi har med Arkiv Nyt et digitalt tidsskrift, der gør Esbjerg-historie tilgængelig på nettet. Og i Esbjerg Leksikon samler vi bl.a. en række af de hyppigst forekommende forespørgsler, så de indgår som fremtidig selvbetjening.

Esbjerg Byhistoriske Arkiv er således godt med, selv om det på dette felt er ligesom med juleaften, hvor man kan ønske sig mere af alting. Såvel menneskelige som økonomiske og tekniske ressourcer skal dog passe sammen, så vi har f.eks. ikke sendt hele vores gamle positivsamling af fotografier til skanning. Vi skanner efter behov – i 2009 blev der således skannet 1.413 gamle billeder til Internetpublicering. Digitalisering for digitaliseringens skyld giver ingen mening. Det skal foregå efter en plan, og i Esbjerg Byhistoriske Arkiv foregår det sådan, at vanskeligt tilgængeligt kildemateriale udvælges til digitalisering. Dermed lettes fremtagning og – finding, idet man i vid udstrækning overgår til selvbetjening. Selv om vi arbejder nok så ihærdigt, vil der dog de

næste mange år stadig være arkivalier, billeder m.m., der skal ses i original på læsesalen. Dette forhold glemmer arkivbrugere dog ofte, og vi ser det tydeligt i antallet af gæster på læsesalen. Det er kraftigt faldende – til gengæld er antallet af henvendelser pr. e-mail kraftigt stigende, ligesom antallet af unikke besøgende på hjemmesiden vokser nærmest eksplosivt. I 2009 var der 15.127, i de første tre måneder af 2010 havde der allerede været 10.418 brugere. Selv om alle former for digitalisering og Internetpublisering har høj prioritet, er det dog en arbejdsopgave, som også kræver en stor arbejdsindsats i huset, og med omfanget af nogle af de indleveringer, der kommer, tager bare ordning, registrering og digitalisering tid. Som eksempel herpå kan nævnes, at Esbjerg Byhistoriske Arkiv i sommeren modtog en supplerende aflevering til fotograf Paul Bøllings arkiv. Vel 5.000 positiver og 10.000 negativer var der tale om i alt, og et sådant antal fotografier bliver ikke gjort tilgængelige over natten.

At arkivet modtog 132 forskellige indleveringer i løbet af 2009 siger måske ikke så meget i sig selv, men når man tager i betragtning, hvor tidskrævende arbejdet med blot en enkelt aflevering kan være, har der været rigeligt at registrere. Også ældre, registreringsmodne indleveringer er blevet ordnet, så i alt 596 arkivfonds blev registreret i 2009. Her kan bl.a. nævnes Socialdemokratiet i Esbjerg, tidl. borgmester Henning Rasmussens privatarkiv, Esbjerg Lito-Tryk, Historisk Samfund fra Ribe Amt, Singlerockcafeen samt supplerende materiale til tidligere registreringer som Børnenes Vel og Esbjerg Cycle-Ring. Størstedelen af registreringerne var personarkiver fra arkivets gamle samling, der blev registreret i Arkibas. 1.610 billeder blev nyregistreret i Arkibas. En stor del af disse var billeder fra arkivets gamle samling. Derudover godkendtes en del tidligere registrerede billeder, især fotos taget af pressefotograf Knud Rasmussen, der arbejdede for dagbladet Vestkysten. Udklipsamlingen voksede med 3.507 numre, hvoraf en stor del er overført fra gammel samling. Arbejdet med nye udklip er blevet opprioriteret. Samlingen af småtryk (M-samlingen) voksede med 1.159 numre. En stor del af privatarkivsektionens tid er gået med omregistrering af materiale fra arkivets gamle samling, så det det gamle kartotekskortsystem er tæt på at være gjort overflødig og Arkibas ved at være den eneste indgang til samlingerne.

Formidling er et vigtigt omdrejningspunkt i arkivets virksomhed, og der bruges en lang række forskellige virkemidler. Udstillinger er et af redskaberne, og i 2009 blev der produceret fire udstillinger af privatarkivsektionen i samarbejde med fotografafdelingen. To af disse udstillinger gik til eksterne samarbejdspartnere, nemlig hen-

holdsvis Esbjerg Statsskole, som i 2010 markerer 100-året for skolens første studenter, og Sydvestjysk Sygehus, som markerede 100 året for det nuværende sygehus i Østergade. I august åbnede en udstilling om pressefotograf Tonny Sørensen og hans virke i Esbjerg. Med udgangspunkt i hans store negativsamling, som findes i Esbjerg Byhistoriske Arkiv, var en række karakteristiske skud fra 1985 valgt ud til udstillingen, som har været meget velbesøgt. Årets sidste udstilling var Fra alle jer til os 2009, hvor der blev vist eksempler på nogle af de mange arkivalier, billeder m.m., der havde fundet vej til Esbjerg Byhistoriske Arkiv i årets løb. Formidling er som allerede nævnt også publicering på Internettet, og siden april 2006 har Esbjerg Byhistoriske Arkiv haft frivillige tilknyttet, som har stået for indtastningen. Ved udgangen af 2009 var der som sidste år tilknyttet 12 frivillige. De arbejder hver uge i et individuelt antal timer, varierende fra fire-otte timer. De fleste har været med siden begyndelsen. Ved årsskiftet 2009/2010 er der indtastet følgende:

- Borgerdatabasen fra skattemandtalslisterne: Fra listen for 1919 er der tastet ca. 60%, svarende til knap 14.000 personer.
- Trykte skattebøger, Esbjerg: 1902, 1903, 1905, 1913, 1917, 1932, 1946, 1951 og 1956. I alt knap 90.000 personer.
- Trykte skattebøger, Jerne: 1929, 1933, 1937 og 1944. I alt 9.500 personer.
- Sager fra Esbjerg Byråds forhandlingsprotokoller fra d. 1. juni 1915 til den 31. marts 1929, i alt knap 7.000 sager.
- Sager fra Vester Nebel/Bryndum Sognerådsprotokol for perioden 1842-1943, 5.989 sager.
- Fotograf Peter Nissens negativer. Knap 14.000 optagelser fra tidsrummet 1954-1961 er registreret, heraf er ca. 300 skannet.
- Guldager Sogneråds forhandlingsprotokoller. Fra 1905-1936 er indtastet 2.400 sager.
- Sydvestjyske fiskekuttere. Oplysninger om kuttere fra Esbjerg, Fanø, Ribe og Varde fra Aarboeg for den danske Fiskerflaade er indtastet for perioden 1894-1938. I alt ca. 10.000 kuttere, hvoraf mange selvsagt er gengangere, da kutterne indtastes for hvert år.
- Søulykker. Fra Dansk Søulykkestatistik er oplysninger om alle søulykker med relation til Esbjerg eller Fanø indtastet for perioden 1894-1970, i alt godt 2.000 hændelser.

Da indtastningsarbejdet begyndte i 2006, blev der tastet i fem forskellige databaser, så aktiviteten er vokset betydeligt i løbet af de fire år. Desværre har der ikke været teknisk muligt at publicere alle de indtastede data på arkivets hjemmeside endnu, men Borgerdatabasen 1914 samt ca.

60 % af indtastningerne for 1919 er blevet publiceret. Forhåbentlig vil publiceringsproblemet blive løst i 2010.

Arkivets digitale nyhedsbrev Arkiv Nyt, der redigeres af Peter Bak under medvirken af Aja Høy-Nielsen og K. A. Gorritzen, produceres også af frivillige. Det er udkommet fire gange i løbet af 2009 og var oprindeligt planlagt til otte sider pr. nummer. Som læsere af »Det Store Jule-nummer« vil vide, er det dog svulmet til 24 sider – der mangler ikke fortællinger om Esbjergs historie.

Af andre formidlingsaktiviteter kan nævnes På opdagelse i din by Esbjerg, som pens. skolebibliotekar Hanna Fogtmann Iversen har stået for også i 2009, samt fortællerækkerne Barn af Esbjerg og Esbjerg blev min by, som hun har været tovholder på. De fleste bidrag i Barn af Esbjerg og Esbjerg blev min by optages og udsendes med nogen tidsmæssig forskydning på TV Dengang, og disse udsendelser har et stort publikum. Ofte hører man folk omtale dem positivt og/eller kigge sig om i Samlingshallen og sige: »Nå, det er her, udsendelserne optages – og de er for øvrigt gode!«

Samlingshallen er også rammen om de meget populære billedaftener, som der blev afholdt fire af i 2009. Gennem årene har vi kigget på lidt over 2.400 billeder sammen, som regel med højt humør og med godt resultat. Ikke »alle nødder bliver knækket«, men en række af disse problembilleder bruges efterfølgende i dagbladet JydskeVestkysten, hvor læserne som regel kan hjælpe os på vej. Der har desuden været søndagsmatinee og fyraftensforedrag, annoncerede byvandring i sommermånederne i samarbejde med Esbjerg Turistkontor, og endelig må ture og udflugter heller ikke glemmes. Det blev til endnu en tur til Sprogø, ligesom en kulturhistorisk hverdagstur til Samsø lod sig gennemføre.

Af bøger blev der udgivet to. Den første var Thyge Kristensens bog »Handling gi'r forvandling«, der handler om forfatterens engagement på venstrefløj i Esbjerg i 1970'erne og 1980'erne. Den anden bog var Johs. Bredmose Simonsens »Ud i den store verden«, der har passagertrafikken fra Esbjerg 1875-2009 som tema. I forbindelse med præsentationen af den sidstnævnte bog kunne Esbjerg Byhistoriske Arkiv endvidere præsentere sin længe ventede webshop. Den er blevet taget vel i mod. Endelig må Esbjerg-Kalenderen 2010 ikke glemmes. Igen i år er det arkivar Lars Hyldahl Brockhoff, som har stået for arbejdet med at udvælge billeder og skrive billedtekster.

Udover egne aktiviteter indgår Esbjerg Byhistoriske Arkiv sammen med museer og biblioteker i et såkaldt ABM-samarbejde, der er et punkt i Kulturaftalen Vadehavet. »Barnet hedder« Historisk Atlas, og projektets Vadehavsdel blev præsenteret ved en reception på Ribes Vikinger onsdag den 2. december 2009.

En af de mindre synlige, men absolut væsentlige arbejdsopgaver i Esbjerg Byhistoriske Arkiv er arbejdet i kommunens arkiv. I daglig tale hedder det §7-sektionen. Der arbejdes på to fronter, dels med papirsagerne fra gammel Bramming, Esbjerg og Ribe kommuner samt det historiske arkiv i det såkaldte mellemarkiv, dels i en særlig eArkiveringsafdeling, der tager sig af arkivering af data i kommunale systemer.

I 2009 modtog mellemarkivet ca. 2.500 rekvisitioner på sager og sagsakter, som skulle skannes til rekvirenter rundt omkring i kommunen. Selv om der er tale om et fald i antallet af rekvisitioner i forhold til 2008, fyldte opgaven alligevel tilsvarende meget, idet afdelingens medarbejderstab ved udgangen af 2008 blev reduceret fra fire til to. I løbet af 2009 arbejdede mellemarkivet endvidere på den fortsatte inddragelse af arkiver. Mellemarkivet modtog bl.a. administrative sager fra Teknik & Miljø, miljøsager fra Industrimiljø, børn og unge-sager fra Familierådgivning Syd samt et stort antal dagpasningssager fra Dagtilbud. Herudover intensiverede man arbejdet med at udbygge nærarkivet under Esbjerg Rådhus. Eftersom mellemarkivet ikke længere har medarbejdere i Ribe og Bramming, blev det en højt prioriteret opgave at flytte Ribe- og Bramming-arkiver med en høj ekspeditionsfrekvens til Esbjerg. I foråret blev der bl.a. pakket og flyttet mere end 60 hyldemeter arbejdsmarkeds- og pensionsager fra Ribe til Esbjerg. For at skaffe plads til de nye arkiver blev der i løbet af året foretaget en stor kassation i arkivet under Esbjerg Rådhus.

Ud over ovennævnte opgaver havde mellemarkivgruppen også til opgave at afslutte den oprydning i uordnede kommunale arkivalier i rådhusarkiverne, som var påbegyndt i 2008. Esbjerg Kommunes direktion havde besluttet, at de enkelte forvaltninger frem til 1. oktober 2008 fik mulighed for at rydde op i de arkivalier, der sorterede under deres forvaltningsområde. Efter denne tidsfrist ville eventuelle resterende uordnede arkivalier blive håndteret af Esbjerg Byhistoriske Arkiv – dog med fakturering af den ansvarlige forvaltning. Den 1. september blev der til opgaven ansat en arkivassistent, som året ud arbejdede med de uordnede arkivalier. Arbejdet blev koordineret af mellemarkivet og bestod i at rense, sortere, journalisere, pakke, etikettere og registrere mange forskellige kommunale arkivalier. Bl.a. blev der ordnet ca. 25 hyldemeter arkivalier fra Dagpasningen i gl. Ribe og Bramming kommuner, diverse bilag og blanketter fra Borger & Arbejdsmarked samt en stor journalsagsserie fra den daværende Biblioteks- og Kulturforvaltning i gl. Esbjerg Kommune. Ved årets udgang kunne mellemarkivgruppen melde opgaven med oprydning i de uordnede arkivalier for afsluttet. Dog resterede der et lille hængeparti med Teknik & Miljø uordnede arki-

valier, idet denne forvaltning valgte selv at løse opgaven. Arkivalierne fra Teknik & Miljø forventes overdraget til mellemarkivet i begyndelsen af 2010.

Ved indgangen i 2009 var stillingen som eArkivar stadig ubesat, men den 1. marts tiltrådte Tøke Jensen i stillingen. En af hans tidlige arbejdsopgaver var en studierejse til Canada og USA sammen med andre danske eArkivarer. Ellers har hovedarbejdsområdet været det konkrete arbejde med arkiveringsversionerne, dvs. opsplitning, tests, leverandørkontakt, genrensning og fremsøgning af sager/dokumenter, ikke blot for Esbjerg Kommune, men også for Billund, Kolding og Haderslev kommuner, som vi har samarbejdsaftaler med. Foruden det daglige arbejde har eArkivaren også været involveret i det arbejde omkring revision af lovgivning på området, som har taget fart i løbet af 2009. EArkivaren har desuden medvirket ved to eDoc superbruger-kurser i tråd med det arbejde for udbredelse af ESDH og undervisning i journalisering, som arkivet står for. Desuden blev kimen til den store spørgeskema undersøgelse om eDoc lagt i 2009, hvor eDoc-gruppens stikprøveundersøgelse understregede behovet for en evaluering af systemet og brugen af det.

Esbjerg Idrætsarkiv

Gl. Vardevej 62, 6700 Esbjerg

Tlf.: 75 45 60 57

Åbningstid: Onsdag kl. 9.00-12.00 samt efter aftale

Leder: Erik Smedegård, Hobrovej 11, 6700 Esbjerg

Tlf.: 75 12 98 56

E-mail: esbjergidrætsarkiv@esenet.dk

Arkivet har i årets løb haft en lang række besøgende, det være sig grupper som enkeltpersoner. Næsten alle, der besøger arkivet, er personer, der på en eller anden måde har relationer til idrætten i Esbjerg. Vi havde besøg af 17 medlemmer fra Esbjerg Lærerforenings Seniorklub, hvor de fleste havde undervist i idræt. Ligeledes har vi haft besøg af ni aktive kvinder fra Foreningen Virksomme Kvinder, og de var meget glade for en inspirerende forevisning af arkivets mange genstande og billeder. Fra Esbjerg Roklub har vi også haft besøg af ældre medlemmer. Roklubben er ikke den forening, som vi kan skrive mest om, men det lovede medlemmerne efter besøget at råde bod på ved at gennemgå skuffer for eventuelt materiale. Vi har også hjulpet enkelte personer med oplysninger om »gamle« idrætsfolk i form af billeder og artikler. I de fleste tilfælde har vi kunnet hjælpe tilfredsstillende, og har vi ikke selv kunnet, trækker vi på andre eksperter.

Arkivet har i årets løb modtaget en mængde materiale såsom scrapbøger, billeder, forhandlingsprotokoller og regnskabsbøger, foreningsblade m.m. Vi har også mod-

*Den legendariske fodboldspiller Jens Peder Hansen skænker kaffe for ungareneren Koris ca. 1954.
Foto: Esbjerg Idrætsarkiv.*

taget en mail fra en ung mand, som mener, hans farfar var med til at stifte Gymnastikforeningen Hermod tilbage i 1905. Vi har ikke løst den opgave endnu, men der arbejdes stadig med den.

Vi er godt i gang med et stort projekt, som vi indtil videre kalder Esbjerg Idrætsleksikon. Et leksikon som kommer til at indeholde navne, resultater, og beskrivelse af betydende idrætsudøvere og idrætsledere i Esbjerg. Arbejdet kræver, at vi også må skaffe oplysninger uden for arkivet, hvorfor vi regner med en tidshorizont på flere år.

Arkibas4 er vi efterhånden godt tilfredse med. Systemet virker godt, og det går også planmæssigt med vore inddateringer. Vi bruger stadigvæk megen tid og arbejdskraft på at skaffe navne på personer til det store antal billeder, der i tidens løb er tilgæet arkivet. Her må vi også flere gange uden for arkivet efter bistand.

Sidste år blev facaderne på den bygning, hvor arkivet har til huse, renoveret. I år har man så været i gang inden døre med nye vindueslysninger i alle rum og ny, indirekte belysning på mange af vore billeder. Vi har nu rigtig venlige og gode arbejdslokaler.

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Farup Forsamlingshus, Farup Kirkevej 33, 6760 Ribe

Tlf.: 75 41 03 73

Åbningstid: Torsdage i ulige uger fra kl. 16.00-18.00

Leder: Mette Lind, Farup Kirkevej 29 A, 6760 Ribe

Tlf.: 45 80 82 56

Arkivets postadresse: Farup Kirkevej 29 A, 6760 Ribe

E-mail: mette42lind@yahoo.dk

Vi indledte året med at anskaffe en bærbar computer. Den 19. marts holdt vi offentligt møde, men der kom desværre ingen tilhørere. Til RALs årsmøde i Vorbasse deltog tre personer fra arkivet, og vi har haft to personer på kursus i Arkibas4. I to omgange har vi hentet bøger

fra den nu nedlagte skole. Ved landsbyfesten i august sørgede arkivet for kaffe, kager og rundstykker. Det var en stor succes og med rette – for kagebagerne er virkelig dygtige!

I september havde vi besøg af én fra Hillerup, der eftersøgte sine slægtninge. Desværre kunne vi ikke hjælpe ham ret meget, men vi tog med ham på kirkegården for at finde en gravsten, han mente befandt sig der. Vi fandt nu ikke stenen, men der var en anden af slægtens. Gæsten forhørte sig hos graveren, om stenen kunne komme ind at stå i kirken, men det var ikke muligt. Da gravstedet skulle sløjfes, og man ikke havde fundet stenen bevaringsværdig, endte det med, at han fik gravstenen med sig hjem, båret til bilen af vores meget venlige graver.

Vi har fået en forespørgsel på kammerlusemesteren, som var ansat fra 1928-44. Til trods for ihærdig søgen lykkedes det os desværre ikke at fremkomme med et resultat, så hvis nogen udensogns ved noget om Christian Ernst, som senere flyttede til Helsingør, vil vi – og forespørgeren – blive meget glade.

Grimstrup Sognearkiv

Grimstrup Skole, Skovbrynet 2, 6818 Årre
 Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 15.00-17.00
 samt efter aftale
 Leder: Hjørdis Larsen, Egelundvej 22,
 Grimstrup 6818 Årre. Tlf.: 75 19 12 87
 Arkivets postadresse: Egelundvej 22,
 Grimstrup, 6818 Årre
 E-mail: grimstrupsgnearkiv@yahoo.dk

Årets første arrangement, vintermødet med generalforsamling, havde god tilslutning. Der var ca. 35 deltagere, der fik en interessant aften, hvor museumsinspektør Ole Faber med sine gode fortælleevner tog os med på en rundtur til Varde-egnens herregårde, hvoraf nogle eksistens er ukendt for de fleste i dag.

Den 17. marts deltog vi i årsmødet for arkiverne i Esbjerg Kommune. Den 31. marts havde vi en foredrags-eftermiddag sammen med menighedsrådet, hvor Jens Seested fortalte livs- og lokalhistorie fra Rousthøje. En spændende fortælling som havde samlet ca. 40 tilhørere i præstegårdens konfirmandstue. Den 27. maj havde vi besøg af Esbjerg Byhistoriske Arkivs frivillige medarbejdere. 14 deltagere ønskede at høre om arkivets arbejde og historien om Russerhulen, så efter besøget i arkivet begav vi os på skovvandring – først til Grimshytten, hvor vi nød delegationens medbragte formiddagskaffe, og dernæst til Russerhulen, hvor vores arkivleder fortalte historien om russerne, der lå i ktrattet i vinteren 1944-1945.

Sommerudflugten sammen med pensionistforeningen gik i år til Varde Museum, hvor Ole Faber, der er ekspert i Otto Frello, viste os rundt på den store udstilling med næsten alle Frellos værker. I november havde vi årets andet møde sammen med menighedsrådet, hvor Anna Hansen gav sin meget levende version af sine oplevelser som Grimstrup-borger.

Årets store begivenhed i arkivet må siges at være påbegyndelsen af arkivering i det elektroniske registreringssystem Arkibas4. Hjørdis Larsen, Arne Christiansen, Poul Venborg og Aksel Nielsen har været på Arkibas-kursus i Esbjerg og arbejder nu flittigt på at gøre erfaringer og er begyndt at registrere arkivets billedsamling. Det er blevet til ca. 250 registreringer indtil dato. Vi har i årets løb modtaget seks afleveringer – bl.a. den meget spændende Efterretning om Grimstrup og Årre Sogne, skrevet af pastor Holger Nielsen Olivarius i 1790. Der har endvidere været en halv snes henvendelser om oplysninger fra arkivet.

Desværre mistede vi vor arkivleder Kirsten Lunding, der ellers, trods svær sygdom, passede arkivet omhyggeligt, til døden satte punktum for dette og et i øvrigt virksomt liv. Vi vil savne hendes engagement, omsorg og arbejdsindsats som arkivleder og bestyrelsesmedlem. Æret være Kirstens minde! Heldigvis indvilgede Hjørdis Larsen i at overtage jobbet som arkivleder, hvilket vi i bestyrelsen er meget glade for. Takket være hendes interesse, evner og uddannelse er hun allerede ved at være dus med mange af arkivets funktioner.

Guldager Sognearkiv

Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V
 Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-21.00
 samt efter aftale med lederen
 Leder: Christian Jakobsen, Guldagervej 76,
 6710 Esbjerg V. Tlf.: 75 11 60 24

På sognearkivet i Guldager fortsætter registreringen af arkivalier i Arkibas4. Det er et meget stort arbejde, men som en sidegevinst får vi gennemgået vore arkivalier og dermed et bedre overblik over samlingen.

I foråret 2009 afsluttede 4. klasse på Guldager Skole sit projekt »Fyr den af, forfar«, hvor arkivet havde bistået med materialer. Klassen havde arbejdet med Guldagers slikmutter, Stinne Danielsen, der var en kendt og elsket skikkelse i byen. Eleverne havde lyttet og læst, skrevet og tegnet og til sidst lavet en sang, der blev indspillet på CD sammen med sange fra 13 andre skoler i landet.

I forbindelse med byfesten i Guldager brugte vi dias, vi havde modtaget fra Svend Svendsen, Tistrup, og lavede en fotoudstilling med gårde og huse i Guldager, som de så ud i 1940'erne. Udstillingen gav anledning til mange samtaler mellem byfestens gæster. Til lokalbladet Nord-

vest-Nyt har vi samlet oplysninger om tekstforfatteren og komponisten til Guldagersangen. Sangen er skrevet af tidligere førstelærer C. M. Svendsen, og melodien er komponeret af landpostbud Peder Poulsen, begge fra Guldager. Det var noget af et detektivarbejde, men også spændende, at finde oplysningerne frem. I forbindelse med Arkivernes Dag arbejdede vi på et arrangement med pianisten Mats Rudklint, der skulle komme og spille nogle af Peder Poulsens kompositioner, herunder Guldagersangen. Det lykkedes desværre ikke at finde en passende dag, så arrangementet blev udsat til næste år. Besøgstallet er ikke stort, men vi modtager en del henvendelser pr. post eller mail, som vi besvarer efter bedste evne.

Gørding Sognearkiv

Plejhjemmet Østergården, Nørremarken 23,
6690 Gørding
Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19.00-21.00
samt efter aftale med lederen. Lukket i juli måned
Leder: Jeffrey Andersen, Østparken 30, 6690 Gørding
Tlf.: 75 17 23 66
Arkivets postadresse: Nora Olesen, Birkevænget 9,
6690 Gørding
E-mail: goerdingarkiv@mail.dk

Den 15. januar havde vi til vor årlige lokalhistoriske aften besøg af direktør Henning Boysen, Gentofte. Han fortalte om sin opvækst i Hesselund, skolegang i Gørding og om sit spejderliv. Efter studentereksamen fra Ribe Katedralskole blev han i 1972 cand.oecon. fra Århus Universitet. I dag er han bl.a. direktør for det internationale firma Kuoni Rejser. Der kom ca. 100 personer til foredraget.

I januar havde Gørding Sogns Forsamlingshus 100 års jubilæum. Huset ejes i dag af Borgerforeningen. Arkivet leverede en udstilling om husets historie med billeder og kopier af forskellige dokumenter. Til Lokalhistorisk Forening for Bramming Egnen bidrog vi med oplysninger om Gørding og om gadenavne. Vi har blandt andet historien om husnumrene i Nørregade. Husnumrene begynder ved jernbaneoverskæringen, og nr. 1 ligger på højre side. Begrundelsen var, at byens store købmand Johnsen skulle have hus nr. 1. I Søndergade ligger husnumrene også modsat det almindelige.

I september arrangerede arkivet, i samarbejde med Gørding Menighedsråd, en kirkegårdsvandring. Rigtig mange mennesker mødte op, og vi begyndte med at fortælle lidt om kirken, som først blev selvejende i 1931. Derefter gik turen til tømmerhandler Nielsens familiegravsted med store sorte granitsøjler og kors. Ud over at være tømmerhandler var han lægprædikant og samlede rigtig mange mennesker til møde i Indre Mission i Gørding og

rundt omkring i landet. Vi gik også forbi J. K. Rasmussens familiegravsted med bl.a. et gravminde, fremstillet af kunstneren Hansen Jacobsen i Vejen, en bautasten på sokkel af marksten. Senere kom vi til gravstederne med frihedskæmpere. Efter vandringen blev der serveret kaffe i konfirmandstuen, og snakken gik livligt.

Vi har i årets løb indkøbt nye computere og er godt i gang med registreringen på Arkibas4. En medarbejder er også i gang med at indtaste Gørding-bidrag ind i Historisk Atlas.

Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45

Niels Bohrs Vej 9, 6700 Esbjerg
Tlf.: 65 50 42 50.

Åbningstid: Mandag kl. 10.00-14.00, tirsdag kl. 10.00-18.00 og onsdag kl. 10.00-14.00

Leder: Henrik Lundtofte

E-mail: hsb@hsb.dk

Hjemmeside: www.hsb.dk

Året igennem har Historisk Samling fra Besættelsestiden budt på mange og varierede formidlings- og forskningsaktiviteter – fra åbningen af udstillingen »En mand, et kamera, en krig« med enestående fotografier fra besættelsesårene over undervisning af både folkeskoleelever og gymnasieelever til udgivelsen af antologien War and Society in Scandinavia 1914-1950, der rummer bidrag fra godt et dusin forskere fra de nordiske lande. Samlingen har således været rammen om en række arrangementer og har været velbesøgt af såvel udstillingsgæster som arkivbrugere og foredragstilhørere.

Udstillingen »En mand, et kamera, en krig« åbnede den 5. maj med fotos fra Danmark 1940-1946 af tidligere orlogskaptajn Jørgen Strange Lorenzen. Med højdepunkter i illegale fotos fra Holmen kort efter flådens sænkning, billeder fra Vordingborg i befrielsesdagene og farvefotos fra Kruså i maj 1945 viser udstillingen et unikt billedmateriale og fortæller samtidig vigtige dele af besættelsestidens historie, set gennem en ung mands optik. Udstillingen blev bygget op om store fotografier på plancher med forklarende tekster, suppleret af det originale fotoudstyr, som Strange Lorenzen anvendte, samt af en række genstande fra modstandskampen. Åbning af udstillingen fik fin omtale i mediernes og tiltrak gæster fra nær og fjern. Siden har en del besøgende set udstillingen, som sent på efteråret blev sendt på turné til biblioteker og museer rundt om i landet. Mod årets slutning modtog vi tilsagn om fondsstøtte, der muliggør videreudvikling af »Den illegale udstilling«, der er vores permanente udstilling om undergrundspresen i Danmark 1941-1945. Samtidig tog arbejdet med et nyt udstillingsprojekt form.

I foråret havde besøg af en række skoleklasser, herunder seks HTX-klasser. Desuden har vi været frekventeret af en række interesserede grupper, ligesom Mona Jensen og arkivleder Henrik Lundtofte har holdt en scribe foredrag ud af huset. Bl.a. fortalte han om de virkelige personer i filmen »Flammen og Citronen« for 160 elever på Vojens Efterskole, mens Mona Jensen f.eks. har holdt flere foredrag om danske frivillige i britisk tjeneste efter 1945. Vores foredragsrækker – fortsat i godt samarbejde med Sydvestjysk Folkeuniversitet – handlede i foråret om de nazistiske koncentrationslejre. I efteråret gjaldt det en række biografiske portrætter. Bl.a. fortalte Knud J. V. Jespersen om Christian X. Foredragene er desuden blevet vist på ESTV.

Nyhedsbrevet er fortsat en meget vigtig kommunikationskanal for HSB og udsendtes i 2009 i to numre á knap 700 stk. med nyt fra HSB og med omtale af spændende arkivmateriale. Som noget nyt kan Nyhedsbrevet fra og med nummer 2/2009 læses i en Internet-version på vores hjemmeside. Netop hjemmesiden og vores internetbaserede leksikon har med hhv. godt 16.000 og knap 38.000 brugere opnået svagere besøgstal end i 2008, der imidlertid var et år med exceptionel »tæt trafik«. Begge Internetsider trænger til en grafisk modernisering, der i de kommende år søges finansieret via fonde.

En vigtig begivenhed på HSB i 2009 var den længe ventede udgivelse af antologien »War and Society in Scandinavia 1914-1950« i december. Bogen, der med støtte fra Nordisk Kulturfond, Letterstedtska Foreningen og SDU kunne udgives på Syddansk Universitetsforlag, har været længe undervejs og har krævet en stor indsats af arkivlederen og Mona Jensen, der udgjorde redaktionen sammen med professor Flemming Just. Antologien rummer en bred vifte af bidrag om temaet samfund og krig af yngre historikere fra Finland, Sverige, Norge og Danmark med artikler af bl.a. Mona Jensen og Henrik Lundtofte.

Samlingen modtog også i 2009 spændende og varieret materiale. Fotos og film, en stor bogsamling, originaldokumenter fra Sommerkorpset, en åbenhjertig beretning af Børge Rørvang, der var KZ-fange i bl.a. Neuengamme – og en lille sjældenhed i form af en ung mors dagbogsoptegnelser fra Vanløse under Folkestrejken sommeren 1944 med øjeblikbilleder af københavnernes flugt fra en by i undtagelsestilstand. Samlet er det blevet til 35 afleveringer i årets løb.

Hjerting Lokalkarkiv

Jon & Dittes Hus, Gl. Guldagervej 12, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 29 11 62 30

Åbningstid: 2. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00

Leder: Grete Gregersen, Klipperen 10, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 29 65 94 90

E-mail: hjertinglokalarkiv@esenet.dk
Hjemmeside: www.hjertinglokalarkiv.dk

2009 har været et utroligt spændende år. Der er sket rigtig mange ting i vores lille arkiv. I arkivets dagbog kan vi se, at der var tre besøg allerede den første åbningsdag. Viggo Mortensen afleverede et avisudklip fra den 3. januar 1946, hvor han havde været på kursus i madlavning, inden han skulle ud at sejle. En dag i begyndelsen af januar fik vi besøg af kassereren for Hjerting Jagtforening, Calle Friis. Snakken gik frem og tilbage, og vi kom til at tale om den manglende varme i gangen. Jagtforeningen ville gerne sponsorere en radiator til gangen, hvilket vi er meget taknemmelige for.

Fra Sjælland fik vi en dag en mail vedrørende to personer fra byen. Det viste sig, at vi havde meget, vi kunne hjælpe med. I maj måned kom familien på besøg. De havde forinden været på Guldager Kirkegård for at se, hvor deres slægtninge lå begravet. På arkivet kunne vi vise billeder, døbsattest, avisartikler og meget mere. Vore gæster var meget glade for det, vi kunne vise og fortælle. Til afsked fik vi en Canon-scanner foræret.

To af medarbejderne har været på kursus i Arkibas4 – det var et rigtig godt kursus. I 2009 er der registreret 250 billeder, ligesom der er blevet lavet henvisninger til 70 avisartikler i Hjerting Posten. Vi må ikke glemme den store indlevering, vi fik fra Guldager Sognearkiv, og som vedrører de to stiftelser Grams Stiftelse og Frihavn samt materiale om Annalund Plantage. Alt materialet er sorteret og lagt i orden i diverse læg. Vi har også modtaget Vest og Sønderjyllands »Mågen« fra 1947-1961 samt en kopi af protokollen fra »Hjerting Landingsbro«.

Vi har haft 18 besøg i arkivet og 12 forespørgsler pr. e-mail. Plejehjemmet Strandgården havde 50 års jubilæum, og i den anledning fandt vi billedmateriale til deres udstilling. Vi har i efteråret fået påbegyndt en hjemmeside for arkivet og lagt nogle billeder ind og skrevet et par artikler om »Kirkelivet her i Hjerting« og om »Skipper og krøjer Søren Jessen (1678-1733)«. Vi forventer i 2010 at få mange billeder og andet ud på hjemmesiden.

Søndag den 17. maj var der »Marbækdag«, og vi lavede den årlige udstilling på Myrthuegård. En dejlig tilbagevendende begivenhed i vores lokalsamfund. Temaet i 2009 var »Natur i Vadehavet«, og vi havde lavet en udstilling med bl.a. gamle kort over Ho Bugt-området. Søndag den 22. november var der igen »Jul i Hjerting« med mange forskellige aktiviteter i Jon & Dittes Hus. Vi havde rigtig mange besøg denne dag, hvor gæsterne kunne se to slideshows samt en udstilling af billeder af personer, som vi ikke kendte alle navnene på. Til denne

I gangen ved Hjerting Lokalarkiv er der opsat opslagstavler til skiftende udstillinger. Foto: Hjerting Lokalarkiv.

anledning havde vi købt to nye, flotte opslagstavler, som hænger i vores dejlige varme gang, og de vil blive benyttet til skiftende udstillinger. Det sidste, vi lavede i 2009, var at købe en mobiltelefon med taletidskort for den store pris af 189 kr.

Hjortlund Sognearkiv

Hjortlund Gl. Skole, Fårevej 16, 6771 Gredstedbro
Åbningstid: Sidste fredag hver måned kl. 14.00-17.00
samt efter aftale med lederen
Leder: Lauritz Lauritzen, Hjortlundvej 19,
6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 10 40
Arkivets postadresse: Hjortlundvej 19,
6771 Gredstedbro
E-mail: lauritz.l@mail.dk

I året, som er gået, har vi haft travlt med at dykke ned i de forskellige kasser, vi har stående. Billeder, dokumenter og andre arkivalier bliver registreret. For at kunne udføre dette arbejde har vi været på kursus for at dygtiggøre os.

Vi har haft flere besøg i arkivet end sidste år, så det er meget glædeligt, at søgnets indbyggere er begyndt at bruge os. Vi er også begyndt at se på at få lavet en hjemmeside, men vi har endnu ikke lagt os fast på, hvordan den skal se ud.

Hostrup Sognearkiv

Kokspang Fritidscenter, Kokspangvej 54, 6710 Esbjerg V
Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 19.00-21.00
samt efter aftale med lederen

Leder: Elna Vogt, Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 75 26 91 65

Arkivets postadresse: Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V

Arkivet er blevet koblet på Internettet, og vi er godt i gang med Arkibas4, som vi venter os meget af. Det er et stort arbejde med at få det hele tastet ind i systemet, men det er et godt redskab senere hen.

Vi har i år deltaget i Myrtuedagen, som er en ren fornøjelse at deltage i med alle de mennesker, man træffer. Vi har også haft besøg fra USA af nogle, som kom for at finde deres aner. Andre besøgende fra sognet har været for at aflevere forskelligt arkivmateriale, og vi arbejder, som vi plejer, på fuld styrke.

Hunderup Sognearkiv

Kjærgårdvej 9, Hunderup, 6740 Bramming
Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19.30-21.30
samt efter aftale med lederen. Lukket i juli og august
Leder: Niels Hansen, Birke Allé 8, 6740 Bramming
Tlf.: 75 17 34 06

Arkivets postadresse: Birke Allé 8 6740 Bramming

I 2009 har vi for første gang haft en historisk byvandring i Hunderup. Det var en stor succes med ca. 60 deltagere, hvor også arkivet fik nye oplysninger. Vi har i sommer desuden haft besøg fra Australien af efterkommere til Povl J. Holdensen, der som 16-årig udvandrede fra Sejstrup. Han blev senere storkøbmand og dansk konsul i Australien. Desuden har vi leveret materialer til Lokalårbogen, bl.a. til artiklen om »De kloge koner«.

Der har været seks afleveringer i 2009 samt henvendelser om bl.a. gårdnavne, købmandsbutik og slægtsforskning. Vedrørende Arkibas4 har vi haft to på kursus, og vi er langsomt begyndt at registrere i systemet.

Hviding Sognearkiv

Egecenteret, Ribevej 2 B, Egebæk, 6760 Ribe
Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 15.00-17.00
(juli lukket) samt efter aftale med lederen
Leder: Anne Lorenzen, Hviding Kirkevej 22, 6760 Ribe
Tlf.: 75 44 51 27

Arkivets postadresse: Hviding Kirkevej 22, 6760 Ribe
E-mail: anne@hvidingsognearkiv.dk
Hjemmeside: www.hvidingsognearkiv.dk

Arkivåret blev som sædvanlig indledt med årsmødet i januar, hvor vi i 2009 havde inviteret Claus Feveile fra Sydvestjyske Museer til at fortælle om den ældste historie i Hviding Sogn. Vi hørte et spændende foredrag om arkæologien, der fortæller om et område, hvor der gennem tiderne har været megen aktivitet.

Vi har i 2009 modtaget 31 afleveringer – af de mere specielle var et blyrør, som blev muret ind i murværket, da man i august 1939 byggede en ny Hviding Skole. Skolen blev lukket i 2000, da den nye Vadehavsskole blev bygget i Egebæk-Hviding. De gamle skolebygninger blev solgt, og i efteråret 2009 skete det ulykkelige, at bygningerne brændte. Under nedrivning på brandtomten kom blyrøret til syne, og i røret lå to blade hvid pergament, gennemtrukket af dannebrogsfarvede, snoede silkebånd. På pergamentet var der skrevet en tekst, forfattet af daværende skolekommissionsformand pastor O. A. Svane. Vi havde en afskrift af teksten, og det viste sig at være godt, da det var meget svært at læse den stærkt falmende tekst på originalen.

Vi har haft flere forespørgsler, mest om slægtshistorie og har også leveret billedmateriale til en bog om Psykiatriens historie i Danmark, som udkom i efteråret 2009. I forbindelse med registreringen af de bevaringsværdige gravminder på Hviding Kirkegård er arkivet blevet bedt om at knytte lokalhistorie til gravminderne. Her har Martin Jensen lavet et stort arbejde, og der foreligger et vældigt fint resultat med beskrivelser af stenene og historien bag. Arkivets medlemmer har i årets løb deltaget i Arkibas4-kurser og er tilmeldt SLAs modul-kursus, så vi kommer igennem arkivuddannelsen.

Jernved Sognearkiv

Jernved Skole, Aktivitetshuset, Kirkebakken 33,
Jernved, 6771 Gredstedbro
Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00
samt efter aftale med lederen
Leder: Ole Steinmeier, Valmuemarken 3,
6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 12 78
Arkivets postadresse: Valmuemarken 3,
6771 Gredstedbro
E-mail: ole@steinmeier.dk

Jernved Sognearkiv har i det forløbne år haft en del udadvendte aktiviteter begyndende med en udstilling om Gredstedbro i anledningen af Gredstedbro Borgerforenings 100 års jubilæum. Arkivet har rigtig mange billeder fra byen helt tilbage til slutningen af 1800-tallet. Nogle af disse blev fundet frem, forstørret, monteret i en slags rammer og endelig hængt op, så de kunne ses af byens borgere. Vi fik en aftale med Hanne Nielsen, der ejer Gredstedbro Hotel, om, at udstillingen skulle være her. Vi synes selv, det blev en meget præsentabel udstilling som kunne ses i to måneder. Den blev åbnet med en reception, hvor mange af byens borgere var mødt op.

Til samme jubilæum skulle der afholdes en stor fest for alle byens borgere med spisning og revy. Revyen stod

en gruppe aktive mennesker i byen for, og til hjælp for tekster og optræden havde de bedt os om at søge i vores gemmer efter egnet materiale. Det lykkedes os at finde en del materiale, som kunne danne grundlag for nogle gode og sjove optrin og sange. Jubilæet blev officielt åbnet først i januar, bl.a. med tale af borgmester Johnny Søtrup. Også han havde bedt om materiale om Gredstedbro. Han havde henvendt sig til Esbjerg Byhistoriske Arkiv, som sendte opgaven videre til os. Heldigvis havde vi også nogle gode oplæg til ham. Det medførte i øvrigt, at borgmesteren skulle være kommet med nogle positive udtalelser om lokalarkivarbejde, hvilket jo kun kan være til gavn for det arbejde, vi udfører.

I marts måned havde vi sammen med Husmoderforeningen og Borgerforeningen en stand på Forårsmessen i Kongeåhallen. Her genbrugte vi bl.a. nogle af fotografierne fra udstillingen på hotellet. Desuden var der hele tiden en fra arkivet tilstede til at tale med folk om arkivarbejde. Mange mennesker benyttede sig af muligheden til at få en snak, så alt i alt er det vores indtryk, at vi på denne måde fik gjort os selv lidt mere synlige i lokalsamfundet.

Midt på året kunne Jernved Mejeri fejre 100 års jubilæum. Det gjorde de ved at holde åbent hus en hel lørdag. I den anledning havde de lavet en udstilling af forskellige genstande og billeder. Nogle af billederne leverede arkivet, så også her var vi synlige. I november og december måned lavede vi igen en udstilling på Gredstedbro Hotel. Denne gang var det en maleriudstilling med malerier af den lokale kunstmaler Niels Steenholdt, der blev født i 1912 og døde i 1988 i Gredstedbro. Han var først og fremmest landskabsmaler og malede rigtig mange billeder fra egnen heromkring. Vi har i byen en nevø af maleren, som selv var barnløs, og han stillede villigt nogle af sine mange malerier til rådighed. Desuden er der mange folk i Jernved og Gredstedbro, som har billeder af ham, og det var ikke svært at få nogle af dem til at låne deres billeder til udstillingen.

Af afleveringer har vi kun fået lidt i år, men én stor blev det til. Med rigtig mange fotos og en del personlige papirer. Ydermere var denne aflevering fulgt af en meget stor pengegave, som vi modtog med tak. Aflevering og gave stammer fra en person med meget stort engagement i det lokale idrætsarbejde. Vedkommende var den sidste af fire søskende, som alle var barnløse. Ikke kun vi, men også gymnastikforeningen, boldklubben og nogle andre organisationer fik glæde af hans efterladte midler.

Ellers har årets arkivarbejde været præget af overgangen til Arkibas4. De konverterede data skal gennemgås – det tager tid, men det skrider støt frem, og mon ikke det lykkes at blive færdig i løbet af det kommende år.

Kalvslund Sognearkiv

Østervej 4, Kalvslund, 6760 Ribe
 Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00
 samt efter aftale med lederen
 Leder Jørgen Jørgensen, Østervej 26, 6760 Ribe
 Tlf.: 75 43 70 07
 Arkivets postadresse: Østervej 26, 6760 Ribe
 E-mail: hk@dligpost.dk

Der har igen i år været en del afleveringer, især på grund af sammenslutningen af flere foreninger i en borgerforening. Det har betydet, at vi har fået de gamle protokoller, regnskabsbøger m.m. Vi har haft en del henvendelser og besøg angående slægtsforskning og har flere gange kunnet hjælpe folk videre i deres forskning.

Vi fik af Antikvarisk Selskab i Ribe til opgave at sætte tekst til fotografier af fredede gravsten på Kalvslund Kirkegård. Det er især de sten med marmorplade, hvor teksten er utydelig på grund af forvitring. Endvidere blev vi ved den årlige kirkegårdsvandring igen bedt om at medvirke ved at fortælle om de gamle slægter og deres historier. Vi har nu fået internetforbindelse installeret og er klar til at gå i gang med Arkibas4.

Ribe Byhistoriske Arkiv

Giørtz Plads, 6760 Ribe. Tlf.: 76 16 76 60
 Fax: 76 16 39 10
 Åbningstid: Tirsdag kl. 12.00-16.00
 og torsdag kl. 13.00-17.00
 Leder: Karen Margrethe Melbye
 E-mail: ribebyarkiv@esbjergkommune.dk
 Hjemmeside: www.rba.esbjergkommune.dk

Den store begivenhed i 2009 var forberedelserne til Ribes 1300-års jubilæum i 2010. I jubilæumsåret udgives bogværket Ribe Bys Historie i tre bind. Arkivet har fået til opgave at være billedredaktør på værket, hvilket er en spændende, udfordrende og tidskrævende opgave. I skrivende stund er vi ved at afslutte bestilling af illustrationsønsker fra de ti forfattere, der er forfattere til det første bind, der omhandler middelalderen. Det siger sig selv, at der er grænser for, hvad arkivet kan bidrage med af illustrationer fra den tid. Vi har været langt omkring (altså kun pr. mail og telefon!) for at få fat i de ønskede illustrationer, som nu er oppe på et antal af 173 stk. De kommer fra museer i USA, Frankrig, Tyskland og Italien samt fra Rigsarkivet, Nationalmuseet, Ribe Kunstmuseum og mange andre institutioner i Danmark. Herudover skaffer Torben Meyer, der er fotograf i Eshjerg Byhistoriske Arkiv, os omkring 70 nyoptagelser af diverse genstande og loka-

liteter i Ribe. Udover det billedredaktionelle arbejde med Ribe Bys Historie har vi to andre bogprojekter på bedding. Den ene bog er en fotobog med årets gang i Ribe i 2009. Fotograf Torben Meyer fotograferede dagligdage, højtider samt diverse begivenheder gennem hele 2009. Den anden bog indeholder sjældent viste billeder fra Ribe, optaget helt tilbage i 1890'erne. Begge bøger har modtaget tilskud til udgivelsen fra 1300-årsjubilæumsfonden, men vi venter på forhåbentlig positive svar fra andre fonde, så vi kan få sat produktionerne i værk.

De almindelige opgaver fylder selvfølgelig stadig meget i arkivets dagligdag. Vi har i 2009 haft 244 besøgende og 53 telefoniske henvendelser. 11 personer har henvendt sig pr. brev og 82 pr. e-mail. I slutningen af 2008 og begyndelsen af 2009 fik vi dagbladet JydskeVestkysten til at bringe billeder af otte personer, vi ikke her på arkivet kunne identificere. Vi fik sat navn på tre af dem. Et af billederne fik vi ti henvendelser på.

I årets løb har vi haft fire Kend-din-by arrangementer. I foråret besøgte vi Ribe Domkirke, og under sognepræst Torben Brammings kyndige vejledning fik vi set Domkirken fra en helt ny side. Spændende var det også at komme op på galleriet og kigge ned i kirken. Det andet forårsarrangement var besøg på Ribe Kate-dralskoles Bibliotek. Bibliotekar Simon Laursen fremviste nogle af bibliotekets ældste bøger i deres flotte indbindinger. Interessen samlede sig også om Ribe Stifts Tidende, som man i skolens åbningsstid kan komme og kigge i. I efterårets Kend-din-by-ture har vi besøgt Planet-Huse, som leverer fritidsboliger i Danmark samt til det øvrige Europa. Det sidste besøg gjaldt Ribe Kloster. Vi blev vist rundt af klosterforstander Grimstrup, der levende fortalte om de små boliger, der er i klosteret. De fleste beboere havde åbnet deres døre, så vi kunne se, hvor dejligt der er at bo i klosterets lyse lejligheder.

Forårets billeddaftener trak fulde huse. Det første arrangement var med arkivets egne billeder, og der blev diskuteret livligt. Vi fik identificeret en del personer og lokaliteter. Det næste arrangement var et billedforedrag med titlen »I tidens løb« ved lektor Torkil Funder, der har brugt sit kamera flittigt i de 40 år, han har været i byen. I efteråret havde vi Ulrik Lauridsen fra Vejle til at vise fotos af og fortælle om sin farfar A. Lauridsen, der var fotograf i Ribe fra 1920 til 1955. Det var sjovt at se de gamle Ribe-billeder og spændende at høre og se billeder fra A. Lauridsens ophold på De Dansk-Vestindiske øer, hvor han var gendarm i årene 1911-1914. Den anden billedforedragsaften i efteråret havde titlen »Himlen, åen og de grønne enge«, igen med Torkil Funder der havde sammensat en billedserie om samspillet mellem natur

og mennesker gennem tiderne. Et meget nærværende foredrag med flotte billeder.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Varmingvej 2, 6760 Ribe

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 9.30-11.30,

døg med enkelte undtagelser

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe

Tlf.: 75 44 11 77

Arkivets postadresse: Varming Vesterby 9, 6760 Ribe

E-mail: mulvadvarming@gmail.com

Der har været seks afleveringer, heraf en meget fin erindringsbog i privattryk vedrørende en ejendom i Varming, hvor fortælleren besøgte sine bedsteforældre i slutningen af 1800-tallet. Han beskriver sine oplevelser i den gamle gård. En del af beretningen har i årets løb været gengivet i Seem Sogns kvartalsskrift »Byhornet«, som er et fællesprojekt mellem Historisk Arkiv og Menighedsrådet i Seem.

Sognepræsten har sendt en hjemmeside i luften, hvor der er en liste over ejendomsbesiddere i sognet i løbet af de seneste 200 år. Det vil fremtidigt være nemmere at ajourføre denne liste end hidtil, hvor den skulle nyrtrykkes af og til. Samme sted er afsat plads til en række konfirmandfotos, som nu befinder sig i Historisk Arkiv. Arkivet har husstandsomdelt et jubilæumsskrift i anledning af, at den lokale butik havde eksisteret i 100 år. Der har været indberettet et dødsbo, som var af speciel karakter. Arkivaren gik derhen og fotograferede noget af interiøret samt hjemtog nogle arkivalier. Stadig flere anvender arkivets samlinger. Helge Conradsen har skrevet en historisk gennemgang af sognets kro-historier på baggrund af arkivalier i arkivet. Der har været besøg af ni personer, og et uregistreret antal telefonopringninger har drejet sig om forespørgsler af historisk art.

Skads Sognearkiv

Aktivitetshuset, Sdr. Skadsvej 23, 6705 Esbjerg Ø

Tlf.: 76 10 01 27

Åbningstid: Mandag kl. 14.00-16.30

samt efter aftale med lederen

Leder: Gudmund Poulsen, Andrup Byvej 55,

6705 Esbjerg Ø. Tlf.: 75 16 01 27

Arkivets postadresse: Andrup Byvej 55, 6705 Esbjerg Ø

E-mail: skadssognearkiv@mail.dk

Hjemmeside: www.sksa.dk

Efter installationen af Arkibas4 er vi gået i gang med at indtaste alt det, vi havde registreret manuelt, og som det havde vist sig ikke hensigtsmæssigt at konvertere med over. Det viste sig at være meget tidkrævende, idet

vi i de oprindelige registreringer ikke havde været omhyggelig nok med at få alle oplysninger med, så vi skulle have alle arkivalierne fundet frem igen, men vi håber, vi i løbet af 2010 kommer til vejs ende med det. Samtidig har vi modtaget en del nyt materiale, der skulle registreres, bl.a. et omfattende arkiv fra Andrup Idrætsforening. En af vore medhjælpere, Kis Hansen, har påtaget sig at følge med i dagspressen og »saks« alt vedr. Skads Sogn. Det tager sin tid løbende at få det registreret også.

Vi har haft flere medarbejdere på diverse kurser, og det giver et godt løft. Vi har anskaffet en ekstra computer, så flere kan arbejde samtidigt. Vi er pt. fem personer tilknyttet arkivet. Nogle af os har fået Arkibas lagt ind på vores hjemmecomputer, så en del af arbejdet kan laves uden for åbningstiden. Vi har fået oprettet en hjemmeside, som endnu er under opbygning. Det er hensigten, at den skal indeholde noget om sognets historie, kirken, gårdhistorie, arkivet, interessante personer m.v.

Spandet Sognearkiv

Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19.00-20.00

Leder: Jesper Olsen, Skolevænge 6 A, Spandet,

6760 Ribe. Tlf.: 74 86 71 36

Arkivets postadresse: Skolevænge 6 A, Spandet, 6760 Ribe

E-mail: jo-mo@mail.tele.dk

Sidste år er der sket en del ting: Vi har været på en del kurser, men mangler fortsat det sidste Arkibas4-kursus. Pladsen i arkivet er lidt trang, og vi har drøftet muligheder for en udvidelse af lokalet, men det kræver en tilladelse fra kommunen. Det må vi se, om vi får i det nye år.

Vi havde en vandretur til det nordøstlige hjørne af sognet, der er et område, vi ikke kender så meget til. Der var ca. 40 deltagere, og vi havde en god tur med rigtig god spørgelyst. Derefter var vi i skolen til medbragt kaffe, hvor vi så på gamle billeder af det område, vi havde været i. En rigtig god aften.

Vejrup Sognearkiv

Vejrup-Endrup Fritidscenter, Skolevænget 5,

Vejrup, 6740 Bramming

Åbningstid: Onsdag kl. 17.00-19.00

(juli og august lukket) samt efter aftale med lederen

Leder: Leif Jørgensen, Stationsvej 5, Vejrup, 6740

Bramming. Tlf.: 75 19 02 02 (23 23 68 40)

E-mail: stv5@webspeed.dk

Hjemmeside: www.vejruparkiv.dk

Arkivets postadresse: Stationsvej 5, Vejrup, 6740 Bramming

Arbejdet i arkivet lå stille nogle måneder først på året på grund af renovering af klubhuset, som vi har lokaler i. Under renoveringen fik vi en vandskade, men fik til gengæld malet og et nyt gulvtæppe efterfølgende. Vi har fået 26 afleveringer og knap så mange besøg som tidligere år. Til gengæld er hjemmesiden flittigt benyttet.

I foråret meddelte Johannes Holm, at han ville stoppe som leder af arkivet, når han havde fundet en afløser. Midt i oktober overgav han arkivet til Leif Jørgensen og Inge Juhl. Vi er nu tre medarbejdere i arkivet, som har ændret åbningstiden fra tirsdag til onsdag. Vi har indtastet alle arkivalier i Arkibas4, som fungerer fint. Vi mangler registreringer af billeder, som vi nu skal i gang med. Alle landbrugsejendomme er også registreret i Arkibas4, og vi skal nu i gang med Vejrup by.

Vester Nebel Sognearkiv

Sognehuset, Stokbrovej 18, 6715 Esbjerg N

Tlf.: 75 16 99 89

Åbningstid: Sidste torsdag hver måned kl. 18.30-20.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Henning Jørgensen, Lifstrup Hovedvej 54, 6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 92 46.

Arkivets postadresse: Lifstrup Hovedvej 54, 6715 Esbjerg N
E-mail: hj@vnsa.dk

Hjemmeside: www.vnsa.dk

2009 var et godt og aktivt år for Vester Nebel Sognearkiv. Gennem året har vi ført 25 indkomstjournaler. Størsteparten var mindre afleveringer, men der var også større billedsamlinger. To af de indleverede billeder var næsten 150 år gamle – dem fik vi dog kun lov til at låne! De lidt større billedsamlinger var vedr. gården Helsingborg i Søhale samt slægten på Lindegård i Vester Nebel. Vi har selv overspillet arkivets videobånd til DVD for at fremtidssikre og bevare disse film.

Igennem året har vi holdt to foredrag i sognearkivets regi. Det ene var vedr. forsvundne gårde og huse i sognet i forbindelse med arkivets årsmøde. Det andet var i efterårsferien og havde overskriften »Vi fortsætter ad slægtens vej« – et oplæg, hvor vi prøvede at finde de fremmødtes fælles aner eller deres aner i sognet. Begge var pænt besøgte.

Vi har haft ca. 21 henvendelser, fortrinsvis via e-mail. Og i selve arkivet har vi haft 44 besøgende. De fleste besøgende er dog på vores hjemmeside, som besøges af ca. 1.000 personer månedligt. I 2009 begyndte vi også at formidle arkivets oplysninger via Historisk Atlas. På denne side har vi fortrinsvis lagt en lang række gårdhistorier om de gamle gårde i Vester Nebel Sogn samt Forum-området i Bryndum Sogn, men også andre historiske oplysninger om sognet. Vi tror, denne hjemmeside

har et meget stort potentiale for lokalarkivernes formidling af lokalhistorie.

Til slut vil vi takke Esbjerg Kommune og Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond for deres velvillige økonomiske støtte til arkivet. Og vi takker VNI for logi samt naturligvis alle, som har afleveret materiale til arkivet.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Vester Vedsted Byvej 55, Vester Vedsted, 6760 Ribe

Åbningstid: 2. onsdag hver måned kl. 19.30-21.30

Leder: Peter Billund, Vester Vedstedvej 38, 6760 Ribe
Tlf.: 75 44 51 79

Arkivets postadresse: Vester Vedstedvej 38, 6760 Ribe

I 2009 var to af vore arkivmedarbejdere på et grundlæggende registreringskursus i Helle-hallen og tre på Arkibas4-kursus i Esbjerg med godt udbytte.

Planerne for lokalebytte i Vester Vedsted Forsamlingshus har optaget os meget i løbet af året. Det gamle lokale var ikke brandsikret på nogen måde. Efter lange forhandlinger med forsamlingshusets ledelse kunne vi dog senere på året overtage et større og mere sikret lokale i stueetagen. Nu venter vi blot på de nye installationer, der skal foretages.

Til vores årsmøde havde vi inviteret Jens Bruun Petersen, Ribe, til at holde foredrag om jernbaner i Vester Vedsted Sogn. For at lette transporten af mergel til opdyrkning af magre jorder anlagde man tipvognsbaner på flere strækninger og kunne derved sikre en mere rentabel udvikling af landbruget her på egnen. Der var ca. 30 personer mødt frem til foredraget.

En af de i alt fem afleveringer, vi modtog i årets løb, gav anledning til en nærmere undersøgelse for at identificere nogle af personerne på billedet. Det drejede sig om et billede af en deling grænsegendarmer fra omkring 1900. Vi fik hjælp fra en ældre beboer i sognet, der kunne genkende sin bedstefar blandt de 20 soldater. Ligeledes modtog vi to dagbøger med oplevelser fra dagligdagen i USA i henholdsvis 1910 og 1926. Begge personer vendte efter få år tilbage til deres hjemstavn i Vester Vedsted. Endnu en person fra Vester Vedsted efterlod sig en detaljeret dagbog om livets gang i sognet under den tyske besættelse fra 1940-1945. I det kommende år har vi planer om en indsamling af billeder fra sognet samt en udstilling af disse.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal Skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 15.00-17.00

samt efter aftale med lederen. Lukket i juli

Leder: Stig Hegn, Jedsted Klostervej 77 - 6,

6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 14 41 (51 96 64 73)

Arkivets postadresse: Jedsted Klostervej 77 - 6,
6771 Gredstedbro
E-mail: stighegn@mail.dk
Hjemmeside: www.bricksite.com/vilslevjedsted

Receptionen for »Kongeåen«, 2. årgang af lokalårbogen, fandt sted på den tidligere Kongeådal Skole den 2. december med ca. 40 deltagere. Niels Petersen fortalte i den anledning om Rejsby-diget og Mille Bruun om den gang, hun var socialudvalgsformand i Vilslev Sogneråd. Hovedvægten i årbogen er om diget og digebyggeri ved Holger Bilde Lauridsen og de glemte digebisser, hvor Sigrid fortæller om sin far. Men ellers beretter Carlo Andersen om besættelsen 1940-1945 og de civile ofre, den krævede her i Vilslev og Jedsted. Bjergfolkene er ikke om trolde, men husmændene på Bjerget, som Helge Kristensen har været på sporet af. Kirsten Bloms Museum handler om en noget speciel 1. sal på Vesterbyvej 17, og Inga fortæller om en barndom med ti søskende, som de andre kaldte »skovmusene«. Fra årets gang har bogen billeder, som Sigurd Solem har taget. En artikel fra »Kongeåen« om en af digebørsterne blev bragt i JydskeVestkysten den 12. december.

På arkivet er der indført en fast månedlig åbningstid, og der er opslag herom på opslagstavlen ved Brugsen. Arkivet har anskaffet nyt materiel i form af en PC og printer, men venter på fungerende internetforbindelse. Arkivets hjemmeside er stadig under opbygning. Med henblik på overgang til den nye version af Arkibas4 er der foretaget de rettelser, der skal til inden konvertering. Der har været et par forespørgsler, ligesom vi har skannet nogle billeder ind.

Niels Petersen (i.h.) fortalte om Rejsby-diget ved receptionen for udgivelse af lokalårbogen den 2. december - og fik efterfølgende en snak med en af tilhørerne. Foto: Vilslev Sognearkiv.

Fanø Kommune

Sognearkivet i Nordby

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 62 60
Åbningstid: Tirsdag kl. 10.00-12.00
samt onsdag kl. 19.00-21.00
Leder: Linda Vesterbæk, Bavnebjerg 53,
Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 35 95
Arkivets postadresse: Bavnebjerg 53, Nordby, 6720 Fanø
E-mail: nordbyarkivet@fanonet.dk

Vi har i Nordby Sognearkiv, som hvert år, haft mange besøgende, og fået mange e-mails og breve. Ligeledes har vi fået en del afleveringer, store som små, hvoraf vi kan nævne følgende: En af vore faste besøgende, gennem mange år Flemming Jepsen fra Køge, har lavet en mappe til os med alle kirkelige viselser fra 1892 til 1916, som bliver flittigt brugt, en DVD med kort fra 1930 samt en DVD med Nørby Sogns regnskabsbog fra 1762 til 1901. Tusind tak til Flemming. Vi har også fået en kasse med papirer og bøger m.m. vedr. Holger Poulsen, som var lærer ved Nordby Skolevæsen fra 1865 til 1912. Fra Kulturelt Samråd har vi fået flere CD'er og bånd med Fanø-dialekter. Derudover er der også kommet nogle kasser med farvedias, hvor nogle skal sendes videre til Sønderho, Manø og Rømø.

Ved flytningen af vores lægehus til Navigationsskolen, fik vi de gamle fotos af lægerne på Fanø fra 1853 til 1999, og de hænger nu på væggen i arkivet. Om Arkibas4 er der ikke meget at sige, andet end at det kører stille og stabilt fremad. Vi har haft en del besøg af Christian Poulsen, som har lavet research til sin bog: »Vi har fået ærter - derfor er det mandag«. Nordby Sognearkiv har udgivet bogen ved hjælp af penge fra fonde, og derfor har medarbejderne været involveret i en del af arbejdet. Det gjorde vi gerne, fordi hele overskuddet ved salg af bøgerne går direkte til Sønderho og Nordby Sognearkiv, og det er vi meget glade for.

Vi har også i år modtaget tilskud fra Fanø Kommune og Skads m.fl. Herreders Brandkasse. Vi takker for alle bidragene, såvel arkivalier som økonomisk støtte. Ligeledes takkes alle frivillige medarbejdere på arkivet.

Sønderho-arkivet

Sognegården, Landevejen 41, 1., Sønderho, 6720 Fanø
Åbningstid: Torsdag kl. 16.00-18.00
samt efter aftale med lederen. Juni lukket
Leder: Anker Jensen, Fregatvej 3, 6720 Fanø
Tlf.: 75 16 24 41
Arkivets postadresse: Fregatvej 3, 6720 Fanø
E-mail: sonderhoarkivet@nrddc.dk

2009 har været præget af arbejdet med Arkibas, efter at både computeren og vi selv er blevet opdateret. Det sidste via RAL-kurser med gode, faglige diskussioner. 25 besøg og henvendelser er skrevet ind i vores »logbog« og flere og flere forespørgsler kommer via e-mail. De emner der oftest bliver spurgt til er ejerforhold vedrørende huse, slægtshistorie, folketællinger, den lokale musik og dans samt billeder.

Vi har modtaget seks fine afleveringer i årets løb. En af dem er materiale vedrørende skibsbyggeriet i Sønderho. Det drejer sig om konstruktionstegninger m.m. udarbejdet af P. Sonnichsen, som fik næringsbrev som skibs- og bådebygger i 1867. En aflevering som denne stiller os overfor spørgsmål vedrørende den bedst mulige opbevaring og eventuel affotografering.

I uge 42 blev der holdt »Landsbyugens«, som er en »stor sag« i Sønderho. Arkivet deltog med en byvandring: Den foregik som en skattejagt, hvor deltagerne blev sendt af sted med et ark med billeder af detaljer fra bygninger, som skulle identificeres og placeres på et udleveret bykort. Arkivets øvrige formidling af lokalhistorien løses gennem artikler i borgerforeningens blad Sønderho-Nyt samt i Fanø Lokalhistoriske Forenings medlemsblad, som vi laver i samarbejde med Nordbyarkivet.

Sønderho-arkivet har gennem årene lidt under utilstrækkelige lokaleforhold på loftet i Sognegården. Et problem som gentagne gange har været rejst derforfor Fanø Kommune. Vi håber stadig på, at der kan findes en løsning, så vi også kan betjene borgere, der ikke er så gode venner med trapperne.

Varde Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

Agerbæk Skole, Debelvej 23, 1. sal, 6753 Agerbæk
 Åbningstid: 1. og 3. onsdag hver måned kl. 13.00-15.00
 samt efter aftale
 Leder: Margit Hansen, Grønnegade 11, 6753 Agerbæk
 Tlf.: 75 19 64 13
 Arkivets postadresse: Leo Mathiasen, Pileallé 3, 6753
 Agerbæk. Tlf.: 75 19 61 66
 E-mail: lim@thiasen.com

2009 er gået godt – vores teknik inklusiv Arkibas4 har kørt tilfredsstillende. Det var mindre tilfredsstillende, da vinduerne i vores lokaler blev udskiftet lige inden sommerferien. En dag vi kom på arkivet, var alt et virvar: Vinduerne var pillet ud og det flød med støv og murbrøkker overalt. Vi havde ikke fået besked, så intet var afdækket. Det betød to måneders større oprydningsarbejde.

Såning af mæet ca. 1920.

Foto: Agerbæk

Lokalhistoriske Arkiv.

I årets løb har der været 19 afleveringer, og vi har arkiveret 180 avisudklip om personer og byen. På nuværende tidspunkt har vi ca. halvdelen af vores billeder registreret og går i gang med arkivalierne næste år. I forbindelser med forskellige arrangementer på arkivet har vi haft ca. 100 besøgende. Derudover har der været en del henvendelser på telefon og mail. I byfest-ugen havde vi en stand på Torvedagen – en god dag, hvor vi kom i kontakt med mange folk og fik nye medlemmer. I forbindelse med Arkivernes Dag den 14. november, havde vi åbent hus, hvor en af byens borgere fortalte om jernbanens betydning for byens udvikling omkring 1920 og fremefter. Vi har haft to medarbejdere på Arkibas4-kursus og to på arkivleder-kursus. Vores udflugt sammen med arkivet i Fåborg var lidt af en fiasko, da vores guide ikke var sin opgave voksen, men turen endte godt på Vorbasse Kro, hvor vi fik god aftensmad. Vi vil takke Skads m.fl. Herreds Brandkasse for deres donation, og alle der i årets løb har vist interesse for arkivet.

Alslev Sognearkiv

Bredgade 39, 1., Alslev, 6800 Varde
 Åbningstid: Mandag kl. 18.30-21.00 samt efter aftale
 Leder: Hans Ole Villadsen, Bredgade 6a, 6800 Varde
 Tlf.: 75 26 94 80
 Arkivets postadresse: Bredgade 6a, 6800 Varde
 E-mail: Alslev.sognearkiv@gmail.com

Efter omkring ti års indsats valgte Carsten Carstensen i foråret at fratæde som arkivleder. Han har ydet en meget stor indsats for at få arkivets arkivalier registreret og sorteret, og hans afløser overtager et arkiv i god stand. Han har tilmed evnet at fortsætte det arbejde, som hans forgængere på jobbet – Agnes Jensen og Bened Bennetsen – påbegyndte, og på arkivet er der nu blevet opbygget en stor mængde, let tilgængeligt mate-

riale om de seneste mere end 125 års sognehistorie. Der er blevet skabt et godt grundlag for det videre arbejde med Alslev Sogns historie, og det skylder arkivet ham stor tak for. Alma Knudsen er fortsat tilknyttet arkivet, så bemanningen består nu af Alma og undertegnede, der blev arkivleder pr. 1. april 2009.

Arkivets arbejde med indsamling af materiale og registrering heraf – nu i Arkibas4 – er fortsat gennem 2009, og der har været 26 afleveringer af meget forskellig karakter hen over året, samt næsten lige så mange besøg. Som et nyt tiltag bliver der i Borgerforeningens opslagskasse ved Brugsen løbende opsat »månedens billede« med tilhørende tekst, som vi finder frem. Desuden opstillede vi en bod ved Sportsfesten i juni måned med udskiftningskortene fra Alslev Sogn dækkende perioden 1794-1815 og over alle seks ejerlav i sognet. Hvor meget effekt en sådan aktivitet har, er vanskeligt at måle, men alene forarbejdet til og arbejdet med udstillingen giver god ny viden og erfaring til brug ved fremtidige udstillinger. Sådan erfaring fik vi brug for ved Thueslunds 50 års jubilæum, hvor arkivet på opfordring af vennekredsen opsatte en fotoudstilling. Arkivet fandt billeder og tekst frem, og Erland Brydsø hjalp med billedproduktionen. Det blev ubetinget en succes.

I foråret og hen over sommeren blev der arbejdet med projektet »Alslev under besættelsen« og resultatet af de mange interviews og opstartsmødet i maj kunne fremlægges på Arkivernes Dag i november, hvor over 30 personer – primært involverede personer – mødte frem. Det er også lykket Alslev at få bidrag fra sognet optaget i Vestjydske Fortællere, i år endda to artikler. Arkivet har bidraget med beretningen om bondekonen Mette Catrine Hansen, og Johannes Pedersen skrev om tobaksavl i Alslev 1944. Foredraget fra 2008 i Pensionistforeningen om hovedgården Visselbjerg blev i 2009 fulgt op med fortællingen om Alslev Mølle.

Den vedtægtsbestemte styrelse i arkivet er blevet suppleret op, og består nu af Anna Aagaard, Hans Dirch Danielsen, Torben Pallesen og Torben Kousgaard. Der planlægges at holde to årlige møder. Et møde tidlig efterår, hvor planer for næste års aktiviteter fremlægges, og et først på året forud for generalforsamlingen, hvor forløbet af det forgangne år drøftes. Arkivets økonomi er baseret på, at kommunen betaler husleje m.m. og giver et mindre tilskud på omkring 4.500 kr. til drift og nyanskaffelser. Gennem mange år har arkivet desuden fået et bidrag fra Skads m.fl. Herreders Brandkasses fond på 2.500 kr., men hvis der skal foretages indkøb af Edb-udstyr, AV-hjælpemidler m.m. så rækker indtægterne ikke langt. Derfor »rumles« der med planer om at få etableret en støttekreds hvor et årligt kontingent på f.eks. 75 kr. af et antal nuværende og tidligere Alslev-

borgere, må kunne give den nødvendige tilgang af penge til fremtidige investeringer, så kapitalen holdes intakt.

Der er mange tanker omkring 2010. Primært de løbende arbejdsopgaver med ugentlig åbning, månedens billede, løbende registrering, registrering af ældre materiale, besvarelse af henvendelser, Arkivernes Dag m.m. men også nye arbejdsopgaver/projekter. Alma arbejder videre på at få registreret fakta om Alslev-gårdene i en database, og arkivlederen arbejder med minkavl gennem 50 år i Alslev samt husbyggeri i Alslev, primært parcelhusene fra omkring 1965. Alle disse ambitioner er nedskrevet i en arbejdsplan for 2010. Så vi har haft et spændende år, og hvem ved: Måske er der næste år flere medarbejdere tilknyttet arkivet? Dette, samt egen hjemmeside, er nok vore største ønsker for fremtiden.

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecentret, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager

Tlf.: 75 29 62 29

Åbningstid: Onsdag kl. 14.00-16.00

samt efter aftale med lederen

Leder: Ove Nørager-Nielsen, Rødsandvej 2,

6823 Ansager. Tlf.: 75 29 71 88

Arkivets postadresse: Rødsandvej 2, 6823 Ansager

E-mail: ansager-arkiv@mail.dk

Hjemmeside: www.ansager-arkiv.dk

Året har været præget af Ansager Skoles 100-års fødselsdag hvor arkivet, sammen med en gruppe lærere og skolens tidligere sekretær, fik lavet en fin bog på 80 sider. I forbindelse med fødselsdagen havde vi besøg af flere klasser på arkivet, og vi holdt foredrag på skolen.

Men det var ikke skole det hele. Vi havde et spændende besøg fra USA – en familie med navnet Andsager. En af deres forfædre havde boet på Holtgård i Kvie, og

Et maleri af Holtgård - gården som fik arkivets interesse, efter et besøg fra USA af folk med aner på gården.

vores interesse blev koncentreret lidt om denne gård og dens beboere gennem tiden, med det resultat, at vi fik flere billeder af gården. I det hele taget har vi fået en del spændende billeder, såsom Lauritzen-Thomsens skitseblok og tre malerier af lokale kunstnere. Arkivet har også investeret i en projektor, så vi nu kan lave visning af digitale billeder. Arkivet har i årets løb haft 224 gæster.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Station, Kastanjevej 6, 6852 Billum

Tlf.: 75 22 14 48

Åbningstid: Torsdag kl. 9.00-12.00 (juli og helligdage undtaget) samt efter aftale med lederen

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum

Tlf.: 75 25 82 41

Arkivets postadresse: Kirkebyvej 17, 6852 Billum

E-mail: arkibil@mail.dk

Arkivet har modtaget 24 afleveringer, haft dobbelt så mange besøgende og endnu flere henvendelser både om slægter, men også mange andre emner som f.eks. foreninger, virksomheder, ejendomme m.m. Vi har igen leveret stof til bladet Rundt om Billum, der udkommer fire gange årligt. Denne gang bl.a. om forskellige foreninger, som har meget interessant historie gemt i de gamle protokoller. Afleveringerne til arkivet har været både slægtsregistre, notater og billeder herunder også nyere på CD og DVD.

Arkivet deltog i Marbækdagen på Myrtuegård med en udstilling af billeder m.m. fra Billum Sogn. Det var en god oplevelse i skønne omgivelser med mange gæster. Vi deltog også i Arkivernes Dag hvilket bl.a. indbragte regnskabsbøger og andre arkivalier fra en gård, der gennem to generationer fra 1852 blev drevet både som landbrug og smedje.

Med kommunelicensen kunne arkivet komme i gang med Arkibas4. Arbejdet er gået i gang med at indtaste arkivets store beholdning af materiale om Billum Sogn, så der vil ikke mangle arbejde foreløbig. Vi har også i år fået gaver fra Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond og fra private donorer. Stor tak til alle der har vist, og viser arkivet interesse.

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18

Åbningstid: Mandag kl. 8.30-11.30

og onsdag kl. 14.00-17.00 samt efter aftale med lederen

Leder: Henning H. Christensen, Markvænget 4A, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 22 74

E-mail: lhableabjerg@forum.dk

Arkivet har haft et travlt, men spændende år. Vi har modtaget 28 afleveringer, heraf en meget stor fra Hen-

nestrand Grundejerforening. Arkivet har haft 101 besøg samt et stort antal henvendelser pr. e-mail og telefon. Arkivet har hjulpet med to bog-projekter, dels om Nr. Nebel Realskole og dels om søer i Sydvestjylland, særligt om Filsø.

Vi er kommet godt i gang med Arkibas4, og vi har været på flere Arkibas-kurser, så det nu går godt med at registrere. Vi har også fået de fleste af vores videofilm brændt over på DVD, så de er fremtidssikret en del år. Arkivet var med i Arkivernes Dag sammen med de andre arkiver i Varde Kommune, og i forbindelse med det satte vi en annonce i vores lokale ugeblad og fik bragt en artikel med billede. Arkivernes Dag resulterede i ca. 50 besøgende, to afleveringer samt to nye arkivmedarbejdere!

Arkivet har fået et godt samarbejde med Nymindegab Museum, hvor vi har en fast udstilling og er med i skiftende udstillinger. Lige nu om Nymindegab Kro og færgeriet 1865-1990, og før det en udstilling om Nymindegab-lejren og om hjemmeværnets 60 års jubilæum.

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 9.00-11.00

er arkivet almindeligvis bemandet eller aftale med lederen. Lukket i juli måned

Leder: Anni Skov Christensen, Bøgevej 3, 6840 Oksbøl

Tlf.: 30 12 88 36

E-mail: blaoks@turbopost.dk.

Hjemmeside: www.vardebib.dk/arkiv/blhuk.asp

2009 er forløbet stille og roligt. Overgangen fra at være tilknyttet Museet for Varde By- og Omegn til Arkivsamvirket for Varde Kommune er forløbet gnidningsløst. Vi har fået 52 større og mindre indleveringer. I årets løb har vi sagt farvel til en medarbejder, Max Simonsen, og goddag til en ny: Ole Kiilerich Christensen.

Vi er i gang med overspilning af videoer og båndoptagelser til PC, og dette arbejde skrider godt fremad. Ligeledes er et par medarbejdere optaget af skanning og indtastning i Arkibas af alle vore negativer. Desværre mangler vi oplysninger om, hvor negativerne er kommet fra, hvilket betyder, at det kan være svært at finde ud af, hvad nogle af dem forestiller. Heldigvis har vores arkivmedarbejder Jørgen Tøstesen et stort lokalkendskab, når det gælder Ho-Oksby området.

En anden medarbejder forsøger at skabe overblik over hvilke forretninger og håndværks-virksomheder, der har været i Oksbøl, og selv om det er en ung by, er det et temmelig stort arbejde, som han jævnlige involverer de øvrige medarbejdere i. Desuden medfører det kontakt til mange af byens borgere. Arkivet beskæftiger også en

medarbejder med at klippe og klistre udklip fra aviser og ugeblade, og indtaste alle udklip i Arkibas. Der er ingen fare for, at hun bliver arbejdsløs. En medarbejder passer vores billedarkiv, og desuden samler han oplysninger om forskellige emner. I øjeblikket er det transport af grus under krigen (grusbaner) samt campingpladser, der har fanget hans interesse.

Til sidst skal nævnes at Ål Elnet har sponseret en back-up løsning til vores IT. En meget fin gave, som vi er glade for. Arkivet har desuden leveret oplysninger og billeder til bogen med titlen »Blåvand«, som Palle Uhd Jepsen og Mariann Ploug har skrevet. Dette arbejde har Jørgen Tøstesen også lagt et stort arbejde i.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborghus, Møllevvej 1, 6818 Årre

Åbningstider: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00

samt efter aftale med lederen

Leder: Svend Håhr Kristensen, Fåborgvej 16,

Fåborg, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 52 08

E mail: faaborg-lokalarkiv@cdnet.dk

Arkivet har i 2009 modtaget 34 afleveringer, der er lidt flere end sidste år. Det skyldes nok vores efterlysning af brudebilleder på generalforsamlingen, som gav mange, hvilket vi kunne lave en udstilling over. Udstillingen med brudebilleder var vores bidrag til byfesten i Fåborg, som mange var inde at se.

Arkivet fik en forespørgsel fra journalist Jan Svendsen, Brande som efterspurgte materiale til en bog om arbejdet i tørvemosen. Vi kunne henvise ham til to tidligere medarbejdere, Mette Jepsen og Karoline Kirkegård. De blev interviewet af Jan Svendsen på arkivet i Årre, sammen med andre der også havde arbejdet i mosen.

Karoline Iversen (f. Kirkegård) og Mette Nielsen (f. Jepsen) i deres ungdomsdage, da de lavede mad til arbejderne i tørvemosen.

Registrering af billeder i Arkibas skrider fremad. De fleste billeder er registreret, men der kommer stadig nye til. Vi er så småt begyndt på arkivalierne, så vores registreringsfolk har meget at lave. Heldigvis har vi fået en ny mand, som er ved at blive oplært i arbejdet. Grete Søndergård har desuden overtaget tjansen med at klippe artikler fra avisen.

Som de flest arkiver i Varde Kommune, deltog vi i Arkivernes Dag. Der kom ikke mange gæster, men til gengæld fik vi nogle afleveringer af forskellig art. Vi er fra flere sider blevet opfordret til at skive en bog om Vrenderup og Fåborg. Der bliver arbejdet på at finde nogle personer uden for arkivet til at deltage i arbejdet. Vi har mange oplysninger liggende på arkivet, men en del skal renskrives, ligesom der skal skaffes flere oplysninger. Vi arbejder videre med sagen, og tror på, at det lykkes.

Sammen med arkivet i Agerbæk, har vi været på den traditionsrige udflugt. I år gik turen til Fredericia og omegn. Turen blev lidt længere end planlagt, da vores bus – en dobbeltdækker – måtte vende om ved en jernbaneviadukt, vi ikke kunne komme under.

Horne Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Hornelund 27, 1. sal, Horne, 6800 Varde

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00.

Juli lukket

Leder: Leif Sønderkov, Lundagervej 30, Horne,

6800 Varde

Tlf.: 75 26 05 27 (24 61 55 50)

E-mail: leifsdskov@mail.dk

Året 2009 har budt på store forandringer, idet vi er flyttet til ny lokaler, og nu har til huse på 1. sal på Hornelund Plejecenter. Vore tidligere lokaler i en fugtig kælder under skolen, hvor luftfugtigheden næsten konstant lå på 80 %, havde fået os til at stille spørgsmålstegn ved, om betingelserne for en fornuftig og forsvarlig opbevaring af arkivalierne var til stede. I foråret fik vi kendskab til, at lokaler på Hornelund Plejecenter stod ubenyttede, og søgte derfor Varde Kommune om tilladelse til at udnytte lokalerne til arkivbrug, på samme betingelser som vi havde i skolen. Alle implicerede parter synes godt om ideen, og sidst i november kom den skriftlige tilladelse fra kommunen. Flytningen sker i begyndelsen af det nye år. Det gamle ordsprog: »Det er aldrig så skidt, at det ikke er godt for noget«, passer, for når man skal igennem en flytning, får man mulighed for at gennemgå alle arkivalierne.

Vi har langt om længe fået lavet de første registreringer i Arkibas⁴, og når vi har taget vore ny lokaler i brug, vil vi forsøge at få lidt mere gang i registreringer. Det er

et spændende, men også et stort stykke arbejde som vedvarende kræver energi.

Vi var som sædvanlig med i byens Torvedags-arrangement i august, og som altid var der mange, der besøgte vor stand. Vi havde taget billeder med som manglede data i håbet om, at vi kunne få nogle oplysninger sat på. Det havde vi ikke held med i år – billederne er jo fra en svunden tid.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Aktivitetshuset, Nybrovej 32, 6851 Janderup

Tlf.: 21 96 31 30

Åbningstid: Mandag kl. 9.00-12.00 (undtagen juli og august) samt efter aftale med lederen

Leder: Gregers Grau, Højen 4, 6851 Janderup

Tlf.: 75 25 84 89

Arkivets postadresse: Højen 4, 6851 Janderup

E-mail: g.grau@bbsyd.dk

Hjemmeside: www.janderup.dk/gpage7.html

2009 har været et normalt år for arkivet. Vi er meget tilfredse med brugen af arkiveringsprogrammet Arkibas4, og vi arbejder hårdt på at få alle vore billeder skannet ind. Det forventes, at det kommende program Arkibas.dk i løbet af et par år bliver klar, så alle med adgang til Internet kan søge billeder i hele databasen.

Arkivet har i 2009 modtaget 30 afleveringer. Historisk Samfund for Ribe Amt havde i deres årsskrift en artikel om »køllehuse« i Janderup Sogn skrevet af arkivets mangeårige medarbejder, Viggo Mikkelsen. Arkivet har i årets løb været besøgt af 113 personer, de 48 af gæsterne var en gruppe »ældre« konfirmander, der blev vist rundt i byen af Viggo Mikkelsen. De aflagde herunder arkivet

Et »køllehus« i Janderup som Viggo Mikkelsen har skrevet en beretning om i årbogen for Historisk Samfund for Ribe Amt. Foto: Janderup Lokalhistoriske Arkiv.

et besøg for at se skolebilleder m.v. Vi havde i to dage tre amerikanere fra Iowa på besøg. De søgte oplysninger om deres bedsteforældre. Vi viste dem mange familiebilleder og de steder, som familien havde haft tilknytning til i Janderup og Kærup. De rejste hjem meget tilfredse med vor indsats og betalte også derfor.

Vor årsberetning og reviderede årsregnskab bliver hvert år fremlagt til efterretning på Janderup Sogneforordnings ordinære generalforsamling. Dette gøres, fordi arkivet er stærkt tilknyttet til sognet og også for at gøre arkivet synligt i lokalsamfundet. Vi vil igen takke Skads med flere Herreders Brandkasse for donation, og alle, der har vist interesse for arkivet. Husk vi er sognets hukkommelse – og den er stor!

Næsbjerg Sognearkiv

Troesmosevej 4, Næsbjerg, 6800 Varde

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 14.00-16.00

Leder: Aage Tirsgaard, Skoleparken 23, Næsbjerg, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 73 11

E-mail: naesbjergsognearkiv@hotmail.com

I løbet af 2009 er arbejdet på arkivet kommet ind i nogenlunde faste rammer. Arkibas4 virker nu både godt og stabilt, og vi har efterhånden fået stor glæde af systemet. Desværre er vi ikke kommet i gang med at få kikket på vore VHS-bånd, som vi også skal have digitaliseret og derefter udgivet på DVD.

Vi har som sædvanligt fået skrevet tre nye artikler, der er blevet omdelt til vore medlemmer. Antallet af betalende medlemmer er på 353, hvilket er meget tilfredsstillende og bidrager voldsomt til en fornuftig økonomi. Sommerens udflugt gik til området omkring Møgelbjerg. Bestyrelsen har besluttet, at vi skal koncentrere os om lokalehistoriske emner. Der er stof nok til sådanne udflugter, når vi blot supplerer arkivets arkivalier med deltagernes viden. Der er mange roser til Arkivsamvirket for Varde Kommune. Det fungerer særdeles godt, og bestyrelsen sætter stadig nye og positive skibe i søen.

Skovlund Sognearkiv

Borgergade 7, Skovlund, 6823 Ansager

Åbningstid: Mandag kl. 14.00-17.00

Leder: Niels Winter Christensen, Bjælkager 8, Skovlund, 6823 Ansager. Tlf.: 76 98 00 15

Arkivets postadresse: Bjælkager 8, Skovlund, 6823 Ansager

E-mail: sognearkivet@skovlundnet.dk

Hjemmeside: www.skovlundsognearkiv.dk

Efter et år præget af flytning til nye lokaler, startede vi i januar med at vise vort nye opholdssted frem for befolk-

ningen ved et åbent hus arrangement over to dage. Byens borgere udviste en helt utrolig interesse, og der var ca. 100 besøgende hen over de to dage.

I løbet af februar arrangerede arkivet to billeдаftener. Det var meget populært og attraktivt at deltage i. Ved en billeдаften inviterer vi 10–12 personer indenfor i arkivet, og afspiller en billedserie af gamle fotos – og så går snakken ellers mellem deltagerne. Aftenens sekretær forsøger at notere alle konklusioner og gæt ned, så det kan tilføjes de respektive billeder. Det er planen at fortsætte disse billeдаftener fremover, da vi stadig har mange uidentificerede billeder liggende. Der har i alt været 273 besøgende i hele 2009.

I årets løb har vi taget initiativ til at få oprettet en støtteforening, hvis eneste formål er at samle penge sammen til Skovlund Sognearkivs overlevelse og udvikling. Støtteforeningen er blevet en stor succes, ikke mindst fordi vi op mod jul, samtidig med udsendelse af nye indbetalingskort til medlemmerne, udsendte et årsskrift. Efterfølgende har vi fået mange henvendelser omkring årsskriftet samt nye medlemskaber. Der kom også flere afleveringer i kølvandet.

Sidst på året havde vi kontakt med Skovlund Skole, som havde temauger for indskolingene omkring Skovlund i gamle dage. Der blev vist billeder frem på skolen, og efterfølgende havde arkivet besøg af 47 unge elever, som havde et par herlige timer med gamle billeder og snak med medarbejderne. Vi havde også en herlig oplevelse ud af det.

I 2009 modtog arkivet 67 afleveringer af meget forskellig art: Nye og gamle dokumenter, fotografier og meget andet. Alt bliver registreret og indgår i vore samlinger til gavn for fremtidige studier i områdets lokalhistorie. Desuden er der lavet aftaler med flere, der ønsker at bidrage til arkivets samlinger.

Thorstrup Sognearkiv

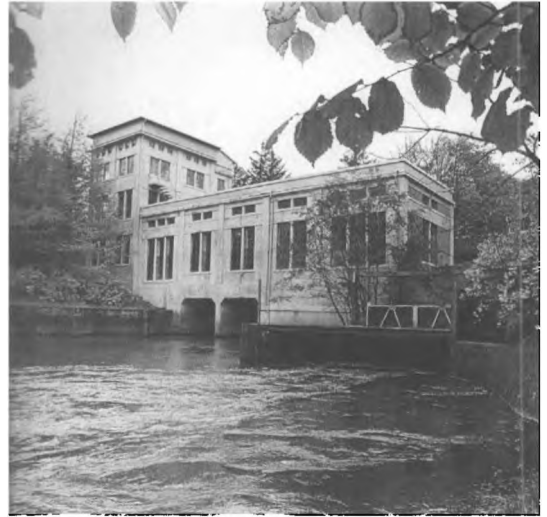
Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej 4, Sig,
6800 Varde. Tlf.: 75 26 47 08

Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.30
eller efter aftale

Leder: Gunnar Andreasen, Thorstrupvej 96, Sig,
6800 Varde. Tlf.: 75 26 42 42

Arkivets postadresse: Thorstrupvej 96, Sig, 6800 Varde
E-mail: tsarkiv@hotmail.com

2009 har været et normalt år. Vi er fem personer, der arbejder på arkivet hver tirsdag og fredag formiddag, plus to der laver forskellige opgaver. Vi holdt åbent hus på Arkivernes Dag den 14. november, og der var et pænt fremmøde. Vi havde lagt noget materiale frem, som man kunne fordybe sig i, men en del havde også spørgsmål

Karlsgårde-værket set fra udløbssiden. Foto: Thorstrup Sognearkiv.

med om deres ejendom eller om deres forfædre. Vi har forsøgt at finde og registrere samtlige foreninger, der er eller har været i sognet gennem tiderne – det er blevet til en anselig række, og en del er nedlagt for længe siden.

Vi har i 2009 fået installeret Arkibas4, og haft to medarbejdere på kursus for at lære programmet. Vi er begyndt at registrere billeder, men der er lang vej igen, før vi har fået det hele lagt ind i Arkibas. Vi har fået 10 afleveringer i 2009, et par af dem har været ret så omfattende. Den største kom fra Sydenergi. Det startede med, at Varde Kommune overtog den tidligere SAEF bygning i Sig, og bygningerne derfor skulle tømmes. En af de lokale medarbejdere hos SAEF kontaktede os og sagde, at deres arkiv skulle brændes, hvis ikke vi ville have det. Vi kørte derned og hentede ca. 500 kg papir. Det viste sig, at der var tegninger og protokoller tilbage fra den tid, hvor man besluttede at grave kanalerne til Karlsgårde Sø og bygge Karlsgårde-værket, samt kontrakter og aftaler vedrørende de senere sammenslutninger af den sydvestjyske elforsyning. Det har været meget tidskrævende at gennemgå og registrere alle disse dokumenter.

Tistrup-Hudde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecener, Søndergade 38,
6862 Tistrup

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-17.00
samt efter aftale med lederen

Leder: Svend Svendsen, Elmevej 10, 6862 Tistrup
Tlf.: 75 29 92 80
E-mail: tistruparkiv@nrhc.dk

Arkivet er nu et selvstændigt arkiv, hvor vi tidligere hørte under Ølgod Museum, men møderne mellem lokalarkiverne i den gamle Ølgod Kommune er blevet genoptaget. Arkivets leder har været på administratorkursus. Vi har scannet alle vore småbillednegativer, så de nu ligger digitalt. Vi har endvidere gennemgået og registreret gamle ejendoms papirer, herunder fæstebreve, skiftebreve m.m. Vores lydband har vi overført til PC og CD. Endvidere er vi begyndt at digitalisere videobåndene til DVD.

Arkivet har været involveret i etablering af cykelstien mellem Horne og Tistrup Vi har fulgt og fotograferet etableringen gennem hele perioden, og billedserien er opbevaret på arkivet. Vores samarbejde med Tistrup Kirke om fotografering af gamle gravsten er fortsat, og billederne opbevares digitalt på arkivet. Ølgod Museumsforening er begyndt at udgive et årsskrift, der skal dække Ølgod Museums gamle område. Til dette årsskrift har vi leveret et bidrag. Tistrup Børnehaven og Indre mission har haft jubilæum, hvor vi også kunne bidrage med historiske oplysninger, billeder og avisudklip. Der har været 22 afleveringer i årets løb, både dokumenter, bøger, lydband og billeder. Arkivet har haft 70 besøg og henvendelser. De fleste besøg får vi dog stadigvæk uden for vores normale åbningstid. Vi vil gerne sige tak for afleveringerne og besøgene. Ved åbent hus arrangementet på Arkivernes Dag viste vi vores diasserier om Hodde- og Tistrup før og nu.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75 22 37 74
Åbningstid: Mandag, tirsdag og fredag kl. 9.00-12.00
Leder: Jens Lindby. Tlf.: 97 37 62 87
E-mail: info@vardelokalhistoriskearkiv.dk
Hjemmeside: www.varde.lokalarkiver.dk

Det forgangne år har været meget travlt. I årets løb har arkivet modtaget 101 afleveringer. Det er en meget stor stigning i forhold til de senere år, hvor antallet har ligget på ca. 75 afleveringer. Stigningen kan givetvis tilskrives den udvidede officielle åbningstid fra tre til ni timer om ugen og måske især »sandwich-skiltet«, som vi sætter frem på Torvet i åbningstiden, og resulterer i flere besøgende. Blandt det indleverede i år kan nævnes materiale fra forskellige foreninger, bl.a. Vardekreddens Radikale Venstre, FDF, Vardeborgs Venner, Gamle Danses Værn, Orten-Tinghøj Vindmøllelaug m.fl. Vi har desuden modtaget fotoalbum fra Varde Kaserne 1954 og fra Børnehaven i Slotsgade samt DVD'er med optagelser fra Sct.

Hans Aften ved Varde Å i 2009 og fra Vardenser-samfundets generalforsamling og udflugter. De originale tegninger af Friluftsscenen i Arnbjerg lavet af arkitekt C. Th. Sørensen i 1947 har vi fået i kopi fra Kunstakademiet. Endeligt kan nævnes fotos og udklip fra bagermestrene Hansen i Nørregade.

Arkivet har udgivet to bøger i 2009. Først en om Orten Plantage, der havde 125 års jubilæum. Til julehandelen udsendte vi bogen om Sct. Jacobi Skole 150 år med arkivets medarbejder Knud Andreasen som forfatter. Bogen blev præsenteret ved et velbesøgt arrangement i forbindelse med Arkivernes Dag, hvor der kom ca. 60 besøgende og arkivmedarbejderne havde en travl dag.

De frivillige medarbejdere er arkivets guld. Det er et fantastisk arbejde, der udføres af de syv medarbejdere – i alt 79 timer om ugen. I 2009 har vi også haft en praktikant fra Jobcentret i beskæftigelsestræning. En af hans arbejdsopgaver har været en nyopstilling i foreningsarkivet. Det tidligere borgmesterkontor er også blevet indrettet til arkivbrug. Her er der blevet plads til et længe næret ønske om et bord til mandagskaffe, møder samt betjening af publikum. Endvidere er det lykkedes at få anskaffet et par ekstra hængemappe-skabe til fotos, som ligeledes er flyttet ind i dette lokale. Et digitalt spejlreflekskamera er blevet anskaffet og kan bruges til mange ting. Digitaliseringen af lyd- og billedoptagelser går rigtig godt, og forventes tilendebragt i begyndelsen af 2010. Arkivsamvirket for Varde Kommune står for fordeling af det kommunale tilskud til arkiverne. Heraf får vi ca. 25.000 kr. Hertil har arkivet selv tjent ca. 9.000 kr. ved salg af især skanninger af fotos. Desuden har der været tilskud fra støtteforeningen på 8.000 kr.

Knud Andreasen er i gang med arkivmedarbejderuddannelsen. Derudover har vi deltaget i enkelte mindre kurser i RAL-regi. Arkivet satser på, at alle nye medarbejdere skal gennemgå SLAs arkivmedarbejder-uddannelse, der består af fire moduler á to dage. Intil videre har fire medarbejdere fuldført dette kursusforløb, der blev introduceret i 2003. Det er hensigten, at Varde Lokalhistoriske Arkiv fortsat skal være med helt i front, og derfor skal medarbejderne fortsat tilbydes kurser og efteruddannelse.

Vi har som beskrevet udført forskellige tiltag for at forbedre arkivet og dets forhold. På sidste styrelsesmøde godkendtes arkivets budget- og handleplan for 2010. Bogudgivelse om 1960'erne samt deltagelse i ABM-projektet Historisk Atlas er nogle af punkterne i handleplanen. Der har været enighed med erhvervskontoret om at rydde detentionen i kælderen til fordel for Hagemanns arkiv. Imidlertid har kommunens planer om en mulig flytning af arkivet sat de fleste initiativer i bero. M.h.t. flytning må udgangspunktet være, at arkivet ikke stilles

ringere. Arkivets medarbejdere og styrelse ønsker at bevare placeringen i Det Gamle Rådhus pga. den gode placering og den lette adgang til arkivalierne.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejhjem, Vinkelvej 2, Starup, 7200 Grindsted
 Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00
 Leder: Tage Christensen, Torvevænget 4, Starup,
 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 70 48
 E-mail: rtc@starupnet.dk

I 2009 er der indkøbt to nye computere, som har voldt lidt vanskeligheder ved indkørslen. I april fik vi Rita Kristensen som ny medhjælper i arkivet. Vi har i årets løb modtaget fem afleveringer med protokoller og billeder. Vi har haft besøg af spejderne, som gerne ville se gamle billeder. Der var god spørgelyst, og de var meget interesseret i, hvordan der så ud for mange år siden. Vi har også hjulpet borgerforeningen med oplysninger fra de gamle protokoller i forbindelse med foreningens 75 års jubilæum. Vi holdt åbent hus i november, men der kom kun seks personer. Plakaten og annoncen, der skulle reklamere for arrangementet, var åbenbart for let at overse.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5, 6870 Ølgod. Tlf.: 30 32 25 15
 Åbningstid: Tirsdag kl. 14.00-17.00
 Leder: Frede Møller Kristensen, Storegade 18, 1. sal,
 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 43 00
 E-mail: arkivolgod@hotmail.com

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv har fortsat et stort ønske om, at få en anden og mere synlig placering i Kulturhuset i Ølgod. Kulturhuset ejes nu af Varde Kommune, og umiddelbart ser det ikke ud til, at vore muligheder er blevet bedre. Vi har fortsat til huse på 1. salen

Arkivmedarbejderne Henry Buhl og Gunnar Laustsen i aktivitet på arkivet. Foto: Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv.

ovenover musikskolen, men her er adgangsforholdene absolut uegnede for ældre og gangbesværede.

I årets løb har vi deltaget i Arkivernes Dag den 14. november, hvor der ekstraordinært var åbent for publikum. Ved indgangen til det nye år, deltog vi i et arrangement i Ølgod Pensionistforening, og her fortalte Møller Bargisen og viste billeder fra det gamle Ølgod. Frede Møller Kristensen redegjorde for arkivets organisation og daglige drift. I øvrigt holder vi nærkontakt til byens foreninger, idet vi kan findes på Håndværker- og Handelsstandsforeningens aktivitetskalender, ligesom vi også deltager i byens arrangementer for foreninger. På arkivet er vi en stab af otte frivillige, der har påbegyndt registreringer på Arkibas.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 2, Nordenskov, 6800 Varde
 Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00
 Leder: Aage Meldgaard, Sønderkovvej 102,
 Nordenskov, 6800 Varde. Tlf.: 75 29 82 12
 Arkivets postadresse: Sønderkovvej 102,
 Nordenskov, 6800 Varde
 E-mail: hungeberg@sol.dk

2009 har været et forholdsvis stille år, hvad angår afleveringer. Vi har modtaget en meget spændende DVD om en familie, som har levet og virket her i sognet. Bestyrelsen er i gang med at renovere og opsætte nyt inventar i arkivet. Det kan bemærkes, at vi har mange både skriftlige, personlige og telefoniske henvendelser angående slægtsforhold.

Ved arkivets generalforsamling havde vi rundvisning i en gammel købmandsvilla, som var dømt til nedrivning. Et interessant hus som viste, hvordan en velhavende familie i 1931 kunne modernisere huset med alle moderne bekvemmeligheder. Frilandsmuseet var interesseret i at flytte huset til deres stationsby, men de kunne ikke skaffe de nødvendige midler (ca. 8 mio. kr.).

Årre Lokalhistoriske Arkiv

Årre Skole, Skolegade 25 1. sal, 6818 Årre
 Åbningstid: Torsdag kl. 15.00-17.00 (oktober-marts)
 1. torsdag hver måned resten af året.
 Leder: Arne Asp Sørensen, Møllehøjen 7, Fåborg,
 6818 Årre. Tlf.: 75 19 28 40
 Arkivets postadresse: Møllehøjen 7, Fåborg, 6818 Årre
 E-mail: sandersen@cdnet.dk

Det er med glæde og tilfredshed, vi kan berette om arbejdet på arkivet. Vi føler en god opbakning blandt sognets beboere, når vi under en eller anden form henvender os til dem, og det har da også resulteret i en lille

Billede fra Svend Mose Poulsens beretning om mergelgrave.

medlemstilgang. Det bestyrker os i, at vi er på rette vej. Som alle andre foreninger i de små landsbysamfund er vi meget afhængige af frivillige ildsjæle, og skal vi få fat i dem og holde på dem, må arbejdet være meningsfyldt. Vi har haft dygtig assistance såvel uden for bestyrelsen, som blandt bestyrelsesmedlemmerne, men efterhånden som alle har været på kursus, og i øvrigt har kendskab til arkivets øvrige opgaver, har vi kunnet aflaste vores hidtidige dygtige frivillige medhjælp, med vores nuværende »personale« som nu tæller syv, som mødes på arkivet hver torsdag eftermiddag i vinterhalvåret.

Som det vel er tilfældet i de fleste arkiver i disse omlægningstider, fra manuel til digital registrering, og kommunalreformen, som gav os ændrede tilhørsforhold, har det givet ekstra arbejde til mange år, men det er efterhånden kommet i en tilfredsstillende rytme. Vi er meget glade for at være et foreningsdrevet arkiv, hvor medlemmerne støtter os økonomisk, men også viser pæn interesse for vort arbejde og vore aktiviteter i øvrigt. Ligeledes har vi et fortrinligt samarbejde med sognets øvrige foreninger. Af Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond har vi som tidligere år modtaget sponsorstøtte, som er et meget kærkomment bidrag.

Årsmødets emne var meget aktuelt, idet Varde Museum lige havde færdiggjort store arkæologiske udgravninger og gjort værdifulde fund i form af såvel urnebegravelser, som kistebegravelser, hvor førstnævnte kan dateres til før vor tidsregning. Dette sammen med tidligere fund i området bekræfter, at vort sogn har været beboet meget tidligt. Ugravningsleder og arkæolog Tine Lorange fra Varde Museum, var så venlig at komme og belyse udgravningens omfang, og gav os dermed et særdeles værdifuldt bidrag til den »ældgamle lokalhistorie«. Forfatteren Jan Svendsen fra Brande, som tidligere har udgivet bogen »Det brune guld« (brunkul) har henvendt sig til os, idet han var i færd med at skrive en ny bog om tørvemoserne. Vi reflekterede på hans henvendelse, da Årre og nabosog-

net Fåborg har betydelige mosearealer, hvor der under 2. Verdenskrig og årene derefter foregik en større tørvindustri. I begge sogne har vi nulevende personer, som har arbejdet der. Jan Svendsen og nogle af disse personer mødtes på arkivet, hvor der blev lavet interviews og fundet fotos, som er med i bogen, der er udgivet med titlen »Tørvene triller«. Som tak for vor medvirken tilbød han os et gratis foredrag. Det tilbud tog vi imod med glæde, og fik en interessant aften.

Et af vore bestyrelsesmedlemmer, Svend Mose Poulsen, har arbejdet intenst med at beskrive mergelgravningens historie, da også dette har været ret omfattende i sognet. Det emne viste sig også at være velegnet til årets indslag ved byfesten, hvor arkivet traditionelt deltager med et lokalhistorisk emne. Ved byfesten skulle nyanlagte travé/cykelstier indvies. Stierne passerer i nogle tilfælde de forhenværende mergelgrave, som nu ligger hen som naturskønne områder, og hvad var så mere oplagt end at foretage en behagelig cykel/vandretur i forbindelse med indvielsen, under kyndig ledelse af Svend Mose Poulsen som undervejs knyttede historiske kommentarer dertil.

I efteråret gav vi Årre Skoles 6. klasser en opgave, som bestod i at oversætte to af Anton Berntsens jyske digte til rigsdansk, med tilladelse til at få hjælp fra forældre og bedsteforældre, hvilket vi erfarede de fik god brug for. Arkivsamarbejdet i Varde Kommune har styrket interessen for at holde åbent hus på Arkivernes Dag, hvor vi også deltog med stigende interesse fra sognets beboere. Vi har i en del tilfælde været slægtsforskere behjælpelige med oplysninger, og modtaget mange afleveringer.

Vejen Kommune

Aastrup Sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf.: 75 19 85 69
 Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl. 15.00-18.00
 samt efter aftale med lederen
 Leder: Olga Pedersen, Vestergade 6, 6670 Holsted
 Tlf.: 75 19 82 80
 Arkivets postadresse: Vestergade 6, 6670 Holsted
 E-mail: olga.pedersen@stofanet.dk

2009 har været et godt år for Aastrup Sognearkiv. Vi har investeret i en computer og har indkøbt Arkibas4, så vi nu er klar til at registrere elektronisk. En medarbejder har været på kursus, og er klar til at gå i gang. Endvidere har vi fået et nyt bestyrelsesmedlem og arkivleder idet Olga Pedersen, der tidligere har været leder af Aastrup Sognearkiv i 27 år, er vendt tilbage på posten for at hjælpe med den nye registrering.

Arkivet har haft et jævnt antal besøgende og har især haft mange telefoniske eller elektroniske henvendelser,

Glejbjerg Kartoffelcentral med 6-8 ansatte, ejet af kommanditselskabet Devoka 1951-1961. Foto: Aastrup Sognearkiv.

idet slægtsforskere over hele landet finder os på Glejbjergs hjemmeside. Det er altid en glæde at kunne hjælpe. Salget af CD'en med billeder fra Glejbjerg i 1959 går fortsat godt, og vi har planer om nye tiltag. Afleveringer i 2009 har bl.a. omfattet billeder fra Glejbjerg Kartoffelcentral, der var en blomstrende forretning i 1950'erne.

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn
 Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup. Tlf.: 75 38 16 70
 Åbningstid: Torsdag kl. 15.00-17.00
 samt efter aftale med lederen
 Leder: Peter Christensen, Rahbæks Allé 24,
 6650 Brørup. Tlf.: 75 38 42 81
 Hjemmeside: www.broerup-lokalhistorie.dk
 E-mail: arkivet@broerup-lokalhistorie.dk

Det nye år begyndte med en officiel indvielse af vore nye lokaler den 28. februar, hvor vi netop var blevet færdige med at indrette os. Arrangementet blev afviklet sammen med biblioteket, som samtidig indviede en ny børneafdeling i deres del af det tidligere mødelokale. Det blev et meget vellykket arrangement, hvor vi havde fornøjelsen at hilse på mange besøgende. I april inviterede vi os selv, og alle som havde hjulpet os med at komme på plads i de nye lokaler, til en lille sammenkomst på arkivet, som afsluttedes med fremvisning af en mængde billeder, som er resultatet af scanningen af en stor del af arkivets gamle glasplader og ukendte negativer fra byens fotografer. Det store arbejde med scanningen af disse gamle billeder, har Niels Kr. M. Nielsen, Vestervang venligst udført gennem de senere år.

Der er hele året blevet arbejdet intenst på omregistrering af vore gamle arkivalier, så det bliver lettere at finde frem. Vi har også fået et godt overblik over, hvad vi ligger inde med af gamle kort, og har fået beskrevet, hvad de omhandler. Signe Sommerlund og Karen Knudsen har i årets løb brugt megen tid og energi på fremstillingen af den flotte årskalender, som vi fik fremstillet tids nok til julemessen 2009. Kalenderen solgte ret godt ved julemessen, og blev ligeledes godt modtaget hos nogle af byens større virksomheder. Ruth Randeris og Gerda Philipp arbejder målbevidst på afskrivningen af de gamle sogneforstanderskabsprotokoller fra Brørup-Lindknud Sognekommune fra 1842-1875, og de melder om god fremdrift i dette store arbejde. Nanna Iversen, Nørbølling, og Peter Christensen har indtil nu afskrevet størsteparten af Brørup-Lindknud Sognerådsprotokoller fra 1875-1909, hvor sognene deltes i to selvstændige kommuner. Dette arbejde er rimeligt overkommeligt, idet der i perioden stort set udelukkende er anvendt latinske bogstaver, modsat protokollerne fra før den tid, som udelukkende er skrevet med gotiske bogstaver. Der mangler dog endnu en mindre del af arbejdet, som har givet et rigtig godt indblik i, hvorledes kommunen er blevet administreret gennem 150 år.

Ellen Sørensen og Inge Busch Nielsen har nu i flere år arbejdet to halve dage om ugen med registrering af det indkomne materiale, samt omregistrering af alle vore gamle arkivalier. Ellen Sørensen har givet tilsagn om at overtage ansvaret som arkivleder, så snart hun har deltaget i de krævede kurser, hvilket for nogle år siden er blevet gjort obligatorisk for nye arkivledere. Flere fra bestyrelsen har ligeledes deltaget i diverse registreringskurser og Arkibas-kurser. Andreas Bruun, som nu er betydeligt involveret i arbejdet med etableringen af arkivet i Lindknud, og derfor ligeledes deltager i diverse nødvendige kurser, bruger en del kræfter på at levere indslag til årsskriftet, og begge arkiver vil fremover komme til at stå som udgiver af årsskriftet. Holger Busch Nielsen holder arkivets regnskab i mønsterværdig orden. Vi har i det forløbne år måttet anskaffe to nye computere, så vi nu er ejere af fire velfungerende stationære og en bærbar computer.

Af hjælp fra medlemmerne skal nævnes, at Vera og Frede Geil har påtaget sig at scanne en mængde gamle fotografiske glasplader, som vi er kommet i besiddelse af. Glaspladerne havde oprindeligt tilhørt, og var optaget af St. Brandorffs svigerfar - dyrlæge Olsen, som havde praksis i Brørup fra 1909 til sidst i 1930'erne. Vi forventer at støde på mange interessante billeder fra Brørup fra disse år blandt glaspladerne.

Samarbejdet mellem alle arkiverne i den nye Vejen Kommune er kommet i en god gænge. To gange årligt

mødes repræsentanter fra alle kommunens arkiver for at udveksle erfaringer, og diskutere fælles interesser, og forretningsudvalget mødes ligeledes to gange årligt og behandler sager af fælles interesse. Ved kommunesammenlægningen blev det vedtaget, at der indtil videre ikke skal ændres ved kommunens tilskud til arkivernes økonomi. Et beløb på 56.000 kr. skal Arkivrådet selv fordele arkiverne i mellem efter transsprincippet. Arkivrådet har ansøgt om at få forhøjet beløbet til 80.000 kr., men har fået afslag på ansøgningen. For vort arkivs vedkommende har tilskuddet fra disse midler begrænset sig til, at vi får diverse opbevaringsmateriale udleveret fra fællesindkøbet til arkivet i Rødding. Det drejer sig om arkivæsker, læg, samt opbevaringskuverter til billeder. Vi har ligeledes haft glæde af arkivsamvirket ved at kunne deltage i velarrangerede kurser i Arkibas på Røddingcentret, arrangeret af arkivleder Niels Clausen fra Jels. Arkivrådet har i 2009 forestået arrangementet af den store udstilling, som i nogle måneder var ophængt på Egnsmuseum Sønderkov, og som siden har været opdelt og ophængt forskellige steder i kommunen. Denne udstilling, som stort set har haft bidrag fra samtlige arkiver i kommunen, har fået en fin modtagelse, og været særdeles godt besøgt på Sønderkov.

Lokalhistorisk Arkiv Holsted

Vestergade 17, 1., 6670 Holsted. Tlf.: 75 39 20 10

Åbningstid: Onsdag kl. 14.00-18.00

samt efter aftale med lederen

Leder: Klaus Hansen, Foldingbrovej 13, 6670 Holsted

Tlf.: 75 39 33 61

E-mail: Holsted-Lokalarkiv@mail.dk

Hjemmeside: www.holstedlokalarkiv.dk

Det har som sædvanligt været et travlt år på arkivet, og antallet af besøgende har tillige været lidt større end sidste år, nemlig 228 mod 165 henvendelser. Antallet af afleveringer er nogenlunde det samme, nemlig 70 registrerede afleveringer mod 67 året før. Et par af disse afleveringer har været omfattende, og har taget rigtig lang tid, bl.a. en meget stor aflevering om Holsted Trælasthandel og Johannes Graversen. En aflevering der bestod af 109 registrerede arkivalier, heraf nogle store og tunge hovedbøger samt en kasse med fotos, en kasse og en kuffert med film, dias og glasplader. Sidstnævnte er vi ikke færdige med at registrere endnu. Som sædvanligt har vi overtaget udklip af lokalt stof fra Lydavisen, godt 800 sider er det blevet til. En stor tak skal lyde til de frivillige personer, der klipper og klistrer. Vi har stadig en meget stor aflevering, tilbage fra 2006 fra Holsted Erhvervs- og Turistråd, som vi ikke er færdige med endnu, men vi klør på, så godt vi kan. Vi er godt i gang

med Arkibas4. Programmet kører udmærket, men der er dog stadig nogle små fejl, som vi håber, vi får rettet i løbet af 2010.

Efter at vi har fået e-mailadresse, er der også fra den side begyndt at komme henvendelser. I 2009 har vi fået flere mails (50) end breve (6). Lokalkarkivets arbejdsgruppe har i løbet af året afholdt fem møder. Vi har desuden deltaget i nogle møder med Arkivrådet i Vejen Kommune. Da vi er museumstilknyttet til det statsanerkendte Museum på Sønderkov, kan arkivet ikke deltage i det økonomiske samarbejde i arkivrådet, men kun i det faglige samarbejde.

Blandt aktiviteterne i 2009 kan nævnes en kirkegårdsvandring på Holsted Kirkegård med ca. 100 deltagere. En diktafon var med, og vi fik nogle gode optagelser i den anledning. Vi har også deltaget i en fællesudstilling for arkiverne i Vejen Kommune opsat i Museet på Sønderkov. Udstillingen er nu en vandrestilling, som bliver opsat forskellige steder i Vejen Kommune. Vi deltager normalt i julemarkedet i Føvling, og vi lavede derfor vores »Føvlingbog«, som vi regnede med, at kunne sælge på julemarkedet i Føvling. Julemarkedet blev dog ikke til noget i 2009, men alligevel har vi fået afsat en del eksemplarer.

Omkring vores landbofilm, som vi har forsøgt at samle økonomi til, har vi forsøgt at søge midler ved Brandkassen Sydvest. Vi har endnu ikke hørt noget, og forventer derfor ikke at få midler herfra. Om vi så skal opgive »projekt Landbofilm«, må vi tage stilling til i løbet af 2010.

Vi håber og regner med, at vi kort ind i 2010 vil få vores hjemmeside i drift. Vi har allerede forberedt en del til hjemmesiden, og da vi har fået Marianne Nielsen ansat som vores webmaster, er vi helt sikre på, at vi kan få en god og velfungerende hjemmeside. Sluttelig må det absolut nævnes, at arbejdet i lokalkarkivet slet ikke kunne lade sig gøre uden at have en flok af gode entusiastiske hjælpere, hvad vi heldigvis har i lokalkarkivets arbejdsgruppe.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg
 Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14.00-16.00
 Leder: Poul Hansen, Sandagervej 11, 6682 Hovborg
 Tlf.: 75 39 61 70
 E-mail: hovborgsarkiv@gmail.com

2009 har været et spændende år på arkivet. Vi har fortsat en del afleveringer, og der kommer en god snak ud af det, når vi får gæster. Vi har indkøbt et par nye computere, og er godt i gang med at registrere i Arkibas4. Det vil dog tage lang tid, før vi har det hele på plads. Men det

er spændende at få gået tingene igennem, og dermed få et bedre overblik over vore arkivalier.

Vi har brugt en del tid på nogle spændende projekter. Hovborg Borgerforening og Hovborg Brugsforening har begge 100 års jubilæum i starten af 2010. Det har vi ønsket at markere ved en arkivaften, og der er gået meget tid med at udvælge og klargøre materialet til aftenen. Hovborg Brugsforening udgiver et jubilæumsskrift, og arkivet har været behjælpelig med at fremskaffe oplysninger og billeder. Desuden har vi leveret oplysninger og billeder m.m. til en bog om Hovborg Kro, der udkommer foråret 2010. Hovborg Kro har været drivkraften til mange af de tiltag, der har været i Hovborg-området i de sidste 150 år. Alle projekter har været meget spændende, og vi forventer også, at vi kan få noget igen i form af øget interesse og forståelse for arkivet. Nu er det blevet synligt, at arkivet kan bruges til noget!

2009 var første år med et fælles Arkivråd for Vejen Kommune, – og med et fælles budget. Der er mange ting, der skal harmoniseres, da arkiverne er vidt forskellige. For vores vedkommende har ændringen medført, at vi ikke længere får det faste tilskud til drift af arkivet, som vi tidligere fik. Det medfører, at vi skal i gang med at finde andre indtægtskilder, for at kunne bestå. Vi overvejer, om vi kan lave en støtteforening, men det ærgrer os, at vi bliver nødt til at bruge kræfter på den del, når det er selve arkivarbejdet, som vi gerne vil hellige os. Vi håber fremover at få mere gang i opsøgende arbejde hos de ældre borgere i området, for her ligger mange spændende fotografier og mange spændende fortællinger om det, der er sket i deres tid.

Lindknud Lokalhistoriske Arkiv

Faurskovvej 8, Lindknud, 6650 Brørup
 Åbningstid: Sidste fredag hver måned kl. 15.00-17.00
 Leder: Andreas Bruun, Knudsmindevej 20, 6650 Brørup
 E-mail: a.bruun@dlgtele.dk
 Hjemmeside: www.brørup-lokalhistorie.dk/lindknud.htm
 Post til: Knudsmindevej 20, 6650 Brørup

Lindknud Lokalhistorisk Forening har i 2009 fået en arkivdel til foreningens virkefelt, og har dermed oprettet et nyt arkiv. Hidtil har Lindknud Skoledistrikt hørt under Historisk Arkiv for Brørup og Omegn, men vi er nu blevet et selvstændigt arkiv med medlemskab af RAL og SLA, selvom vi har status som en filial af Brørup-arkivet.

Arkivet har en ret stor samling billeder og sager – en del af materialet danner baggrund for tre bøger, som foreningen har udgivet over de senere år, nemlig: »Lindknud 1930-92. En egn i forandring« (1992), »Lindknud – 100 år i billeder« (1994) og »Lindknud. – historier om en egn, dens mennesker, huse og gårde«. (2003). Sidst-

nævnte bog indeholder billeder og ejerlister for alle ejendomme i Lindknud Skoledistrikt. Arkivet har fået til huse i »Bøgevang«, som oprindeligt var alderdomshjem, men som nu fungerer som byens aktivitets- og forsamlingshus. Vi har fået tildelt et fint lokale i huset af Vejen Kommune, som ligger belejligt for os og for besøgende på arkivet.

Arkivet i Brørup har været os behjælpelige, også økonomisk, med at få begyndt i Lindknud. Vi havde nogle etableringsomkostninger, som f.eks. at skaffe netadgang, indkøb af scanner m.m. Vi har ansøgt Vejen Kommune om at få disse omkostninger dækket, men har endnu ikke fået besked. Det er blevet bestemt, at de arkivalier, som stammer fra Lindknud, men som er registreret på arkivet i Brørup, skal forblive der. Ved hjælp af registreringen vil man kunne se, hvor arkivalierne befinder sig. På trods af vort selvstændige medlemskab af SLA, vil vi fastholde den tætte forbindelse til Brørup-arkivet og status som filial. Historisk arkiv for Brørup og omegn har en stor del af sine medlemmer bosiddende i Lindknud og en del af medlemskontingent fra medlemmer med adresse i Lindknud overføres til os.

To medarbejdere fra arkivet har været på udmærkede kurser i Esbjerg, og vi er godt i gang med at registrere og scanne billeder ind. Konsulent Richard Bøllund har

endvidere været på besøg og hjulpet os med at komme i gang. Vi har to lidt yngre mennesker engageret på arkivet, Birthe Simonsen og Leif Schmidt. Sidstnævnte er særdeles kyndig i EDB og begge har interesse for arbejdet og historien i det hele taget. På hjemmesiden for Historisk arkiv for Brørup og Omegn er der et link til Lindknud, hvor der findes historier samt oplysninger om arkivalier, som findes på vort arkiv i Lindknud. Vi får ofte reaktioner på baggrund af denne hjemmeside. Indtil videre har vi kun åbent den sidste fredag om måneden, men folk kan henvende sig på andre tider. Vi har allerede fået adskillige gode afleveringer, og arkivet er godt modtaget i Lindknud.

Vejen Lokalhistoriske Arkiv

Østergade 2, Postboks 186, 6600 Vejen. Tlf.: 79 96 52 75

Åbningstid: Tirsdag og onsdag kl. 9.00-14.00, torsdag

kl. 8.00-12.00 samt den første mandag hver måned

kl. 17.00-20.00 i månederne oktober til april

Leder: Linda Klitmøller

E-mail: lokalarkivet@vejenkom.dk

Arkivet har ikke indsendt en årsberetning.

INDHOLD

Lyne, Olaf	
De kæmpede mod tuberkulose – og sejrede	5
Knud Andersen	
Vardes store arbejdsplads og den tyske Værnemagt	15
Nielsen, Aja Høy-	
Døden skal have en årsag – også for slægtsforskere	25
Post, Camilla	
På gengroede stier – mellem dansk og tysk	
En slægtshistorie fra Vester Vedsted – Hvidding	35
Pedersen, Olga	
Poesibøger, barndommens yndige små hilsener	51
Christensen, Flemming	
Ribe Boligforening	
Rækkehusene på Drost Pedersvej	63
Mulvad, Søren	
Om telegrafstationen i Ribe	71
Poulsen-Hansen, Kamma Marie	
Loft – bebyggelse fra 1100-tallet til i dag	79
Årsmøde og generalforsamling 2009	89
Bibliografi	95
Register	100